

Impactstudie Doorontwikkeling Munnikenland en Slot Loevestein

Een Heritage Impact Assessment en
Cultuurhistorische Effectrapportage
Eindrapport 24 juni 2022

Impactstudie Doorontwikkeling Munnikenland en Slot Loevestein

Een Heritage Impact Assessment en
Cultuurhistorische Effectrapportage
Eindrapport 24 juni 2022

Inhoudsopgave

1	Introductie	5
	1.1 Aanleiding en doelstelling	5
	1.2 Initiatief doorontwikkeling Munnikenland	6
	1.3 Methode en aanpak	8
	1.4 Doorlopen stappen	8
	1.5 Leeswijzer	9
2.	Analyse kernkwaliteiten	11
	2.1 Context	11
	2.2 Nulsituatie	12
	2.3 Cultuurhistorische basis	14
	2.4 Werelderfgoed Hollandse Waterlinies	18
	Inzoom Slot Loevestein	23
	Inzoom Batterij onder Brakel	26
3.	Effectbeoordeling en aanbevelingen	29
	3.1 Totaaloverzicht effectbeoordeling	29
	3.2 Inzoom per maatregel	33
	1. Nieuwe entrees	36
	2. Toeristisch-recreatieve ontwikkeling Batterij onder Brakel	40
	3. Uitbreiding steigercapaciteit voor cruiseschepen	42
	4. Paden en routing	45
	5. Duurzame energie en mobiliteit	47
	6. Herbouw voormalige gebouwen rondom en binnen Vesting	49
4.	Advies voor doorontwikkeling	62
	Kernkwaliteiten	62
	Ontwikkelingen	62
	Overkoepelend voor Munnikenland en Hollandse Waterlinie	62
	Overkoepelend voor de Vesting	63
	Archeologie	64
	Wet- en regelgeving	64
	 Bijlage I: Bronnen	 67
	Bijlage II: Kernkwaliteiten	68

1 Introductie

Slot Loevestein en Staatsbosbeheer ontwikkelen de komende 10 jaar een bijzonder natuurspark Loevestein Munnikenland waar cultuur, natuur en water samenkomen. De ambitie is het creëren van een bijzonder buitendijks natuurgebied, waar bezoekers uit binnen- en buitenland kennismaken met de grote betekenis die dit gebied heeft gespeeld in de regionale en nationale geschiedenis en identiteit. Slot Loevestein maakt deel uit van de Hollandse Waterlinies dat sinds juni 2021 deel is van ons Werelderfgoed. Om de garantie te kunnen geven dat nieuwe ontwikkelingen niet strijdig zijn met de kernkwaliteiten van het gebied, is deze impactstudie uitgevoerd.

1.1 Aanleiding en doelstelling

In en om Slot Loevestein is een integrale gebiedsontwikkeling voorzien, met een accent op de toeristisch recreatieve ambities. De missie van de gebiedsontwikkeling is 'het creëren van een grote belevingswaarde door cultuur, natuur en water in het Munnikenland bijeen te brengen'. In 2020 is voor de integrale gebiedsontwikkeling een haalbaarheidsstudie uitgevoerd, Doorontwikkeling Munnikenland (14 juli 2020). Om de volgende stap te kunnen zetten met een masterplan, is het nodig om grip te krijgen op het effect van de beoogde ontwikkelingen op de aanwezige cultuurhistorische waarden in het gebied.

Slot Loevestein en het Munnikenland zijn onderdeel van de Vestingdriehoek en sinds 26 juli 2021 staat Slot Loevestein op de UNESCO Werelderfgoedlijst als onderdeel van de Hollandse Waterlinies. Rekening houden met cultuurhistorie en het vroegtijdig compenseren van eventuele negatieve effecten zijn dan ook belangrijke ingrediënten geweest bij de ontwikkeling van de plannen, zoals beschreven in de haalbaarheidsstudie. Om te toetsen of

de plannen daadwerkelijk niet strijdig zijn met kernkwaliteiten van het gebied, heeft Slot Loevestein de opdracht gegeven om een Heritage Impact Assessment (HIA) en een cultuurhistorische effectrapportage (CHER) uit te voeren. Beide onderdelen (HIA en CHER) komen aan bod in voorliggend document.

De impactstudie en aanbevelingen in deze rapportage sluiten aan bij aan het uitwerkingsniveau van de plannen zoals omschreven in de haalbaarheidsstudie. De plannen zijn nog globaal en de HIA/CHER is vooral bedoeld om aandachtspunten voor de verdere uitwerking van de plannen mee te geven.

1.2 Initiatief doorontwikkeling Munnikenland

Voor de uitvoering van de HIA en CHER vormt de haalbaarheidsstudie Doorontwikkeling Munnikenland (14 juli 2020) het uitgangspunt. De haalbaarheidsstudie is een concretisering van het Ambitieplan 2030 en de daaraan voorafgegane gesprekken met stakeholders.

De deelopgaven en hun indicatieve locatie in het gebied

In deze studie is opgenomen dat de integrale ontwikkeling van het rijksmuseum in relatie tot zijn omgeving belangrijk is voor de ontwikkeling van de regio, behoud van de voorzieningen en werkgelegenheid, de bescherming van de kwetsbare natuur en de toekomstbestendigheid van het historische erfgoed. In de haalbaarheidsstudie zijn zes deelopgaven geformuleerd, waarvan op hoofdlijnen een (ruimtelijke) invulling is beschreven en ingegaan wordt op effecten op omgevings- en milieuaspecten, bestemmingsplannen en vergunningen.

De zes opgaven uit de haalbaarheidsstudie zijn:

- Nieuwe entrees Munnikenland
- Uitbreiding steiger capaciteit voor riviercruiseschepen
- Paden en routing
- Duurzame energie en mobiliteit
- Batterij onder Brakel
- (Her)bouw (voormalige) gebouwen en nieuw bezoekerscentrum

Met deze zes deelopgaven geeft Slot Loevestein vorm aan de ambitie om het groene en historische erfgoed te beschermen en te behouden voor de huidige en toekomstige generaties. Door cultuurhistorie, natuur en water bijeen te brengen, wordt een grotere beleevingswaarde gecreëerd rondom het respectvol omgaan met de natuur, met elkaar en met de wereld. Op deze manier wordt een belangrijk deel van de ontstaansgeschiedenis van Nederland getoond, hoe het bedreigende maar vruchtbare deltagebied tot een eigen staat is geworden; de interactie tussen ruimte, topografie, geografie en identiteit. Deze elementen komen in dit gebied op een bijzondere manier bijeen en dragen zo bij aan de verdere ontwikkeling van een (inter-) nationaal icoon en 'behoud door ontwikkeling'. Zo wordt respectvol omgegaan met de belangrijkste waarden.

Visie op nieuwbouw

Een aantal opgaven bestaan uit het realiseren van bebouwing. Volgens de haalbaarheidsstudie zijn nieuwe ruimtes nodig om invulling te geven aan de ambitie van het creëren van ruimte voor een robuust en duurzaam toeristisch recreatief product. Er wordt gedacht aan ruimte voor schoolklassen, zakelijk verhuur/ auditorium en andere museale functies. Deze ontwikkelingen zijn van belang voor de financiële instandhouding van het Slot Loevestein en het omliggende gebied. Om voldoende ruimte te creëren, is gezocht naar mogelijkheden voor nieuwe bouwvolumes. In de plannen zijn enkele nieuwe volumes opgenomen en is gekeken naar de herbouw van enkele bouwvolumes die in de loop van de jaren zijn verdwenen binnen de vesting van Slot Loevestein.

De filosofie achter de voorstellen voor de nieuwe bouwvolumes is het refereren aan de historische bebouwing, om inzicht te geven in de historische ontwikkeling over de zeven eeuwen. Daarnaast wordt gerefereerd aan ruimtegebruik, omdat vanuit een militair-historisch perspectief het strategische ontwerp van wezenlijk invloed was, maar voor bezoekers nu moeilijk inzichtelijk. Nieuwe bebouwing wordt zo vormgegeven dat zij herkenbaar is als ingetogen moderne laag.

Wanneer je door het gebied beweegt verschuift het accent geleidelijk van nieuw naar authentiek. Bij binnenkomst is sprake van een modern karakter, hier zijn nog hedendaagse gebouwen in het zicht. De reis door het natuurgebied naar de vesting vormt hierdoor een belangrijke 'rite de passage' van de bezoeker. Naarmate je dichterbij het slot komt, word je ondergedompeld in het verleden en is nieuwe bebouwing hierop afgestemd met een authentiek karakter. De aandacht gaat niet naar de nieuwbouw, maar nieuwe gebouwen gaan op in en zijn ondergeschikt aan de contouren van het geheel.

Het is nadrukkelijk niet de bedoeling om verdwenen bebouwing te reconstrueren. Nieuwe toevoegingen refereren slechts aan de historische bebouwing, door de historische uitgangspunten in materiaal, verhouding en schaal te gebruiken voor nieuwbouw. Ze sluiten aan op de authentieke ervaring van de militaire vesting: ruig, stoer en functioneel. Pas van dichtbij is de nieuwe laag subtiel te ervaren. Het streven is om op deze manier een evenwicht te zoeken met de bestaande bebouwing. Door de toepassing van hedendaagse materialen en details blijven de nieuwe gebouwen wel als duidelijk nieuw herkenbaar. Hierdoor krijgt het ensemble als geheel een authentieke beleving en is van dichtbij en in de gebouwen de nieuwe laag echt zichtbaar. Belangrijk daarbij is ook de binnenkant van de nieuwe gebouwen versus de historische muren van de oude gebouwen, waarmee een duidelijk verschil is aangebracht.

De zes deelopgaven, zoals geformuleerd in de haalbaarheidsstudie, zijn ruim twee jaar geleden opgezet. Met voortschrijdend inzicht zijn de opgaven aangepast of aangescherpt. Hieronder wordt kort op elke opgave ingegaan.

1. Nieuwe entrees

Een nieuwe hoofdentree aan het begin van het gebied en een seizoensentree daar waar fietsers het gebied in komen. De hoofdentree bestaat uit een bezoekerscentrum met ruimte voor horeca en hotelkamers, inclusief parkeervoorziening en (een deel van de) kantoren, welke vanuit de vesting verplaatst worden om de museale bestemming te realiseren. De seizoensentree is een (tijdelijk) informatiepunt met lichte horeca.

2. Batterij onder Brakel

Toegankelijk maken van de omgeving van de batterij, zodat het voor bezoekers beleefbaar wordt en als onderdeel van educatief-groepsbezoek.

3. Uitbreiding steigercapaciteit riviercruiseschepen

Een directe aanlegmogelijkheid voor de riviercruisevaart (naast overige veerdiensten) in het Munnikenland nabij Slot Loevestein. Hiervoor zijn drie locaties onderzocht.

4. Paden, routing en recreatieve voorzieningen

Het uitbreiden van de padenstructuur, zodat het gebied toegankelijker wordt voor breder publiek. En het toevoegen van kleine recreatieve voorzieningen als rustplekken en museale hotspots.

5. Duurzame mobiliteit

Opwekken van windenergie middels de herbouw van historische poldermolens, zonnepanelen op nieuwe daken en boven de nieuwe parkeerplaats en duurzaam vervoer van de entree naar het slot.

6. Herbouw voormalige gebouwen rondom en binnen Vesting

Het toevoegen van zeven nieuwe gebouwen (poorttoren, diaconie, turfschuur, brouwhuis incl toren voorburcht, tuighuis, genieloods en wachthuisje) en 2 overige opgaven (toegangsbrug en blootleggen muurtoren Bastion). Met als doel het creëren van locaties voor het ontvangen van schoolklassen en museale bezoekers, zakelijk verhuur/ auditorium.

1.3 Methode en aanpak

De aanpak van dit onderzoek bestaat uit een gecombineerde impactanalyse, waarbij het onderscheid tussen de effecten op de waarden van het Werelderfgoed en de andere cultuurhistorische waarden inzichtelijk zijn gemaakt. We hanteren daarvoor de Leidraad voor Heritage Impact Assessments (2011). Met deze aanpak worden de effecten van de plannen beoordeeld op de Outstanding Universal Value (OUV) van het Werelderfgoed

en de andere cultuurhistorische waarden. Dit is gedaan door de verschillende planonderdelen uit de haalbaarheidsstudie op hoofdlijnen te beoordelen en in samenhang met elkaar. De beoordeling heeft de vorm van een kwalitatieve beschrijving en is daarmee passend bij het niveau van de uitwerking van de deelopgaven.

In de systematiek van de HIA vraagt UNESCO om al het mogelijke te doen om nadelige gevolgen voor de OUV van het desbetreffende Werelderfgoed te vermijden, te elimineren of te minimaliseren. In dit rapport wordt dat gedaan door suggesties en aandachtspunten te geven om de effecten te minimaliseren in de verdere planuitwerking. Ook onderzoeken we de creatie van meerwaarde die het initiatief met zich mee kan brengen ten aanzien van het Werelderfgoed.

De aanpak is erop gericht dat de kennis en argumenten zorgvuldig worden afgepeld en de effecten van de ontwikkeling op de kernwaarden helder en navolgbaar zijn. Dit gebeurt in drie stappen:

- Stap 1: Analyse kernkwaliteiten
- Stap 2: Impactanalyse en globale effectbeoordeling
- Stap 3: Conclusies en aanbevelingen

1.4 Doorlopen stappen

Gedurende het proces zijn bovengenoemde stappen doorlopen. Bij elke stap heeft een afstemmingsmoment met de belangrijkste stakeholders plaatsgevonden. Deze stakeholders bestaan onder andere uit gemeente Zaltbommel, Staatsbosbeheer en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Deze afstemmingsmomenten stonden in het teken van het delen van kennis, bij te sturen waar nodig en om een gedeeld beeld van de opgave en de tussenresultaten te krijgen.

Stap 1: Analyse kernkwaliteiten

De eerste stap bestond uit een analyse van het

gebied en het concretiseren van de Statement of Outstanding Universal Value (SOUV) en de overige cultuurhistorische kwaliteiten. De SOUV is een beschrijving van de kernkwaliteiten op basis waarvan de Hollandse Waterlinies is ingeschreven in het Werelderfgoedregister. Deze kernkwaliteiten zijn vertaald naar typerende structuren, elementen en visuele aspecten en zijn op een kaartbeeld geduid. Voor de overige cultuurhistorische kwaliteiten zijn bestaande beleidsdocumenten gebruikt (zie bijlage 1). Door de veelheid aan documenten met verschillende indelingen en beschrijvingen van kernkwaliteiten, is gestart met een uitgebreide analyse. Om de ontwikkelingen goed te kunnen toetsen en om dubbele beoordeling te voorkomen, was het van belang een concrete set van kernkwaliteiten te krijgen. Daarvoor zijn alle (onderdelen van) kernkwaliteiten verzameld, geordend en gestructureerd, en uiteindelijk teruggebracht naar 6 hoofd-kernkwaliteiten. Hierbij is een keuze gemaakt in wat opgenomen is en wat niet, passend bij het detailniveau van de HIA en CHER. Elke kernkwaliteit bestaat uit een beschrijving, karakteristiek en attributen. Het complete overzicht van welk onderdeel uit welk document komt, is te vinden in bijlage 2.

Stap 2: Impactanalyse en globale effectbeoordeling

In deze stap ging het om de beoordeling van de effecten van het initiatief op de kernkwaliteiten. Voor elke deelopgave zijn de effecten van het initiatief op de kernkwaliteiten beschreven. Het was hierbij van belang om alle veranderingen te identificeren ten opzichte van de nulsituatie. Voor de kernkwaliteiten van Hollandse Waterlinie is dit het moment van inschrijving als Werelderfgoed. Voor de overige cultuurhistorische waarde is dit de huidige situatie (nul-situatie). De beoordeling is gericht op de effecten op authenticiteit, integriteit en visuele impact. Wanneer een initiatief in een gedetailleerdere fase zit, vindt deze beoordeling

plaats aan de hand van een beoordelingstabel met een negen-puntenschaal. Omdat we hier te maken hebben met een visie, kijken we op hoofdlijnen naar de effecten en gebruiken we de tabel niet. Wel kijken we naar de samenhang van de verschillende onderdelen.

Stap 3: Aanbevelingen

De laatste stap bestond uit aanbevelingen ten aanzien van mitigerende en compenserende maatregelen. Daarnaast geven we detail-aanbevelingen die als handvatten gebruikt kunnen worden bij ontwikkelingen in de toekomst. Tot slot geven we aan of er onderdelen zijn die verdere uitwerking nodig hebben, voordat er goed beoordeeld kan worden op het effect van de kernkwaliteiten.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op de kernkwaliteiten van het gebied. Er wordt gestart met de context en vervolgens wordt ingegaan op de nulsituatie. Daarna worden de kernkwaliteiten van het cultuurhistorisch landschap beschreven, die als basis dient voor de beoordeling. Hierna worden de kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinie benoemd. Tot slot wordt ingezoomd op de Vesting.

In hoofdstuk 3 wordt de impact van de deelopgaven getoetst op de kernkwaliteiten. Vervolgens worden effecten in een tabel beschreven en aanbevelingen gegeven. Tot slot wordt in hoofdstuk 4 advies voor doorontwikkeling gegeven.

2. Analyse kernkwaliteiten

Slot Loevestein en het Munnikenland zijn deel van Werelderfgoed de Hollandse Waterlinies. Dit Werelderfgoed is benoemd vanwege het unieke en ingenieuze verdedigingssysteem dat gebruik maakt van Nederlands meesterschap in land- en waterbeheersing. Daarnaast kent Slot Loevestein en haar omgeving een lange geschiedenis waarvan de vele verschillende tijdslagen nog altijd herkenbaar zijn. In dit hoofdstuk worden de vele kwaliteiten die het gebied bezit, beschreven.

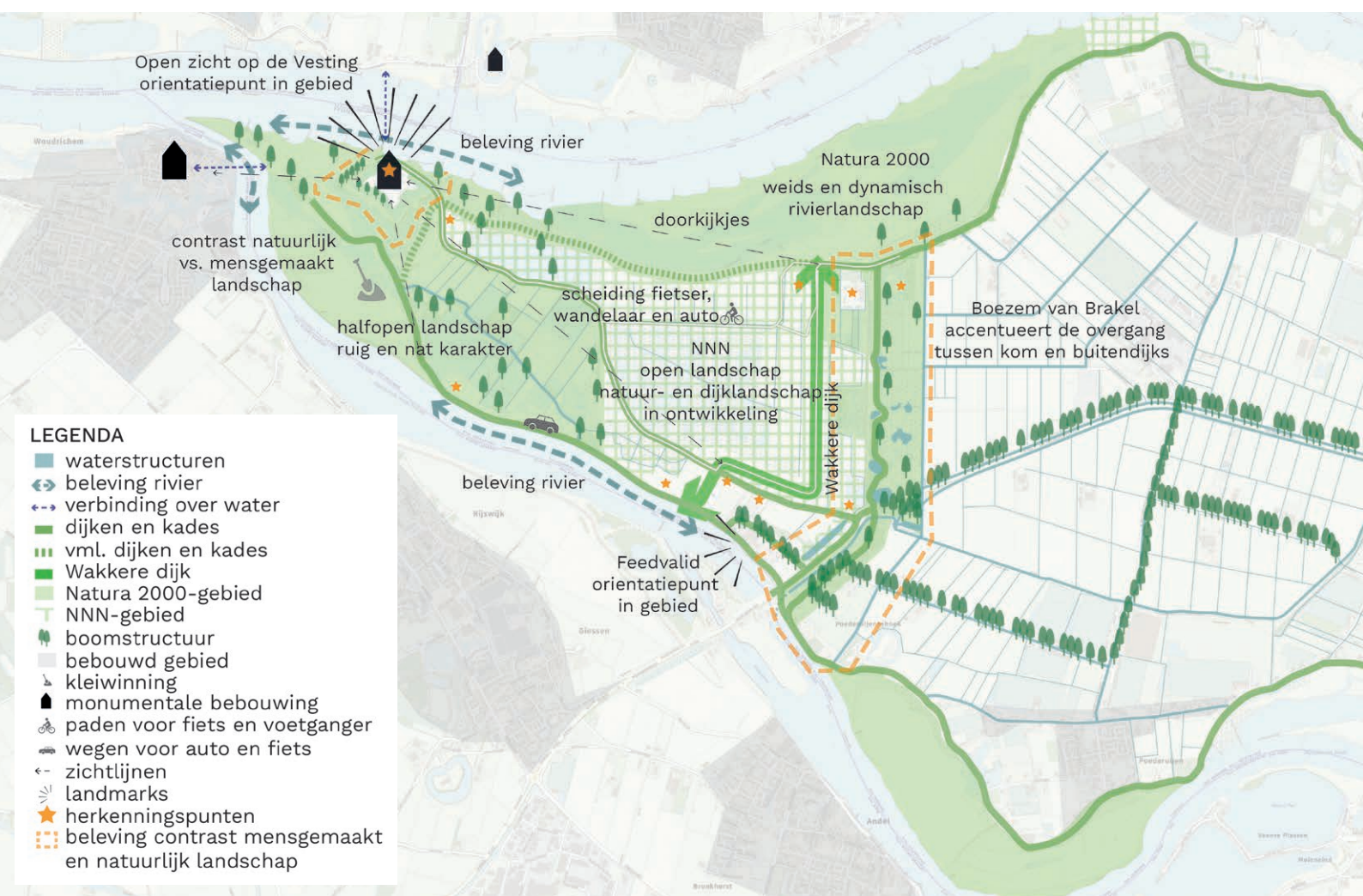
2.1 Context

Slot Loevestein ligt in het Munnikenland, dat deel is van de Bommelerwaard. Het gebied is omgeven en vormgegeven door de rivieren Waal en Afgedamde Maas, onder invloed van erosie en sedimentatie door het rivierwater. Oorspronkelijk maakte het deel uit van het Land van Altena, een grootschalig en open landschap. Het gebied is als eiland gescheiden door kreken op de landtong tussen de rivieren Maas en Waal, bekend als 'Rodichem/Rodechem' (ruwe waard) naar vermoedelijk de eerste nederzetting. Eeuwenlang had het gebied een economische en strategische sleutelpositie. Het gebied bestaat uit een rivierenlandschap met oeverwallen/stroomruggen (zandig, hoog, droog, besloten) en kommen (kleilig, laag, nat, open). Sinds 2016 ligt het gebied weer buitendijks, maar dat is niet altijd zo geweest. De kenmerken van de strijd tegen het water zijn nog steeds zichtbaar, zoals de structuur die is ontstaan na de eerste ontginningen door monniken en de sporen van de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Het landschap van het Munnikenland vindt zijn oorsprong in natuurlijke processen. Vervolgens heeft de mens deze ondergrond gebruikt, waarna het verder vormgegeven is. In een latere periode is het landschap van de Hollandse Waterlinie hier overheen uitgerold. Al deze tijdslagen samen vormen de kernkwaliteiten van het landschap. Deze zijn onderverdeeld in drie basis kernkwaliteiten en drie kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinie. In de volgende paragraaf wordt gestart met de basis.

Kaart Munnikenland uit 1815, bron: topotijdreis.nl

Nulsituatie Munnikenland

2.2 Nulsituatie

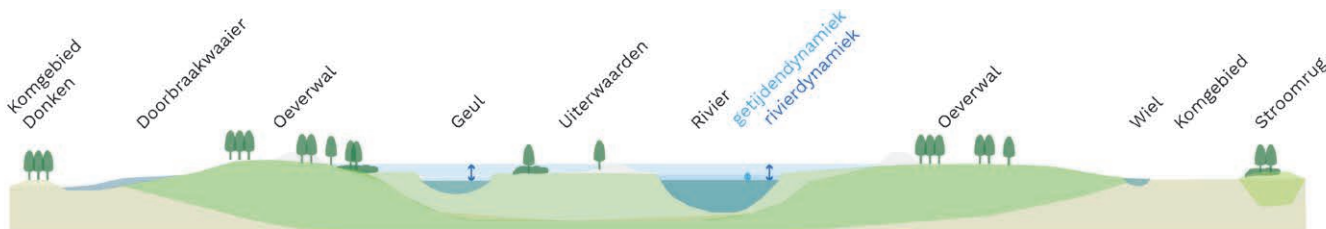
Bij veranderingen in Werelderfgoed wordt door UNESCO de vergelijking gemaakt met de nulsituatie. Dit is de huidige situatie, waarbij terug wordt gekeken naar het moment van inschrijving als Werelderfgoed. Ook voor deze beoordeling starten we met een beschrijving van de huidige situatie, om in hoofdstuk 3 de impact van nieuwe maatregelen in beeld te brengen.

Het Munnikenland is deel van een grootschalig open landschap met een grote ruimtelijke samenhang. De Waarden bij Loevestein zijn buitendijks gebied, met veel ontgrondingsgaten met beplantingen. De Buitenpolder Munnikenland was tot voor kort een open,

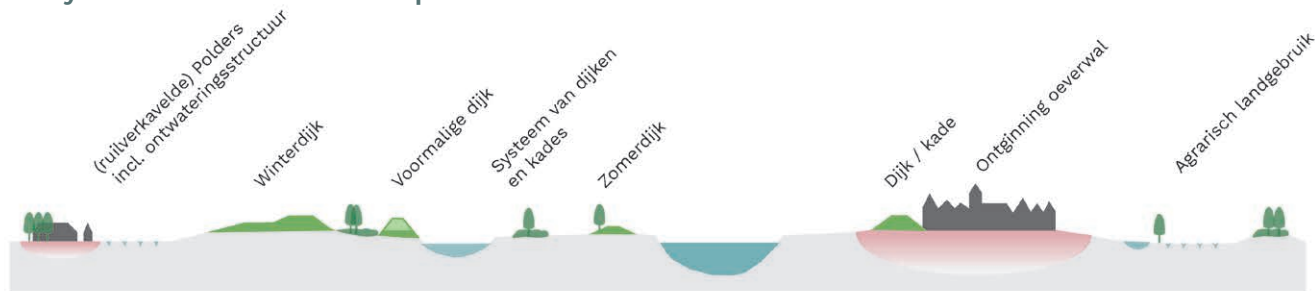
agrarische binnendijkse polder. Met de recente teruglegging van de dijk (2016) heeft de rivier met haar dynamiek een grotere rol gekregen. Het landschap is recent meer open van karakter geworden. Regelmatige overstromingen zorgen voor de ontwikkeling van een rietmoeras.

De huidige situatie bestaat uit:

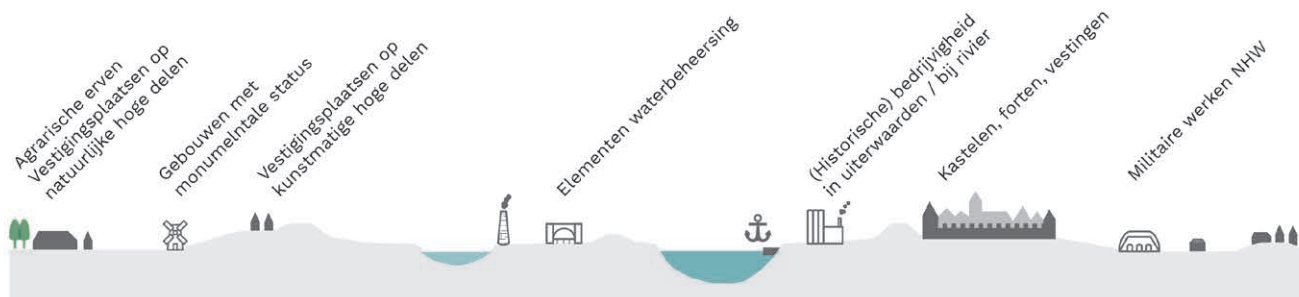
- Contrastrijk landschap: natuurlijk vs. mensgemaakt
- Afwisselend: waardevolle zichten en “verscholenheid”
- Contact met rivier
- Scheiding verkeer: ieder een eigen beleving
- Wakkere dijk: dijklandschap in ontwikkeling
- Grote natuurwaarden: Natura 2000 gebied

A. Dynamisch rivierenlandschap

B. Mensgemaakt landschap

C. Occupatie en overige cultuurhistorie

Schematische dwarsdoorsnede kernkwaliteiten

2.3 Cultuurhistorische basis

De drie basis kernkwaliteiten waar het Munnikenland uit bestaat zijn:

A. Dynamisch rivierenlandschap

Attributen:

- » Rivieren (en wielen)
- » Uiterwaarden (en riviermoeras)
- » Oeverwallen, stroomruggen, rivierduinen (donken)
- » Zomer- en winterdijk
- » Kommen

B. Mensgemaakt landschap

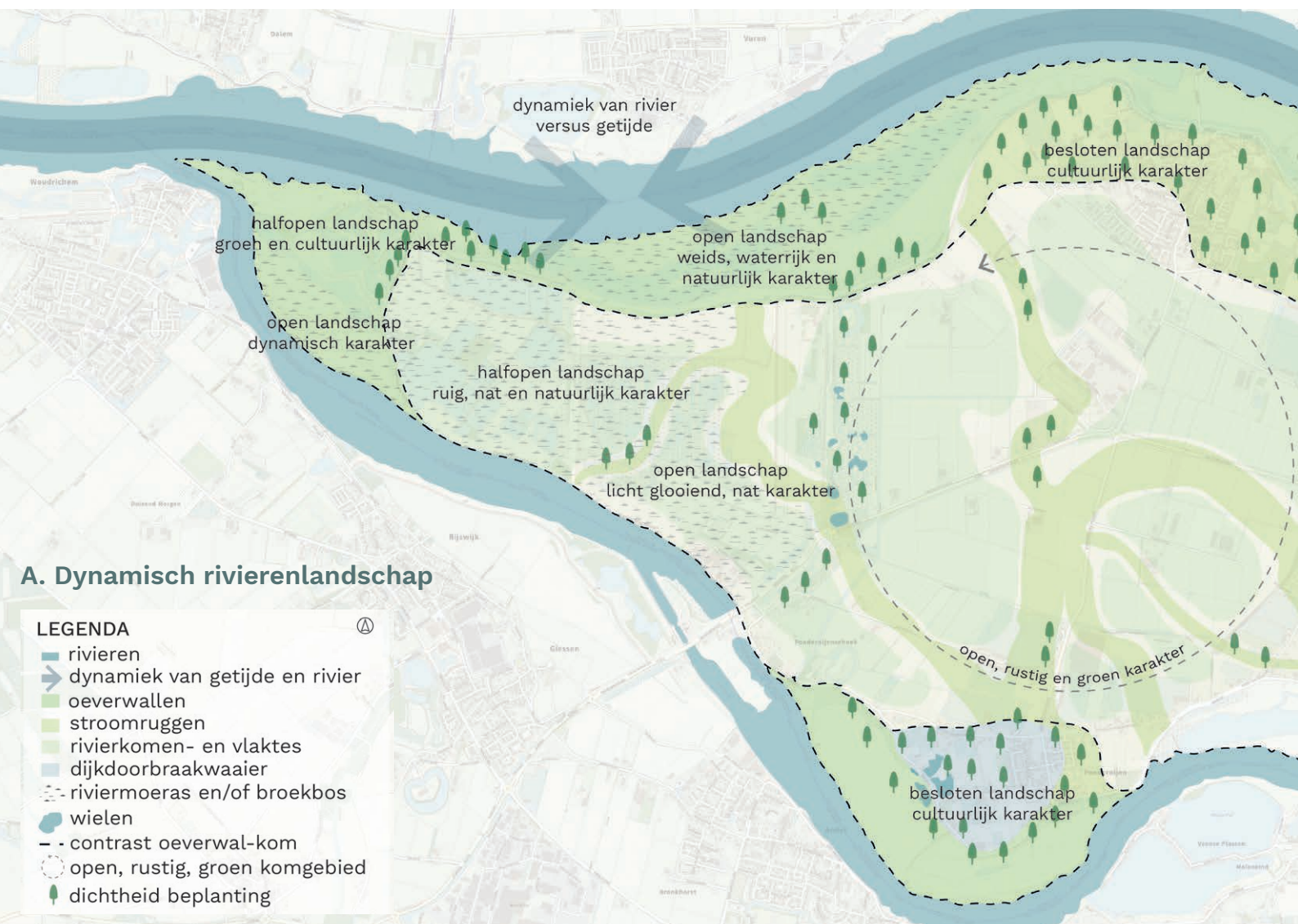
Attributen:

- » Systeem van dijken en kades: winterdijk, zomerdijk, dwarsdijk, kades, zijvingen
- » Patroon van langgerekte dorpspolders als waterhuishoudkundige eenheden
- » Patroon van kades, sloten, tochtsloten, bansloten, oost-west weteringen
- » (Historisch) agrarisch landgebruik: o.a. hooilanden, eendenkooien, grienden
- » Ontginningslandschap uit verschillende periodes: Middeleeuws, ruilverkavelingen

C. Occupatie en overige cultuurhistorie

Attributen:

- » Vestigingsplaatsen op natuurlijk hogere delen (oeverwal, donken)
- » Vestigingsplaatsen op kunstmatig hogere delen (woerden, dijkdorpen)
- » Kastelen, forten, vestingen, e.d.
- » Gebouwen met monumentale status (o.a. molens)
- » Agrarische erven
- » Bedrijvigheid in uiterwaarden/bij rivier

Kernkwaliteit A: Dynamisch rivierenlandschap

A. Dynamisch rivierenlandschap

Kwaliteiten van dit gebied:

Het dynamische rivierenlandschap is gevormd door de samenkomst van (hoge/lage) rivier- en getijdendynamiek. Het landschap bestaat uit een leesbaar landschap van oeverwallen, stroomruggen, kommen en wielen. Er is een groot contrast tussen hoge, droge en besloten oeverwallen en stroomruggen en lage, natte en weidse kommen. De verschijningsvorm van natuur is geënt op de landschapstypes die er voorkomen.

Karakteristiek:

- Open, rustig, duisternis, stil
- Dynamiek van rivier en getijde

Attributen locatiespecifiek:

- Waal en Afgedamde Maas (benedendams)
- Brakelse Benedenwaarden: uiterwaardenlandschap, hoog dynamische riviernatuur Waal
- Den Nieuwendijk en de Boezem van Brakel: moerasnatuur + NHW
- Munnikenlandse kom: buitenpolder, laag dynamische riviernatuur, historische ontginning
- Waarden bij Loevestein: buitenpolder, laag dynamische riviernatuur, historische ontginning
- Gandelwaard: uiterwaardenlandschap, getijdenpark, broekbossen.

B. Mensgemaakt landschap

LEGENDA

- rivieren
- wateringen
- sloten
- ↔ hist. verbinding over water
- (verdwenen) dijken en kades
- buitenpolders / uiterwaarden
- historische bewoningsplekken (bijv. linten, erven)
- vestigingsplaatsen
- historische wegen
- riviermoeras en/of broekbos
- boezemrelicten
- grachten
- populierensingels

Kernkwaliteit B: Mensgemaakt landschap

B. Mensgemaakt landschap

Kwaliteiten van dit gebied:

De tweede kernkwaliteit bestaat uit het systeem van dijken en kades (zomer-, winter-, dwars- en nieuwe dijken, div. kades) en het patroon van sloten, tocht- sloten, bansloten, oost-west wateringen. Dit geldt ook voor de hoofdwegen. Daarnaast is het patroon van verkaveling kenmerkend, de oeverwallen met onregelmatige blokverkaveling in kleinschalig mozaïek, zachte overgangen, kommen en strokenverkaveling. Kenmerkend is het landschapstype gebonden gebruik: erven, boomgaarden, weilanden, populierensingels, grienden, eendenkooien, etc.

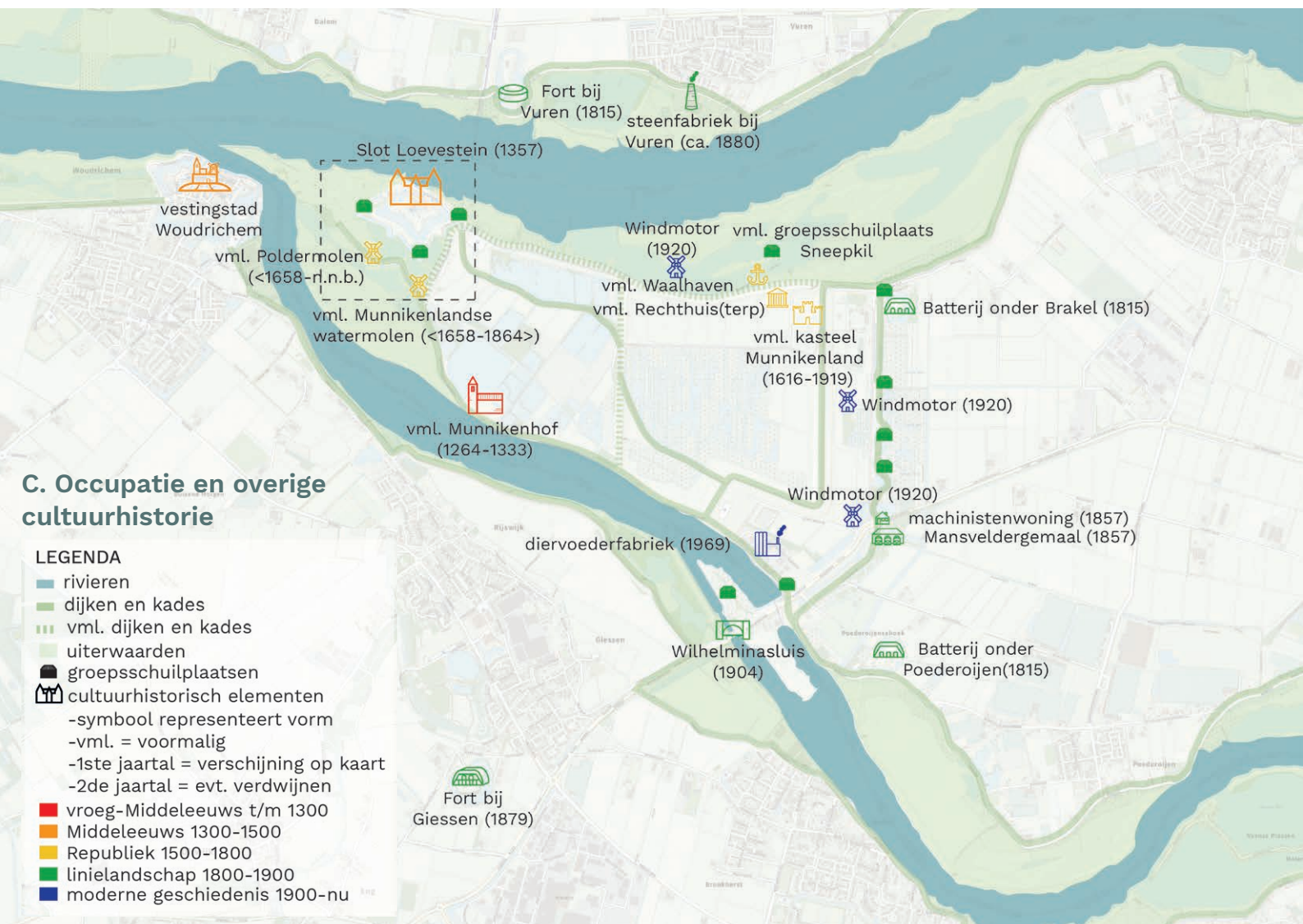
Karakteristiek:

- Oeverwallen met onregelmatige blokverkaveling en kleinschalig mozaïeklandschap
- Abrupte overgang naar uiterwaarden door dijk; geleidelijke overgang naar kom

- Kommen met agrarisch bouwland, open weidegebieden en verspreide erven met strokenverkaveling, populierenrijen langs wegen en kleine griendpercelen
- oost-west oriëntatie van hoofdwegen en waterlopen en historische verbindingen over water

Attributen locatiespecifiek:

- Systeem van dijken en kades: Dwarsdijk Den Nieuwendijk, Zuidelijke Waaldijk (Munnikenlandse Waalkade), Noordelijk Maasdijk (Munnikenlandse Maaskade, Schouwendijk, Wakkere dijk, zijdelings afstromende kades: zijvangen zij- en zeevingen
- Patroon van langgerekte dorpspolders als waterhuishoudkundige eenheden
- Patroon van kades, sloten, tochtsloten, bansloten, oost-west wateringen
- Agrarisch gebruik: hooilanden, eendenkooien, hakhoutbossen, grienden, erven, boomgaarden

Kernkwaliteit C: Occupatie en overige cultuurhistorie

C. Occupatie en overige cultuurhistorie

Kwaliteiten van dit gebied:

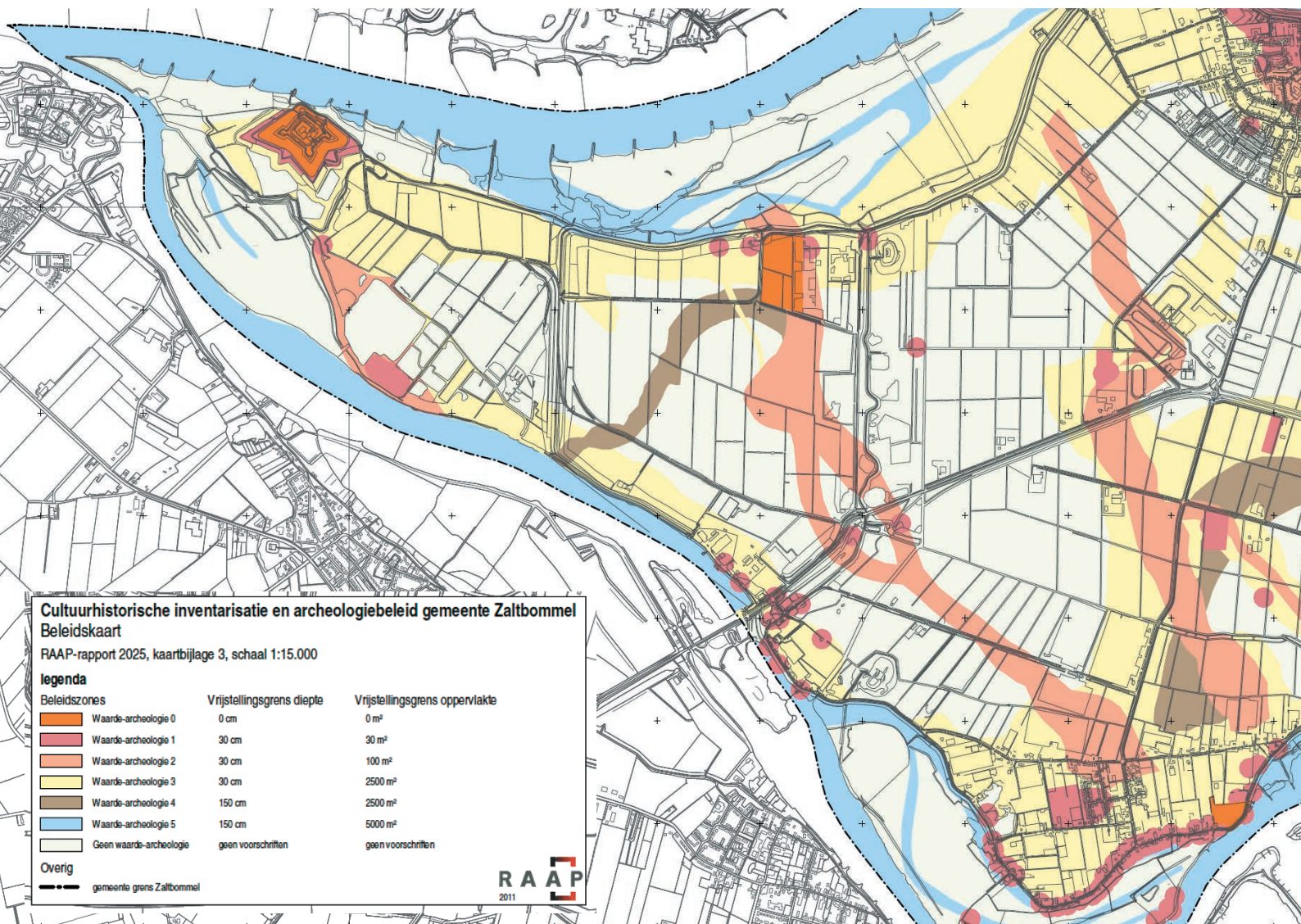
In de derde kernkwaliteit staat centraal dat bebouwing het landschap volgt. Op strategische plekken zijn vestingen ontstaan. Vestigingsplaatsen liggen op natuurlijke hogere delen (oeverwallen, donken) en kunstmatige hogere delen (woerden, dijkdorpen). De geschiedenis is leesbaar aan de hand van (opeenvolgende) ontginningen en bebouwingslagen, overige (voormalige) gebouwen, en elementen met monumentale status.

Karakteristiek:

- Veel verschillende tijdslagen beleefbaar in een relatief klein gebied
- Functie en opbouw van Slot Loevestein door de tijd heen aan verandering onderhevig geweest

Attributen locatiespecifiek:

- Slot Loevestein (en Vestingdriehoek)
- Voormalige haven Brakelse polder, oude Waalkade en Blinde Steeg
- Voormalige Munnikenlandse kasteel a/d Waal
- 't Rechthuis
- De Munnikenhof
- Groepsschuilplaatsen, o.a. de Sneepkil
- Batterijen, o.a. Brakel en Poederoijen
- Forten, o.a. Vuren, Woudrichem, Gorinchem
- Molens
- Agrarische erven
- Archeologische waarden

Beleidskaart archeologie gemeente Zaltbommel, RAAP 2011

Archeologische waarden

Voor archeologie is specifiek onderzoek nodig wat geen onderdeel is van deze HIA/CHER. Daarom is geen specifieke effectbeoordeling opgenomen. Wel zijn in dit rapport de algemene regels en aanbevelingen voor de verdere planontwikkeling opgenomen.

Archeologie is onderdeel van de cultuurhistorische waarden. De gemeente Zaltbommel, waarin de Bommelerwaard ligt, heeft in 2011 een archeologische inventarisatie gedaan, met archeologiebeleid en bijbehorende kaart tot resultaat. Hierin zijn vrijstellingsgrenzen voor oppervlakten en diepten opgenomen. Bij ontwikkelingen

dient rekening gehouden te worden met deze beleidsregels. Dit houdt in dat bepaald moet worden in welke beleidszone de ontwikkeling is gelegen en welke regels daarbij horen.

In de kaart hierboven valt op dat Slot Loevestein en Batterij onder Brakel in de Waarde archeologie 0 vallen, hier geldt geen vrijstelling van onderzoek. Voor alle beoogde ontwikkelingen in de Vesting geldt dat voorafgaand aan de planvorming, archeologisch onderzoek nodig is. De resultaten van het onderzoek zijn bepalend voor het grondplan van het ontwerp voor de gebouwen.

2.4 Werelderfgoed Hollandse Waterlinies

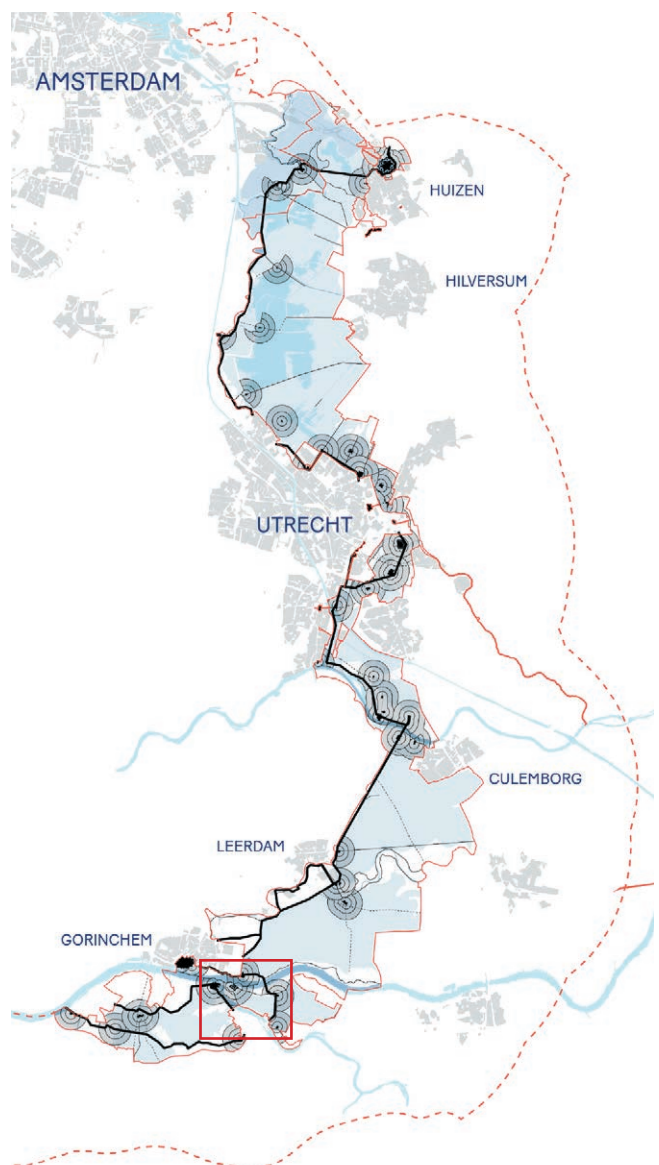
De Nieuwe Hollandse Waterlinie, als onderdeel van de Hollandse Waterlinies, is de grootste militaire verdedigingslinie door Nederland. De linie is tot stand gekomen in de 19de en 20e eeuw en gemaakt om het westen van Nederland veilig te stellen tegen een aanval uit het oosten. De linie maakt gebruik van het bestaande landschap. Hierin is een aaneenschakeling van inundatievelden gemaakt die de vijand op afstand moest houden. Wanneer deze velden in het verleden geïnundeerd werden, was het water te diep om doorheen te lopen, maar niet diep genoeg om door te varen. Bepaalde plekken in het landschap, zoals natuurlijke hoogtes en dijken, konden niet geïnundeerd worden. Dit zijn de accessen. Deze werden daarom verdedigd met een reeks van militaire versterkingen om de vijand hier alsnog tegen te kunnen houden. Het geheel is een ingenieus systeem van polders, dijken, kanalen, sluizen, dammen, forten en kazematten. Niet alleen maakt de waterlinie gebruik van het landschap, het heeft ook de ontwikkeling van het landschap en de bewoning hiervan beïnvloed. Door jarenlange bescherming van de verboden kringen rondom forten zijn deze veelal vrij gebleven van bebouwing en nog goed herkenbaar in het landschap, ondanks grote stedelijke druk.

Statement of Outstanding Universal Value (OUV)

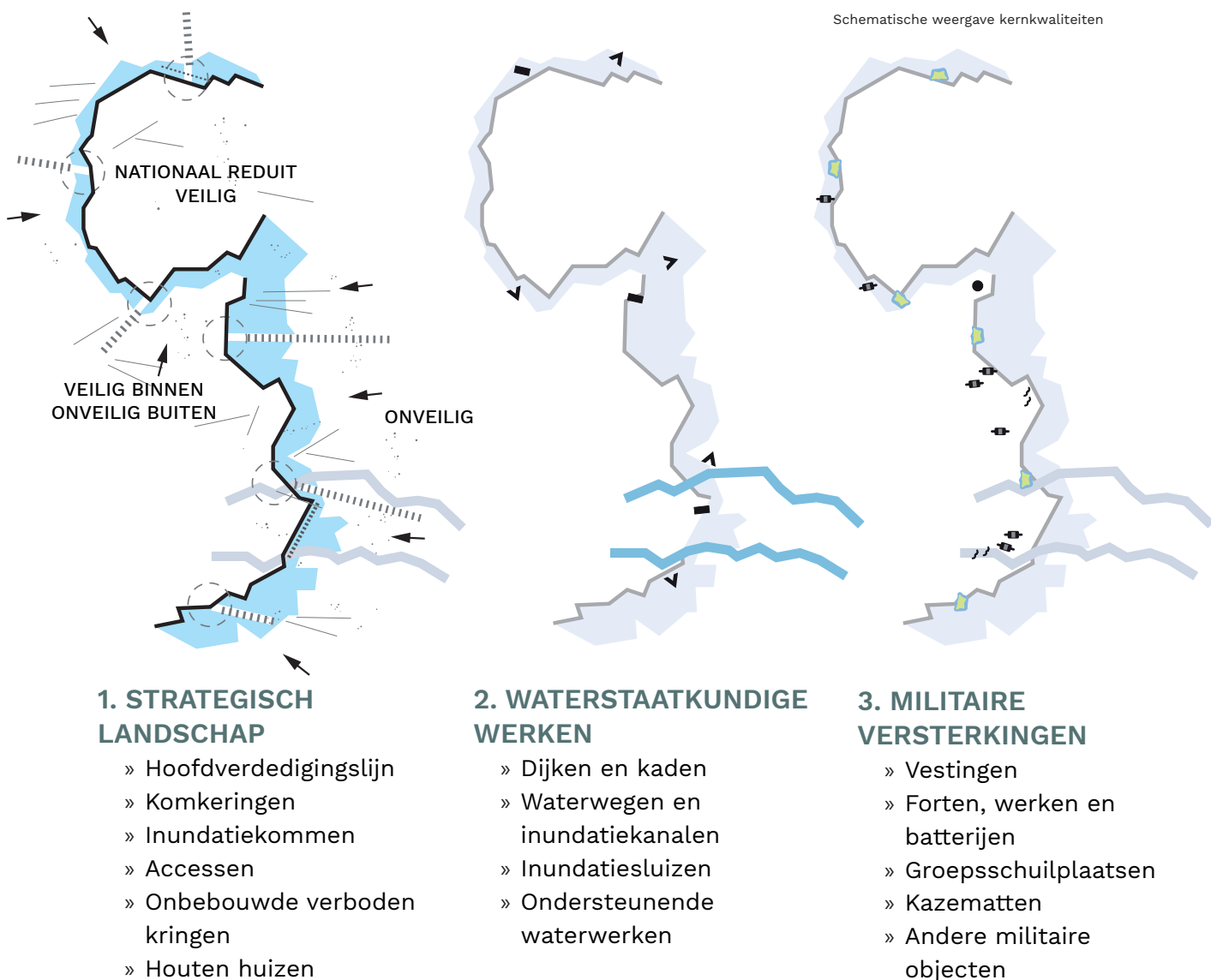
In het nominatiedossier van de Hollandse Waterlinies is het Statement of Outstanding Universal Value opgenomen (OUV). Hierin staan de bijzondere kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinies, die maken dat het waardig is om Werelderfgoed te zijn. De uitzonderlijke universele waarde van de Hollandse Waterlinies is:

- Een buitengewoon voorbeeld van een Europees verdedigingssysteem van de moderne tijd dat intact is gebleven;

- Een ingenieus systeem van militaire verdediging door inundatie dat gebruik maakt van eigenschappen en elementen van het aanwezige landschap;
- Uniek in de Europese architectuurgeschiedenis;
- Een illustratie van Nederlandse inventiviteit in land- en waterbeheersing.

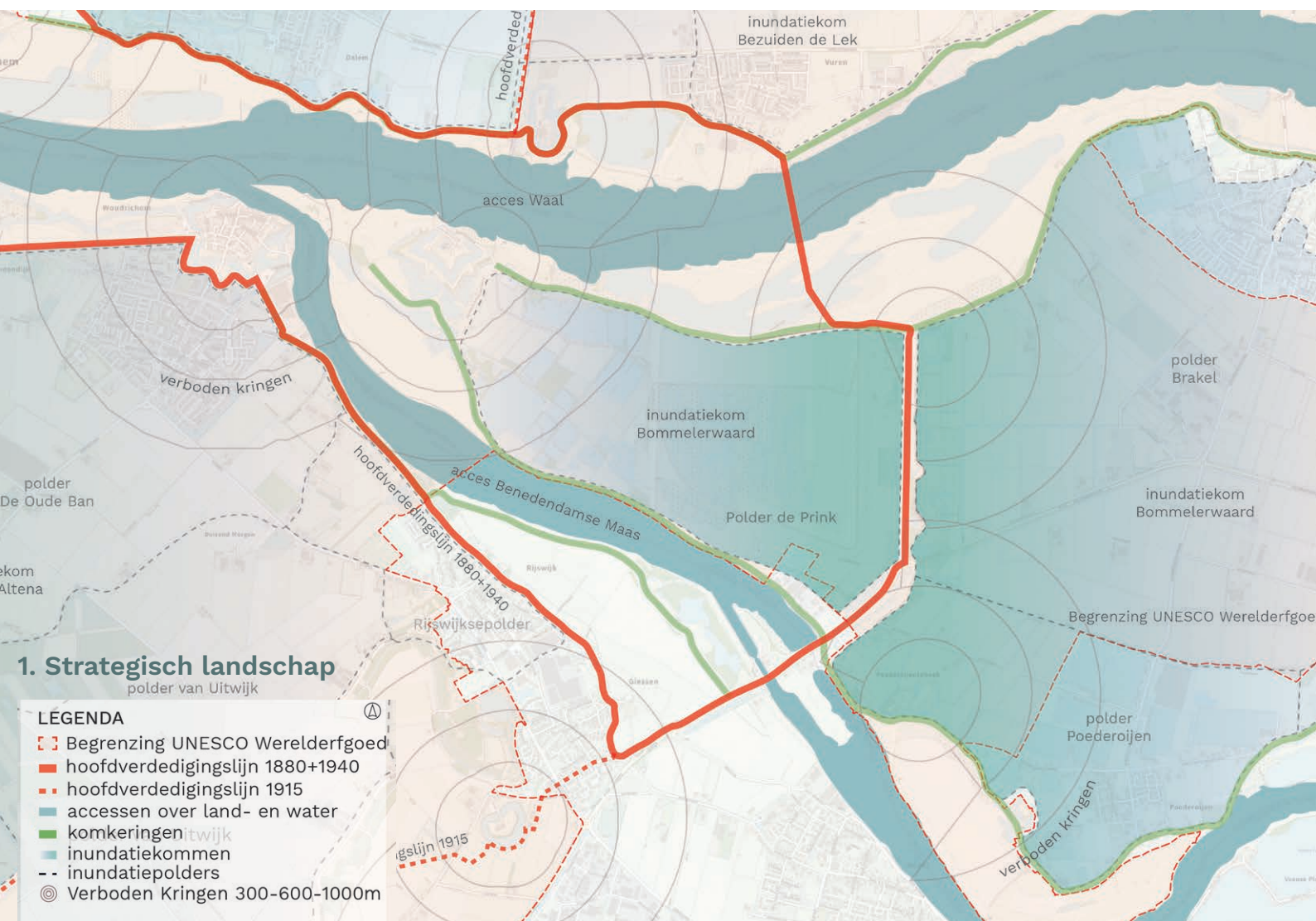
Overzichtsk kaart Munnikenland in Nieuwe Hollandse Waterlinie

Hollandse Waterlinies locatiespecifiek

Het projectgebied van deze studie wordt begrensd door de hoofdverdedigingslijn over Den Nieuwendijk. In het verleden is deze een aantal keer naar het oosten verschoven. Links en recht van de hoofdverdedigingslijn liggen twee inundatiegebieden. Langs de hoofdverdedigingslijn liggen diverse schuilplaatsen uit 1916 en de batterijen onder Brakel en Poederoijen. Ook Slot Loevestein is onderdeel van het militair stelsel.

De kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinies zijn herkenbaar in drie hoofdelementen: het strategisch landschap, de waterstaatkundige werken en militaire versterkingen.

Kernkwaliteit 1: Strategisch landschap in het Munnikenland

1. Strategisch landschap

Kwaliteiten van dit gebied:

In de Bommelerwaard loopt de hoofdverdedigingslijn van noord naar zuid over Den Nieuwendijk. Deze dijk is de westgrens van het inundatieveld en -kom en ligt als een idyllische lijn in het landschap. Een verweerde dijk, met vele bochten erin, omzoomd door natuur. Verder wordt het landschap omzoomd door de wateraccessen. Langs de hoofdverdedigingslijn liggen op cruciale plekken forten en batterijen. Rondom deze militaire objecten liggen open 'verboden kringen', waarvoor in het verleden strenge bouwvoorschriften golden. Binnen de eerste ring, op een maximale afstand tot driehonderd meter, mocht alleen in hout gebouwd worden, zodat de obstakels in alarmsituaties snel konden worden gesloot op platgebrand. In de middelste ring, tot zeshonderd meter, mochten alleen

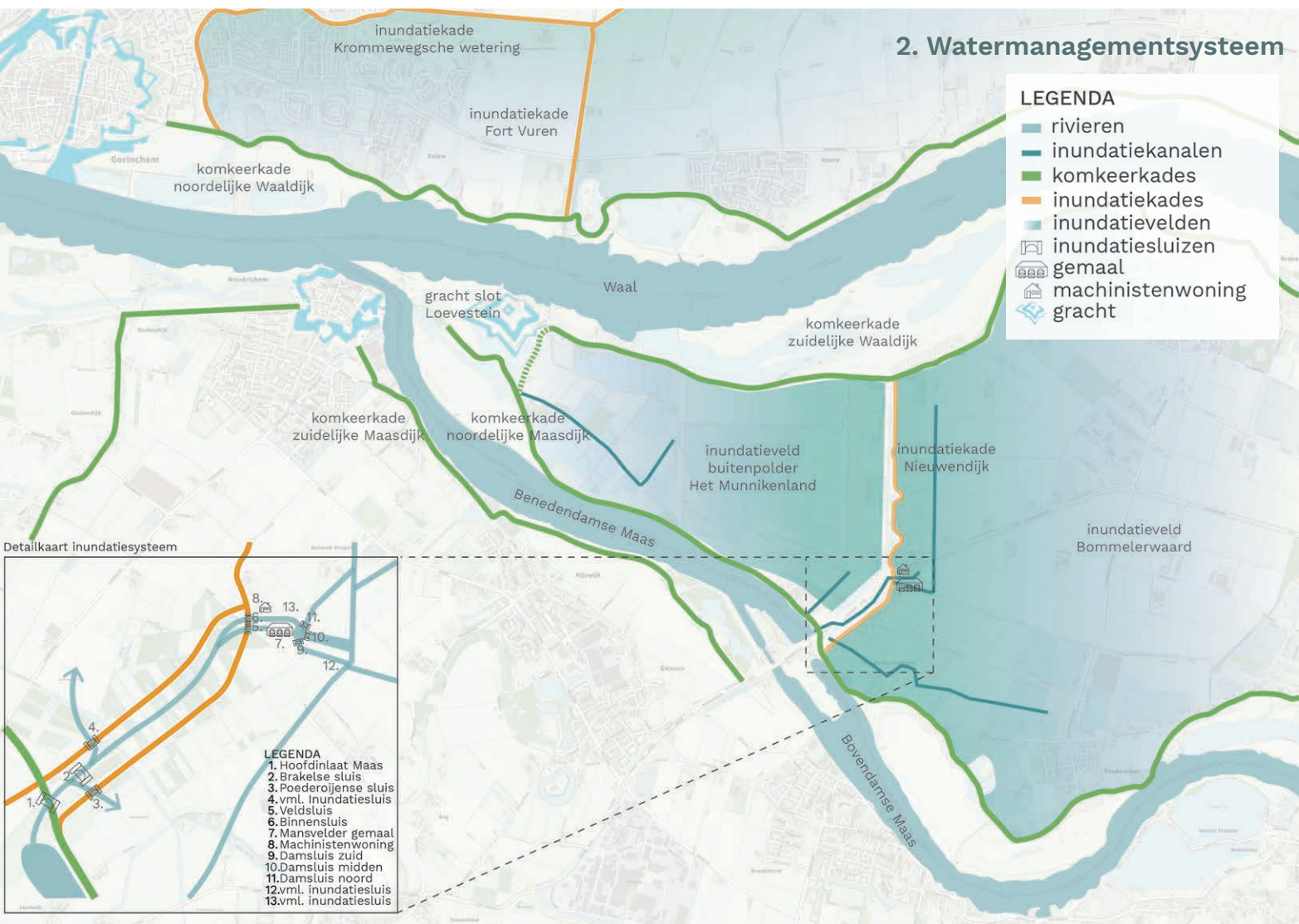
bepaalde onderdelen in steen worden gebouwd.

Karakteristiek:

- rust, groen karakter
- natuurwaarden
- open

Attributen locatiespecifiek

- Hoofdverdedigingslijn: 1880, 1915 en 1940 via Woudrichem-Giessen-Nieuwendijk-Vuren-Gorinchem met zicht over de inundatiekom
- Inundatiekom Bommelerwaard: polders Poederoijen, Brakel, de Prink en Munnikenland
- Wateraccessen
- Landaccessen Nieuwendijk
- Verboden Kring 300-600-1000m
 - » bij Slot Loevestein
 - » bij Batterij onder Brakel
 - » bij Batterij onder Poederoijen

Kernkwaliteit 2: Watermanagementsysteem in het Munnikenland

2. Watermanagementsysteem

Kwaliteiten van dit gebied:

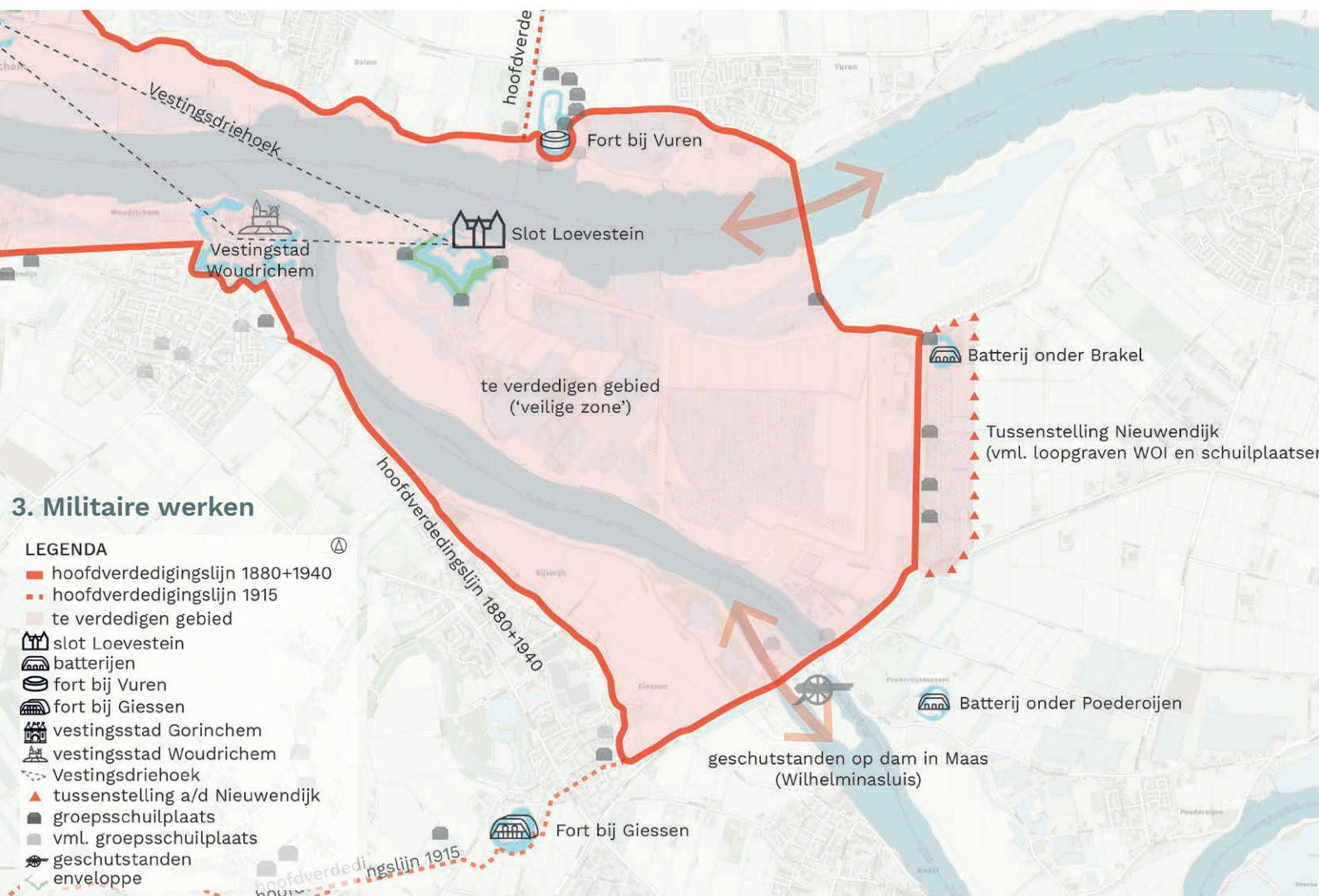
Deel van het Watermanagementsysteem is de inundatiekom Bommelerwaard, bestaande uit het open landschap van de Polder Poederoijen, Brakel, Prink en buitenpolder Het Munnikenland. De polders zijn omringt door dijken. Den Nieuwendijk is daarvan de belangrijkste, in 1478 aangelegd ter bescherming van de dorpen Poederoijen en Brakel tegen water uit Het Munnikenland. Diverse wielen laten zien dat de dijk niet altijd het water goed tegen kon houden. Diverse sluizen en gemalen heersen en water dat door de weteringen en het inundatiekanaal loopt.

Karakteristiek:

- nat en open karakter
- dynamiek van hoog en laag

Attributen locatiespecifiek

- Waal en Afgedamde Maas (benedendams/bovendams)
- Inundatiekade Den Nieuwendijk
- Komkering zuidelijke Waaldijk en noordelijke Maasdijk
- Inundatiekom Bommelerwaard
 - » Polder Poederoijen
 - » Polder Brakel
 - » Polder de Prink
 - » Buitenpolder Het Munnikenland
- Brakelse sluis (brug tussen Maasdijk en Afsluitdijk) met 2 inundatiesluizen (west/oost)
- Poederoijense sluis (naast Brakelse sluis, onder Maasdijk nr. 104)
- Binnensluis, Veldsluis en Machinistenwoning (gemaalssluizen bij Mansvelder gemaal)
- Gemaal Mansveld incl. damsluis noord, midden en zuid (incl. twee inundatiesluizen)

Kernkwaliteit 3: Militaire werken in het Munnikenland

3. Militaire werken

Kwaliteiten van dit gebied:

Onder de militaire werken vallen Slot Loevestein, deel van de Vestingdriehoek met Woudrichem en Gorinchem, en de twee batterijen. Slot Loevestein ligt aan het einde van de Schouwendijk in de uiterwaarden. Het Slot is al veel ouder. In Staatse handen kreeg het slot moderne verdedigingswerken en werd het als fort onderdeel van de Oude en de latere Nieuwe Hollandse Waterlinie. In 1852 veranderde de kelderverdieping van het oude slot in een bomvrij verdedigbaar reduit. Samen met Batterij onder Brakel fungeerde het slot ter verdediging van het Waalacces. Batterij onder Brakel is aangelegd tussen 1879 en 1884 en vernoemd naar het dorp Brakel. Batterij onder Brakel bestaat uit een klein fort en is vrijwel geheel omringd door een natte gracht. Tussen de twee batterijen ligt de Tussenstelling aan de Nieuwendijk. Hier liggen nog vijf schuilplaatsen.

Karakteristiek:

- militair en robuust karakter

Attributen locatiespecifiek

- Slot Loevestein (zie 2.4.1) en Vestingdriehoek: Loevestein, Woudrichem, Gorinchem
- Tussenstelling aan Den Nieuwendijk
- Batterij onder Brakel (zie 2.4.2) en Batterij onder Poederoijen (incl. fortwachterswoning)
- Fort bij Vuren
- Groepsschuilplaatsen
 - » 2x groepsschuilplaats op de Maasdam (verdwenen)
 - » 2x groepsschuilplaats op de Nieuwendijk (1916/I en 1916/II)
 - » 2x groepsschuilplaats op de Nieuwendijk (los)
 - » 1x groepsschuilplaats in Brakelse Benedenwaarden (Sneepkil)
- Geschutsstanden en overige batterijen op Maasdam
- Voormalig loopgraven Nieuwendijk

2.4.1 Inzoom Slot Loevestein

Slot Loevestein maakt deel uit van een vesting omgeven door twee grachten en met vijf bastions. Binnenin het fort staan verschillende gebouwen. Het Slot zelf bestaat uit een zaalbouw, twee hoektorens en een

poorttoren en is omgeven door een slotgracht. Onder andere de landschappelijke ligging in de uiterwaarden, bij de samenkomst van grote rivieren geeft Loevestein een bijzondere kwaliteit, als cultureel landmark in de natuur.

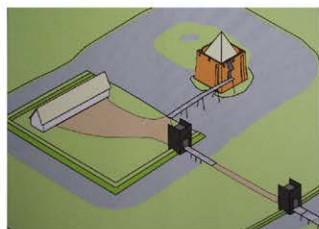
Geschiedenis

Slot Loevestein is onderdeel van de Hollandse Waterlinie, maar kent een veel oudere oorsprong. Slot Loevestein is een omgracht kasteel wat omstreeks 1360 bij het punt, waar Maas en Waal samenkomen is gesticht. Ridder Dirc Loef van Horne gaf rond 1357 opdracht tot de bouw van het kasteel. Na hem kwam het slot in handen van de heer van Holland en werd het gebruikt als verdedigingswerk tegen andere feodale heren.

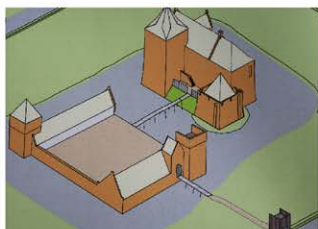
In het begin van de Tachtigjarige Oorlog, toen het kasteel was bezet door Spanjaarden, werd

het in opdracht van Willem van Oranje eenvoudig ingenomen door de geuzenleider Herman de Ruyter. Vanaf 1575, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, werden in opdracht van Willem van Oranje vestingwallen aangelegd en een buitengracht gegraven. Hierbinnen werden de eerste stenen bijgebouwen gebouwd, die later zijn aangepast, gesloopt en aangebouwd naar gelang verschillend gebruik van het slot. Tot na de Belgische Revolutie deed het kasteel dienst als staatsgevangenis.

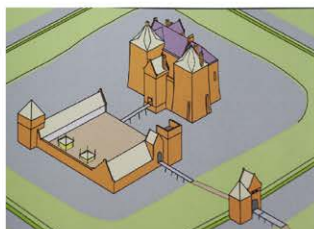
In Staatse handen kreeg het slot moderne verdedigingswerken en werd het als fort

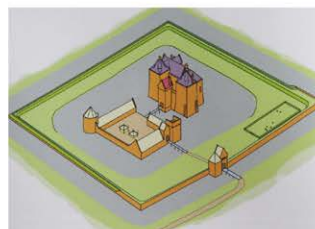
Ontstaan v. Slot Loevestein (bouwfase 1: 1357-1361)
o.a. blokhuis of woontoren met voorburcht

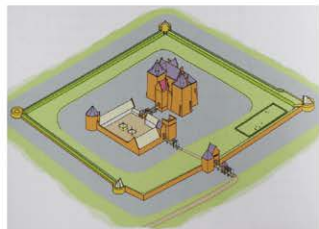
Van toren naar kasteel (bouwfase 2: 1361-1368)
o.a. voorburcht, 2 torens, poortgebouw, bouwhuus

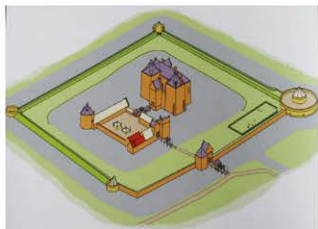
Voltooiing kasteel (bouwfase 3 t/m 6: 1368-1397)
o.a. hooibergen, singelwal met poortgebouw

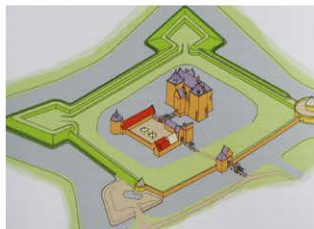
Versterking 1400-1450
o.a. toevoeging Barbarye

Versterking 1450-1500
o.a. bolwerken/torens op ringmuur

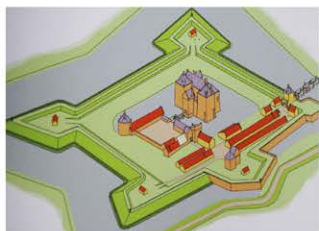
Loevestein tussen linies (a) rond 1500
o.a. ronde toren noordwesthoek

Loevestein tussen linies (b) ca. 1576
o.a. aanleg eerste bastions

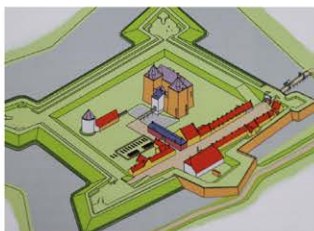
Loevestein tussen linies (c) rond 1600
o.a. drie bastions, halfbastion, rondeel en poort

Loevestein tussen linies (d) ca. 1651
o.a. rondeel vervangen door stenen bastion

Vesting Loevestein 1700-1800, ca. 1750
o.a. nieuwe soldatenbarakken en officierslogement

Loevestein bomvrij reëdukt (bouwfase 7: 1850-1853)
o.a. verdwijnen torentje

Van vesting naar monument (bouwfase 8: 1964-1967)
o.a. sloop barakken, toev. artillerieloods+remise

Overzicht van de ontwikkeling van het Slot.

Bron: Dijkstra, K.; Van Galen, H.; Jansen, S. en Weber, E. (2011) Slot Loevestein Ontrafeld, 650 jaar bouwgeschiedenis

onderdeel van de Oude en de latere Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarbij in 1852 de kelderverdieping van het oude slot in een bomvrij verdedigbaar reduit werd veranderd. Als onderdeel van de Oude en de Nieuwe Hollandse Waterlinie moest het slot de monding van de – nu afgedamde – Maas in de Merwede verdedigen. Ook het gebied ten oosten van vesting Woudrichem viel binnen de vuurlinie. Deze militaire functie behield het slot tot ver in de negentiende eeuw. Daarna volgden nog de bouw van barakken ter huisvesting van de militairen en, in 1883, een betonnen remise met ernaast gelegen geschutsemplacementen. De militaire functie werd in 1951 opgeheven.

Het compacte kasteel met twee vierkante torens en torenpoort is omgeven door een slotgracht met ophaalbrug en wallen met bastions. Vanuit de bastions was de vestinggracht van opzij te verdedigen. Het slot was verbonden via een brug met de voorburcht. Rondom de voorburcht lag een gracht; dezelfde gracht die het slot omsloot. De ingang naar de voorburcht was aan de noordzijde. Rondom de hoofdburcht en de voorburcht lag een wal met een singel. Deze wal diende tevens als dijk tegen het water van de rivieren die nog weleens overstroomden. In de wal stond een poortgebouw die met een brug verbonden was met de voorburcht. Deze voorburcht met een oppervlakte was rechthoekig en had op twee hoeken torens die met elkaar verbonden waren met weermuren. In de voorburcht stonden meerdere bijgebouwen, zoals een boerderij en twee hooibergen. Beide torens waren in eerste instantie vierkant, maar bij belegering is een deel van de voorburcht, waaronder een van de torens, verwoest. De schade na de verwoesting werd hersteld. De ronde toren, momenteel bekend als de Kruittoren, is nu nog het enige restant van de voorburcht.

Naast het slot en de Kruittoren waren er nog meer bouwwerken in het fort. Het aantal gebouwen is in de loop van de tijd gegroeid. Toen de vestingwerken werden aangelegd werden soldaten gehuisvest in door hen zelfgemaakte houten hutten. Deze werden in 1589 vervangen door stenen hutten en later werd het uitgebreid met nog een rij huizen, officierswoningen en een wachtgebouw. Doordat de huizen zo vervallen waren, werd enkele jaren na 1725 het hele complex vernieuwd. Na het dempen van de gracht werden in 1730 links van de poort veertien nieuwe barakken gebouwd. Tegenover deze huisjes, op een ruimere afstand dan daarvoor het geval was, werden twee jaar later nog acht barakken gebouwd. De officieren kregen ook nieuwe woningen en er kwam een nieuw schooltje met een woning voor de onderwijzer. In de achttiende eeuw werden er nog twee oude schuren gekocht voor de opslag van allerlei huishoudelijke spullen van militairen, de brandspuit, turf en er werd de was gedaan.

Aan de Waalzijde zijn de vestingwallen bekleed met stenen muren, vooral om weerstand te bieden aan hoogwater en kruierend ijs. Buiten de slotgracht bevinden zich tal van militaire bouwwerken, onder meer een middeleeuwse kruittoren, een arsenaal, commandeurswoningen en soldatenhuisjes uit de achttiende eeuw.

Van 1925 tot 1986 werd het complex gerestaureerd; momenteel doet het dienst als rijksmuseum met vele toeristisch-recreatieve activiteiten en heeft het de status van rijksmonument.

Inzoom op kernkwaliteiten Slot

Kwaliteiten van dit deelgebied:

- Ontwikkeling van ensemble Slot Loevestein met monumentale onderdelen (monumentbeschrijving 10081);
- nog steeds zichtbare opeenvolging van diverse architectonische bouwstijlen (lagen);
- de samenhang tussen het slot met het acces van Maas en Waal en de Vestingdriehoek;
- open, groene, onbebouwde Verboden Kringen als onderdeel van het voormalig schootsveld en inundatieveld;
- uniek contrast tussen de cultuur van het slot en natuur van het Munnikenland;

Attributen:

- kasteel
- woonvleugel met twee vierkante torens
- torenpoort
- vierkante traptoren
- slotgracht met ophaalbrug
- groene wallen met bastions
- brede vestinggracht met brug en toegangspoort
- vestingmuur
- militaire bouwwerken, zoals middeleeuwse kruittoren, arsenaal, commandeurswoningen en soldatenhuisjes uit de achttiende eeuw
- open verboden kringen

2.4.2 Inzoom Batterij onder Brakel

De Batterij onder Brakel is tussen 1879 en 1884 aangelegd en vernoemd naar het enkele kilometers oostelijk ervan gelegen dorp Brakel. De batterij is aangelegd ter verdediging van het Waalaces, met de bevaarbare rivier en de beide oevers, en ter versterking van de westgrens van de inundatiezone in de Bommelerwaard en Den Nieuwendijk. De batterij - een klein fort - is eerst als aarden verdedigingswerk ingericht, waarbij ernstige problemen werden ondervonden vanwege de slappe ondergrond. Eén van de gevolgen hiervan was dat het werk uiteindelijk kleiner werd opgeleverd dan oorspronkelijk de bedoeling was. Vervolgens is er op het aardwerk slechts één bomvrij gebouw geplaatst, dat het onderkomen voor manschappen en materiaal was.

De hoofdvorm van het kleine fort is ovaal, met een afgeplatte begrenzing aan de westzijde (keelzijde). De batterij is vrijwel geheel omringd door een natte gracht. Het aardwerk is later geëgaliseerd waardoor de oorspronkelijke opbouw van de geschutsplaatsen nagenoeg verdwenen is. Er zijn nog wel resten van de betonnen borstwering aanwezig. Het fort was voorheen toegankelijk via een brug over de gracht, maar deze is verwijderd en vervangen door een dam. Voor de dam is nog een fundering van een klein bijgebouw zichtbaar.

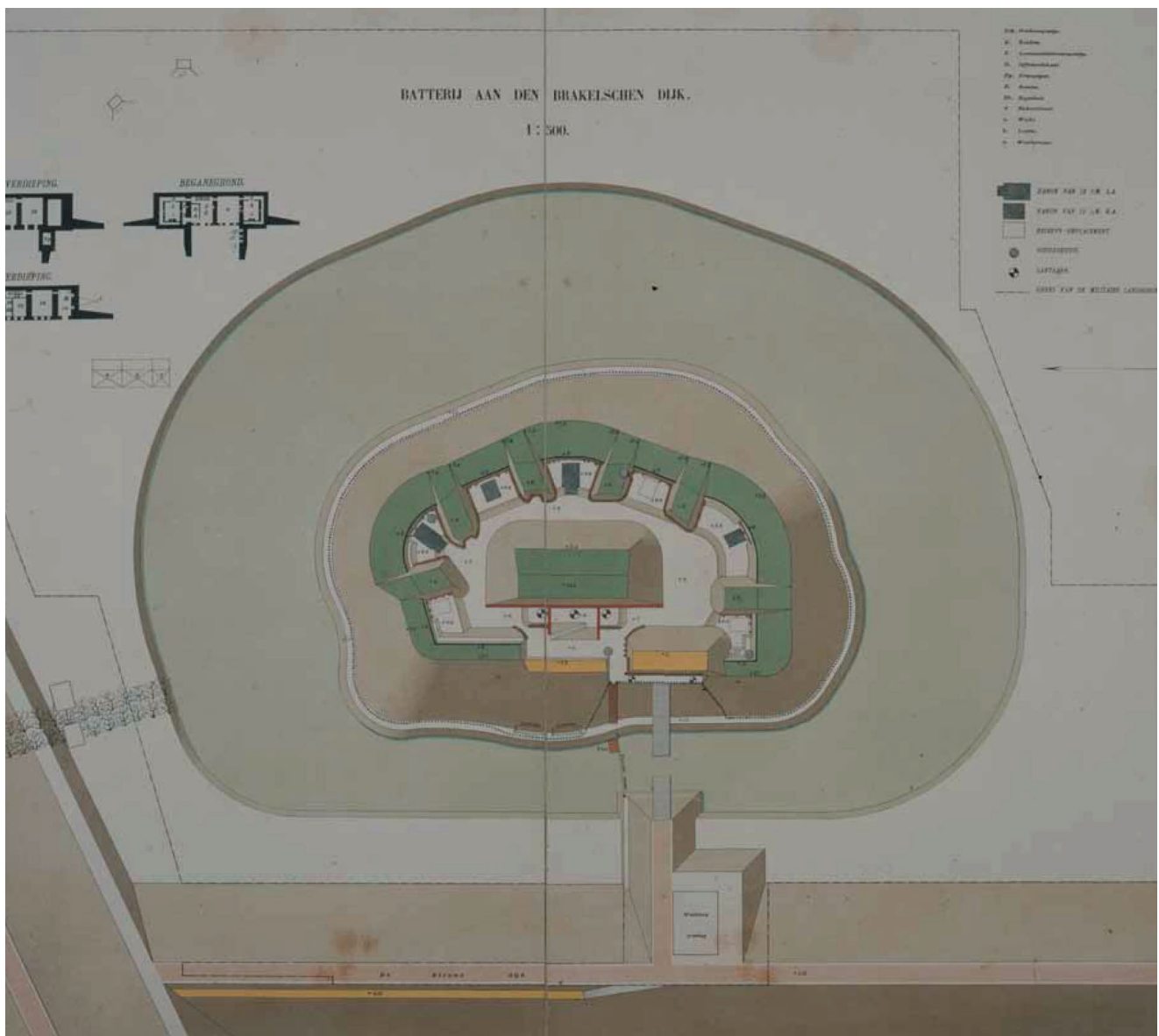
De huidige batterij kenmerkt zich door een verweerde uitstraling, van zowel gebouw, terrein als gracht. Door de verlanding van de gracht en de uitgroei van de beplanting vermindert de zichtbaarheid van de batterij in de omgeving en worden de uitzichten vanaf de batterij minder. Vleermuizen bevolken het bomvrij gebouw.

Aanzicht Batterij onder Brakel

Kwaliteiten van dit deelgebied:

- het ensemble van monumentale onderdelen (monumentbeschrijvingen 531918): bomvrij gebouw, batterijaanleg met aardwerken, resten van betonnen borstwering, natte gracht met buitenoevers en deel van de omleidingsweg en van origine door grenspalen aangeduide zone;
- de samenhang tussen de batterij en het Waalacces met rivier, oeverwal en dijken;
- de samenhang tussen de batterij en het inundatieveld (oa. de Boezem van Brakel);
- de samenhang tussen de batterij en Den Nieuwendijk;
- de relatie tussen de batterijen Brakel en Pouderoijen;
- het open, groen en landelijk karakter van het landschap binnen de Verboden Kringen;

Kernkwaliteiten Nieuwe Hollandse Waterlinie, ten zuiden van de Lek DEEL II - inundatitekom Bommelerwaard, Pact van Loevestein, juli 2015

3. Effectbeoordeling en aanbevelingen

Met de inschrijving van de Hollandse Waterlinies als UNESCO-Werelderfgoed heeft Nederland zich gecommitteerd om de kernwaarden van de linie zorgvuldig te beschermen. Het is daarom essentieel dat de effecten van de beoogde ruimtelijke ontwikkeling op het Werelderfgoed en de overige cultuurhistorische kwaliteiten zorgvuldig worden beoordeeld en afgewogen in het planproces. In de volgende paragrafen wordt eerst een totaaloverzicht van de effecten per kernkwaliteit gegeven, alvorens de kansen, knelpunten en aanbeveling per maatregel gegeven worden.

3.1 Totaaloverzicht effectbeoordeling

Op de volgende pagina's worden de maatregelen over de kernkwaliteiten geprojecteerd en wordt een overzicht gegeven van de effecten per kwaliteit.

Vervolgens wordt in de volgende paragraaf per deelopgave en beoogde maatregelen gekeken op welk van de beschreven kernkwaliteiten de ontwikkeling effect heeft. Dit is een globale effectbeoordeling en duidt aan bij

welke kernkwaliteiten er sprake kan zijn van een effect. Het wil niet zeggen dat er ook daadwerkelijk een effect is, dit is namelijk afhankelijk van waar de ontwikkeling exact gaat komen en hoe deze vormgegeven wordt. Voor deze globale beoordeling is gekozen, omdat de ontwikkelingen nog niet concreet zijn. De effectbeoordeling geeft daardoor vooral aan met welke kernkwaliteiten rekening gehouden moet worden.

A. Dynamisch rivierenlandschap

Kernkwaliteit A: Dynamisch rivierenlandschap met projectie van ingrepen

A. Dynamisch rivierenlandschap

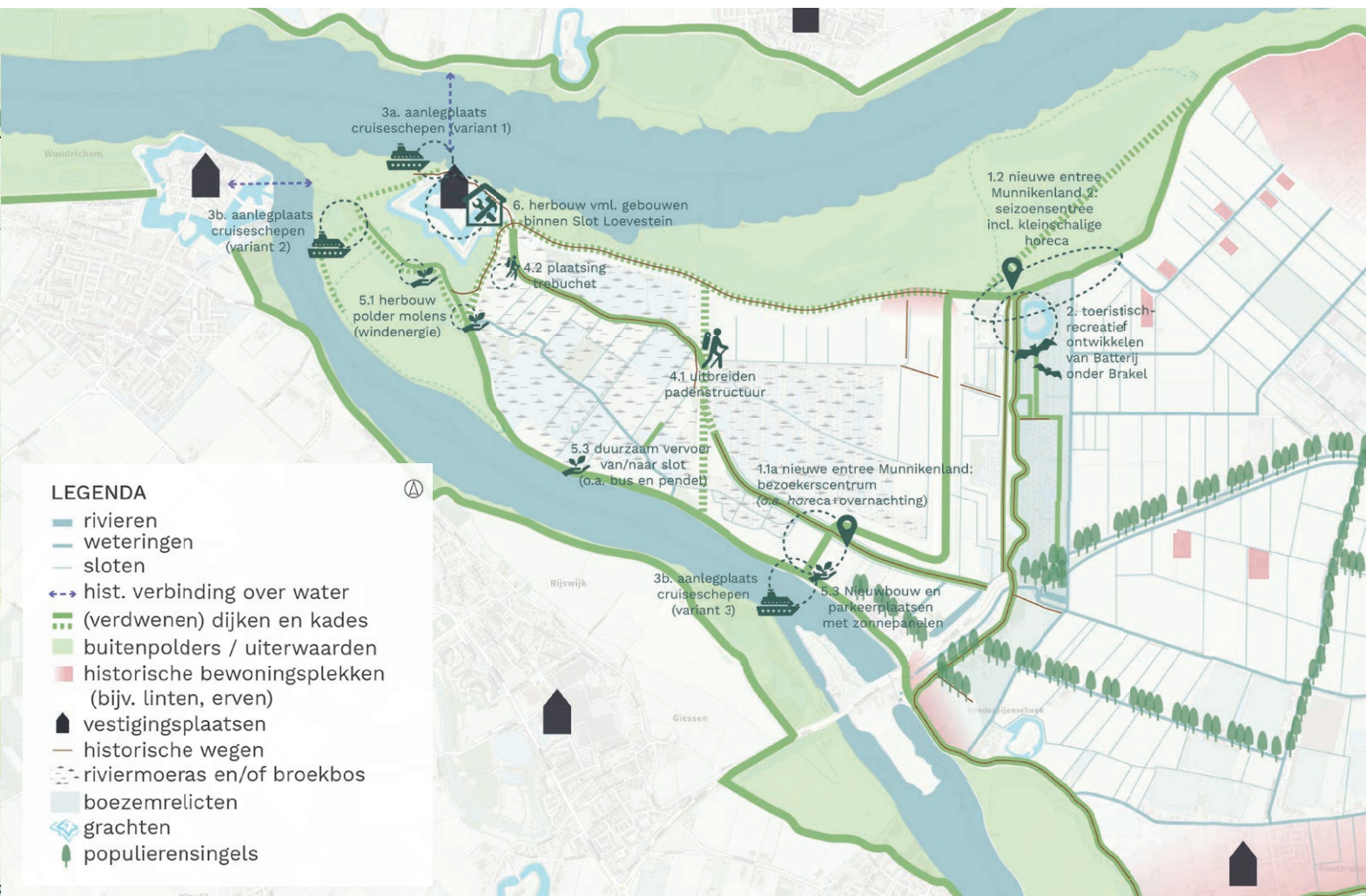
De kernkwaliteiten van het dynamische rivierenlandschap bestaan uit de leesbaarheid van de verschillende landschapstypes; het contrast tussen hoog en droog, laag en nat; en de verbondenheid van de natuurtypen met de ondergrond.

De ontwikkelingen vinden met name plaats in en nabij de dynamische uiterwaarden, de afwisselend open en besloten natte rivierkom en langs de rivieroever. De voor het gebied zo kenmerkende contrasten tussen besloten en open landschappen lijken behouden te blijven

met de nieuwe ontwikkelingen. Het landschap blijft leesbaar, aangezien de natuurlijke hoogtes en laagtes niet worden aangetast. De clustering van nieuwe ontwikkelingen bij bestaande bebouwing, waar het dynamisch rivierlandschap al minder beleefbaar is, draagt hier ook aan bij.

Een aandachtspunt is de mogelijke verstoring van de op de landschapstypes geënte natuur, met name in en rondom de Boezem van Brakel.

B. Mensgemaakt landschap

Kernkwaliteit B: Mensgemaakt landschap met projectie van ingrepen

B. Mensgemaakt landschap

De kernkwaliteiten van het mensgemaakt landschap bestaan uit het systeem van dijken; de ontginningspatronen met watergangen, wegen en verkavelingen; en het landschapstype gebonden gebruik.

De ontwikkeling vinden met name plaats op of rondom verschillende dijken in het gebied; in de uiterwaarden; en in of nabij oude ontginningsstructuren zoals de Boezem van Brakel. Rondom de Wakkere Dijk is het dijklandschap nog volop in ontwikkeling.

Een aandachtspunt is om de ontwikkelingen hieromheen op een goede manier hierop aan te haken. Andere ontwikkelingen landen met name bij de meer historische dijken en de hieraan gekoppelde ontginningspatronen. Ook hier is een zorgvuldige inpassing van met name de gebouwde ontwikkelingen erg belangrijk. Als laatste is het effect van de ontwikkeling op met name de beplanting van het mensgemaakte landschap een aandachtspunt, bijvoorbeeld op de broekbossen en laanstructuren in het gebied.

C. Occupatie en overige cultuurhistorie

Kernkwaliteit C: Occupatie en overige cultuurhistorie met projectie van ingrepen

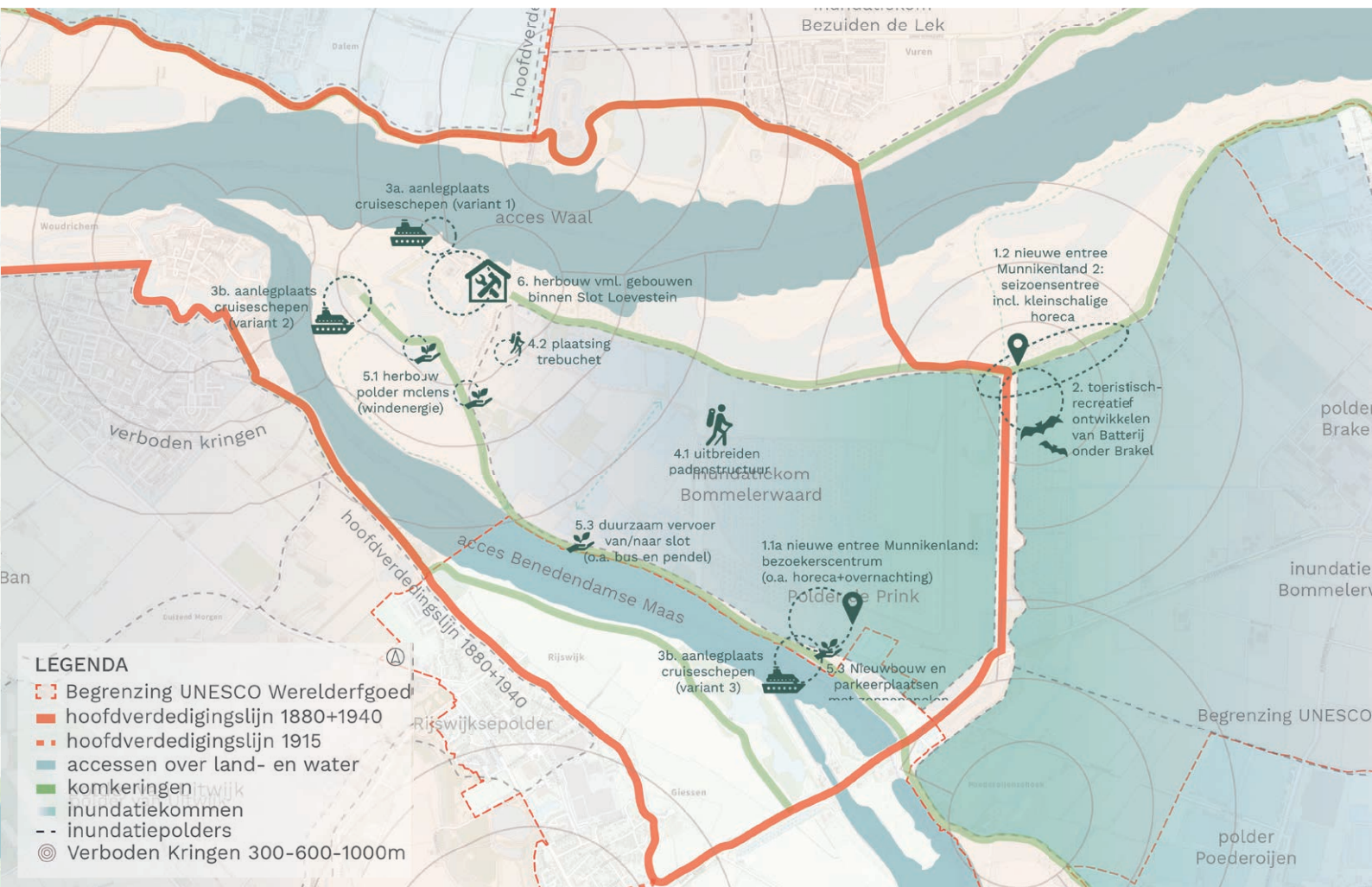
C. Occupatie en overige cultuurhistorie

De kernkwaliteiten van de occupatie en overige cultuurhistorie bestaat uit de bebouwing die het landschap volgt, onder andere vestingen op strategische plekken; vestigingsplaatsen op hoge delen; en de leesbaarheid van de verschillende tijdslagen in de ontginning.

In het gebied bevinden zich elementen uit veel verschillende tijdslagen, die ieder ook een

specifieke connectie met omliggend landschap hebben. Voor alle individuele ontwikkeling geldt dat ze zich verhouden tot die elementen, en dat een zorgvuldige inpassing en duidelijke verhouding tot die elementen belangrijk is. Met name het effect van de ontwikkelingen rondom de bebouwing met een monumentale status is een belangrijk aandachtspunt, zeker op Slot Loevestein zelf.

1. Strategisch landschap

Kernkwaliteit 1: Strategisch landschap in het Munnikenland met projectie van ingrepen

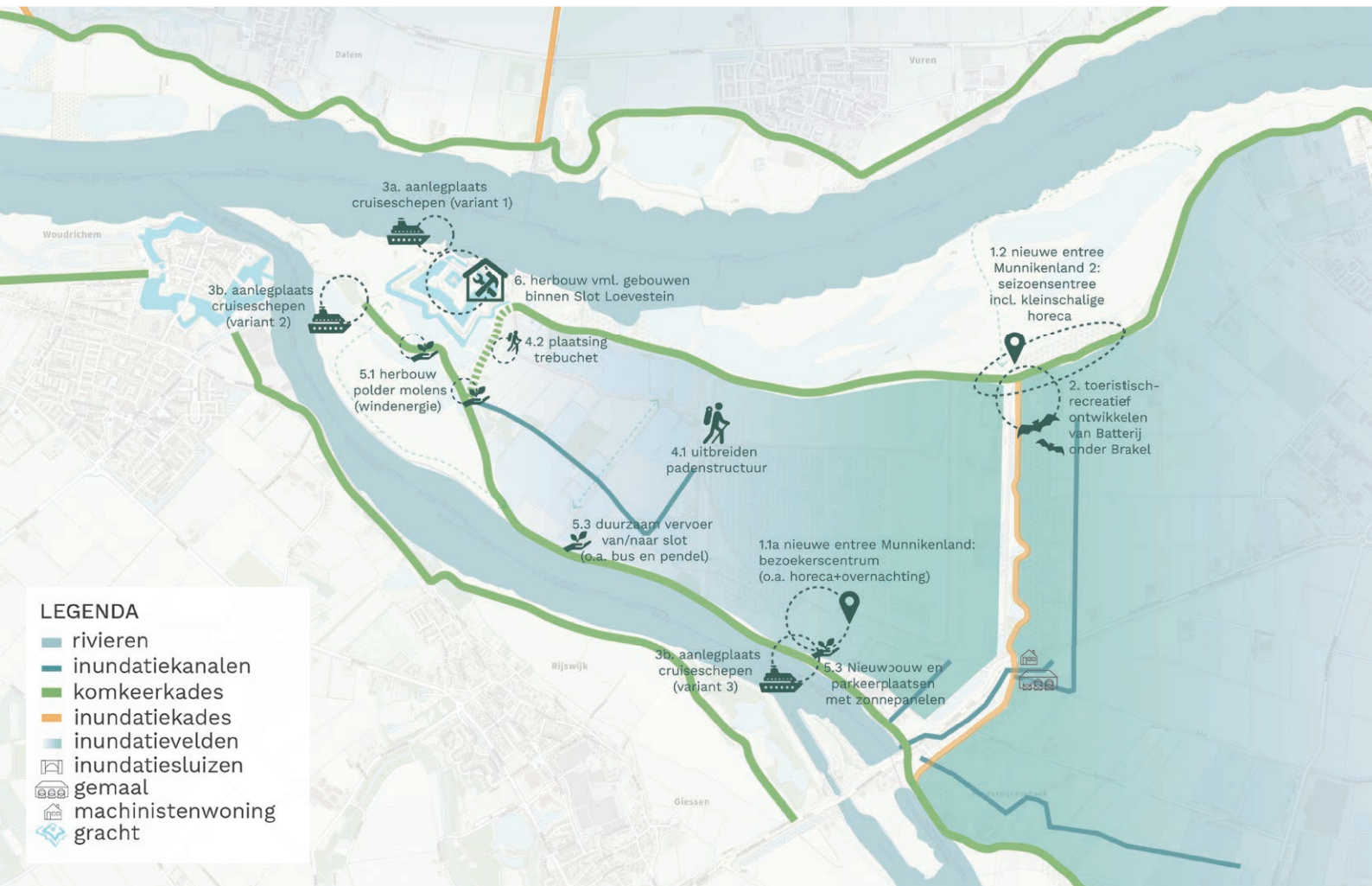
1. Strategisch landschap

De kernkwaliteiten van het strategisch landschap bestaan uit de hoofdverdedigingslijn; de verboden kringen; accessen; en inundatiekommen en -polders.

Voor de ontwikkelingen nabij de hoofdverdedigingslijn hebben effect op het strategisch landschap. Het gaat om het entreegebied, de seizoensentree en toeristisch-recreatieve ontwikkeling Batterij onder Brakel.

Belangrijk is het strategisch landschap zo herkenbaar mogelijk te houden door het open en natte karakter te behouden. De andere ontwikkelingen hebben minder effect op het strategisch landschap en vragen met name om een zorgvuldige inpassing. Een goede inpassing biedt ook kansen voor het versterken van de herkenbaarheid.

2. Watermanagementsysteem

Kernkwaliteit 2: Watermanagementsysteem in het Munnikenland met projectie van ingrepen

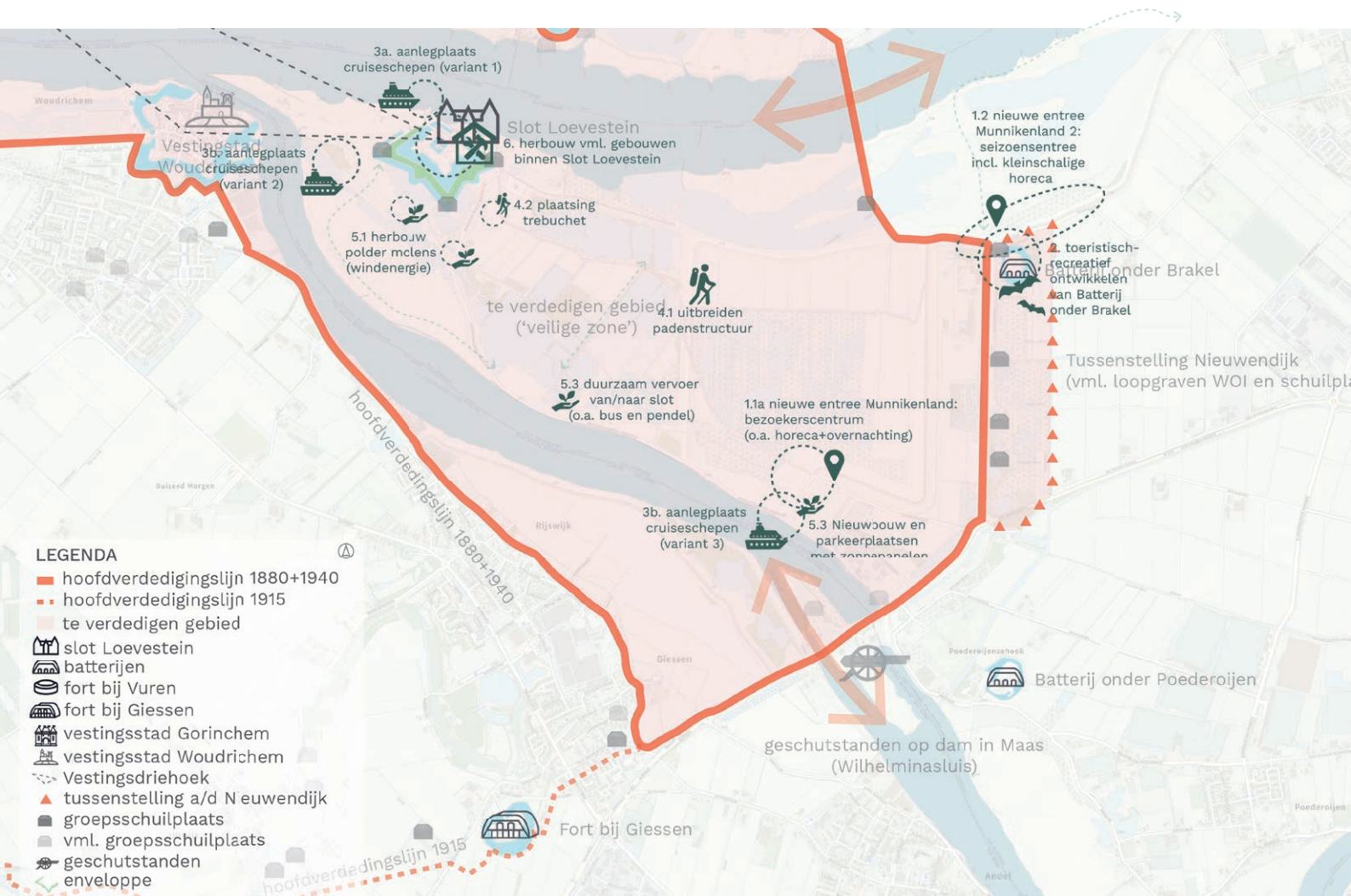
2. Watermanagementsysteem

De kernkwaliteiten van het managementsysteem bestaan de elementen die nodig zijn om het gebied te inunderen, waaronder kades, sluizen en gemalen.

Voor het watermanagementsysteem geldt dat het begrijpen van het systeem van onderwaterzetting beleefbaar blijft. De meeste

ontwikkelingen hebben een beperkte invloed op het watermanagementsysteem. Ook voor deze kernkwaliteit geldt dat de nieuwe entree een aandachtspunt is. Het zicht vanuit de toegangsweg over het open inundatie landschap is kenmerkend. De positie en vormgeving zou bij een verdere uitwerking in kunnen zetten op het herkenbaar houden van het inundatiegebied.

3. Militaire werken

Kernkwaliteit 3: Militaire werken in het Munnikenland met projectie van ingrepen

3. Militaire werken

De kernkwaliteiten van de militaire werken bestaan uit de verschillende versterkingen en andere militaire bouwwerken langs de hoofdverdedigingslijn.

De ontwikkelingen nabij Batterij onder Brakel en Slot Loevestein hebben invloed op de kernkwaliteit militaire werken. Voor batterij onder Brakel gaat het om de seizoensentree

en de toeristisch-recreatieve ontwikkeling. De positionering en vormgeving van de seizoensentree vraagt nader onderzocht te worden in relatie tot de kernkwaliteiten. Het is van belang de verboden kringen zoveel mogelijk vrij de houden. Voor de ontwikkelingen in Slot Loevestein is een zorgvuldige afweging van nieuwe toevoegingen ten opzichte van het historisch ensemble belangrijk.

3.2 Inzoom per maatregel

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

1 Nieuwe entrees

Zoals in de haalbaarheidsstudie beschreven staat, verplaatsen bezoekers zich meestal snel per auto door het Munnikenland. Hierdoor wordt het bijzondere landschap niet of nauwelijks beleefd. Bij het bereiken van de vesting heeft men het gevoel de bestemming bereikt te hebben. Het landschap wordt als het ware ‘overgeslagen’ en is geen onderdeel van de beleving. Een nieuwe entree, al bij binnenkomst in het gebied, is daarom voor Slot Loevestein en het Munnikenland wenselijk. Met de juiste ingrediënten kan de nieuwe entree meerdere functies samen- en toevoegen in het gebied waardoor het landschap aantrekkelijk, leesbaar en begrijpelijk wordt.

1.1 Nieuwe entree bij fabriek Feedvalid

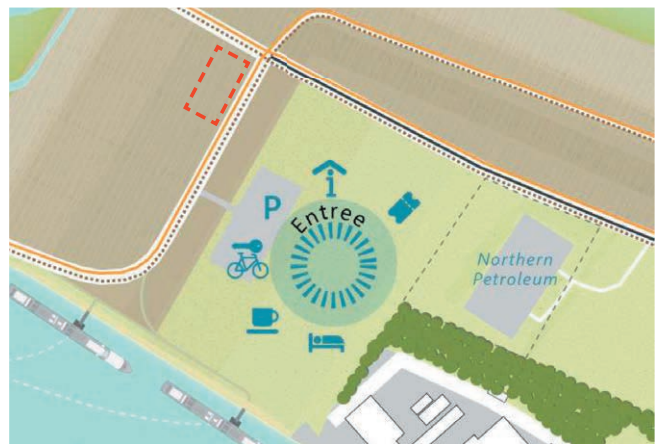
Het bezoekerscentrum wordt geplaatst langs het knooppunt van vier wegen en het parkeerterrein voor het gehele gebied. Het gebouw wordt op het hoogste punt van het omliggende terrein gesitueerd. Op deze manier is het een herkenningspunt en heeft het volledig uitzicht over het Munnikenland. De exacte vormgeving is nog niet bepaald, maar zoals in de haalbaarheidsstudie opgenomen, heeft het bezoekerscentrum heeft een afwijkende (moderne) architectuur ten opzichte van overige gebouwen omdat er geen historische aanleiding op deze locatie is. Parkeren nabij deze locatie zal het parkeren nabij het Slot overnemen. De huidige parkeerplaats zal in mindere mate gebruikt gaan worden.

Ontwikkeling (haalbaarheidsstudie 2014):

- nieuwe entree aan begin van Munnikenland; mogelijkheden voor parkeren en fietsverhuur
- Ontwikkeling bezoekerscentrum:
 - » afwijkende (moderne) architectuur
 - » startpunt van belevenis: ticket-verkoop, ontvangstlocatie en introductie tot natuur, watermanagement en cultuurhistorische ontwikkeling
 - » ruimte voor 250 bezoekers, volwaardige horeca, met hotelfunctie (ca. 80 kamers)
 - » kantoorfunctie

Huidige situatie beoogde locatie hoofdentree

Beoogde locatie voor nieuwe hoofdentree (rood vierkant)

Visualisatie van mogelijke entre

Verschillende volume-opties voor entreegebouw

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	+ Vroegtijdig afvangen van autoverkeer (waaronder campers) en meer controle bij de ingang van het gebied zorgt voor meer rust en minder verstoring van het natuurgebied in de kom en de Vesting met het Slot. – Een bezoekerscentrum heeft effect op het rustige, duistere en stille karakter van de rivierkom.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	+ Een gebouw op de dijk benadrukt het hoge droge dijkenlandschap. – Een gebouw op de dijk heeft effect op het groene karakter van de dijk.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Met het toevoegen van een bezoekerscentrum op deze plek worden hedendaagse functies geconcentreerd en wordt het zicht vanuit het gebied op de fabriek verminderd.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Ingrepen nabij de nog aanwezige landelijke delen van de inundatiekom hebben invloed op de openheid en het groen. – Effect op het rustige, duistere en stille karakter van de inundatiekom.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Verstoring van karakter van de dijk en omliggende natuurgebied in de kom, met respect voor rust, ruimte en duisternis. – Effect op het groene en open karakter van het inundatieveld en polder.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	• Geen effect.

Aanbevelingen:

Door het bezoekerscentrum nabij de ingang van het gebied te positioneren, wordt gemotoriseerd verkeer vroegtijdig afgevangen en worden hedendaagse functies geconcentreerd, waardoor er meer controle bij de ingang is en er minder verstoring is in het gebied.

Ons advies is om de exacte locatie van het bezoekerscentrum opnieuw te beschouwen in relatie tot belangrijke zichtlijnen in het gebied*. Neem daarbij ook de huidige parkeerlocatie mee in de afweging.

Pas de architectuur, oriëntatie, licht/donker in de vormgeving van het entreegebouw slim toe; donker richting de kom, open en licht richting de entree. Houd verder rekening met de schaal en maat van een riviergebonden bedrijf i.r.t. nieuwe toevoeging.

Tot slot is een goede bereikbaarheid in verband met de lastige en reeds drukke situatie rondom de afslag N322/Schouwendijk een aandachtspunt.

** In een afstemmingsmoment met stakeholders is geopperd om het bezoekerscentrum te positioneren aan het begin van het gebied, bij de afslag vanaf de N322. Deze optie is in dit onderzoek beschouwd, maar heeft veel impact op de hoofdverdedigingslijn. De exacte locatie en vormgeving van het gebouw vraagt meer onderzoek. Daarom is deze optie nu niet verder meegenomen in dit onderzoek.*

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

1.2 Seizoensentree nabij Dunea

Op deze plaats in het Munnikenland betreden bezoekers die over de dijk fietsen of wandelen het gebied. Ter plaatse van Dunea en Batterij onder Brakel wordt gezocht naar een locatie voor het toevoegen van een seizoensentree. De seizoensentree moet ruimte bieden voor een ontvangstruimte met een publieksruimte voor 50 tot 100 mensen. Vanuit dit punt worden de educatieve rondleidingen naar de Batterij onder Brakel gestart.

Ontwikkeling:

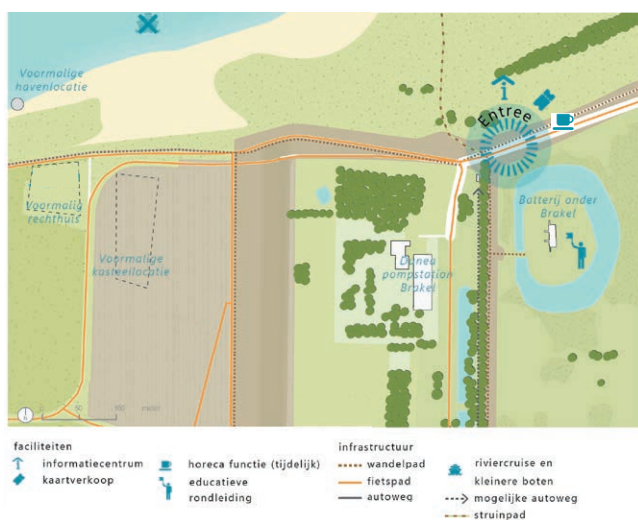
- nieuwe entree (binnendijks, nabij batterij onder Brakel en Dunea), exacte locatie moet in overleg met de grondeigenaren bepaald worden;
- mogelijkheden voor:
 - » (tijdelijk) informatiepunt/ receptie
 - » kaartverkoop
 - » ontvangstruimte voor excursies rondom batterij onder Brakel
 - » lichte horeca

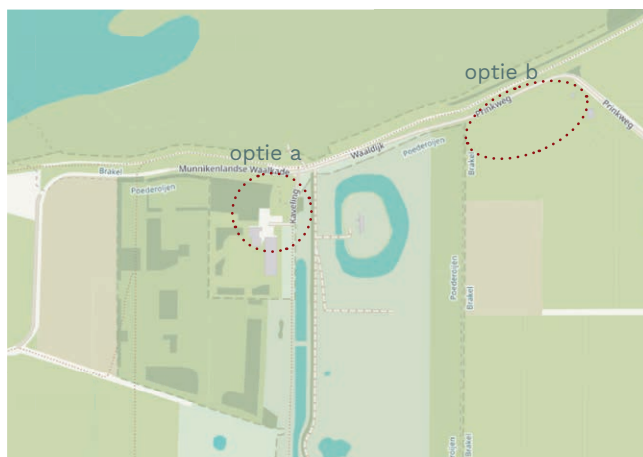
Huidige situatie Batterij onder Brakel

Mogelijke ruimte nabij Dunea

Beoogde locatie voor nieuwe seizoensentree

Brede onderzoekslocaties voor entreegebouw.
De exacte locatie moet in overleg met de grondeigenaren bepaald worden.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Een bezoekerscentrum heeft effect op het rustige, duistere en stille karakter van de Boezem van Brakel.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	– Ruimtelijke ingrepen rondom de Nieuwendijk kunnen het cultuurhistorisch dijkprofiel, natuurwaarden historische boezem van Brakel en het groene, rustige karakter beïnvloeden.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Cultuurhistorische lijnen en plekken bieden kansen voor eigentijds gebruik en beleving.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	+ Maatregelen in de directe omgeving van den Nieuwendijk kunnen de twee zijden van de dijk versterken; meer openheid richting de inundatiekom in het oosten en landschappelijke verdichting aan de westzijde. + Het is een kans om Het Munnikenland te benutten binnen de toeristisch-recreatieve samenhang van de Vestingdriehoek, inclusief de batterij. – Een gebouw in de Verboden Kringen (optie b) heeft impact op het open en tijdelijke karakter.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Een gebouw nabij de hoofdverdedigingslijn en kades heeft impact op het systeem van dijken en kades.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	– Een gebouw nabij Batterij onder Brakel heeft impact op het natuurlijke en militaire karakter van de plek.

Aanbevelingen:

Een seizoensentree nabij Dunea en Batterij onder Brakel versterkt het toeristisch-recreatieve karakter van de Vestingdriehoek. Ons advies is om voor de exacte locatie aan te sluiten bij hedendaagse bebouwing (optie a), buiten de verboden kringen. Wanneer toch in de verboden kringen gebouwd wordt (optie b), kan daarbij ingespeeld worden op het tijdelijke karakter van een seizoensentree. Gebruik ook de tijdelijkheid van een seizoensentree slim in relatie tot de natuurwaarden.

Ruimtelijke ingrepen rondom batterij onder Brakel moeten de kernkwaliteiten respecteren. Daarbij is het behoud van de verweerde uitstraling en een terreininrichting die de essentie van batterij onder Brakel beleefbaar maakt, met respect voor de huidige natuurwaarden van belang.

2. Toeristisch-recreatieve ontwikkeling Batterij onder Brakel

In het gebied bevindt zich batterij onder Brakel als opvallend element in het landschap. Batterij onder Brakel bestaat uit een bomvrij gebouw, aan de voorzijde afgedekt met zand en klei. Batterij onder Brakel is op 6 september 2001 aangewezen als rijksmonument, het maakt deel uit van de Hollandse Waterlinie en heeft tegenwoordig een functie als overwinteringsplaats voor vleermuizen. Het wordt niet door mensen gebruikt, maar de ambitie is de omgeving van batterij onder Brakel toeristisch-recreatief te ontwikkelen, zodat het voor bezoekers van het Munnikenland (meer) beleefbaar wordt. Daarbij kan het dienen als ‘decor’ voor rondleidingen, waarbij enkel de buitenruimte mogelijk gebruikt wordt. Ook is de ambitie om de nieuwe seizoensentreegebouw nabij deze locatie te gebruiken voor het ontvangen van groepen voor educatie.

Luchtfoto Batterij onder Brakel

Ontwikkeling:

- Toeristisch-recreatief ontwikkelen van omgeving van de batterij, zodat het voor bezoekers beleefbaar wordt. Het gebied rondom batterij onder Brakel wordt hiervoor toegankelijk gemaakt.
- Batterij onder Brakel als onderdeel van educatief-groepsbezoek.
- Batterij onder Brakel dient als ‘decor’, waarbij de buitenruimte (verboden kring van de Batterij) mogelijk gebruikt wordt.

Huidig aanzicht Batterij onder Brakel

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Het toeristisch-recreatief ontwikkelen van de omgeving kan effect hebben om rustige, groene karakter van het rivierenlandschap.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	– Ruimtelijke ingrepen* kunnen het cultuurhistorisch dijkprofiel en het groene, rustige karakter beïnvloeden.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Cultuurhistorische plekken bieden kansen voor eigentijds gebruik en beleving. – Toeristisch-recreatieve ontwikkelingen kunnen invloed hebben* op batterij onder Brakel met karakteristieke verweerde uitstraling.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	+ Het is een kans om de instandhouding van batterij onder Brakel te borgen en het Munnikenland te benutten binnen de toeristisch-recreatieve samenhang van de Vestingdriehoek, inclusief de batterij. +Veel van de huidige boomstructuur beperkt de beleving van de verdedigingslinie en open karakter, waardoor het landschap niet leesbaar en begrijpbaar wordt. Er liggen kansen voor de versterking van de zichtbaarheid tussen batterij, Waalaces en inundatiegebied. – Ontwikkelingen nabij de hoofdverdedigingslijn kunnen effect hebben* op het militaire karakter van het strategisch landschap. Ook kunnen ontwikkelingen gebruikt worden voor het vertellen van het verhaal.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	• Geen effect.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	+ Ontwikkelingen rondom de Batterij kunnen gebruikt worden voor het vertellen van het verhaal. – Terreininrichting in de vorm van informatievoorziening, die de essentie van batterij onder Brakel beleefbaar maakt, kan invloed hebben op het militaire en natuurlijke karakter.

Aanbevelingen:

Ruimtelijke ingrepen rondom batterij onder Brakel moeten de kernkwaliteiten respecteren. Daarbij is het behoud van de verweerde uitstraling en een terreininrichting die de essentie van batterij onder Brakel beleefbaar maakt, met respect voor de huidige natuurwaarden van belang. Er liggen kansen voor het versterken van de zichtbaarheid tussen batterij, het Waalaces en inundatiegebied. Het is daarbij van belang dat

de Batterij onder Brakel in samenhang met de Batterij onder Pouderoijen en het Slot Loevestein beschouwd worden.

**Om gericht uitspraken te kunnen doen over de mate van impact, is een nadere uitwerking nodig van het begrip recreatief-toeristisch ontwikkelen.*

3. Uitbreiding steigercapaciteit voor cruiseschepen

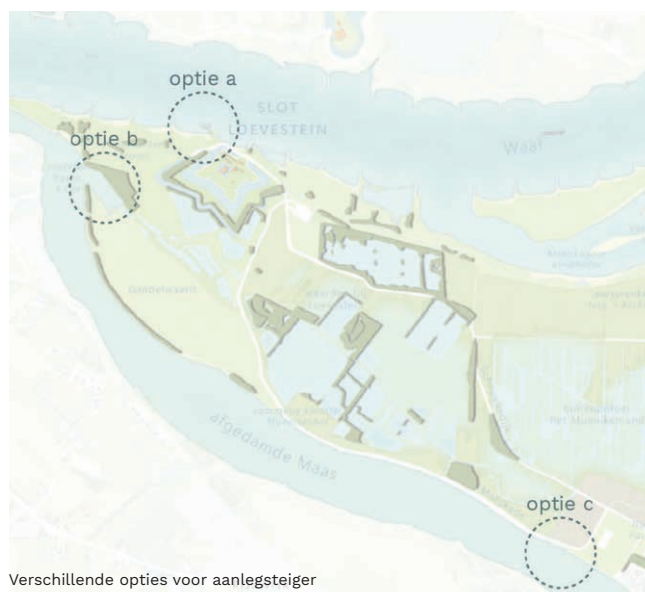
De riviercruisevaart doet de regio rond Slot Loevestein aan, waarbij de riviercruisevaart bij Slot Loevestein de wens heeft uitgesproken voor een directe aanlegmogelijkheid in het Munnikenland nabij Slot Loevestein. Op deze manier wordt bijgedragen aan de levensvatbaarheid van het rijksmuseum. Deze wens past geheel in de ambitie van Slot Loevestein om te groeien in bezoekersaantallen en daarom wil Slot Loevestein de mogelijkheden hiervoor inzichtelijk krijgen.

De aanlegsteiger dient schepen van 135 meter te kunnen ontvangen, bij voorkeur twee schepen tegelijk, en te worden voorzien van walstroom.

Ontwikkeling:

- directe aanlegmogelijkheid voor riviercruisevaart in het Munnikenland nabij Slot Loevestein
- Voor de potentiële locaties van deze aanlegsteiger zijn drie locaties onderzocht:
 - a. bij de huidige steiger bij Slot Loevestein (uitbreiding steiger Riveer);
 - b. in het bassin ten zuidwesten van slot Loevestein;
 - c. bij de nieuwe entree/ fabriek Feedvalid.

Bij deze beoordeling wordt niet alleen gekeken naar het toevoegen van een aanlegsteiger, maar vooral naar het effect van een schip van 135 meter op die locatie.

Verschillende opties voor aanlegsteiger

optie a

Aanzicht vanaf Vesting

Aanzicht vanaf de overkant

optie b

Aanzicht vanaf Vesting

Aanzicht vanaf de overkant

optie c

Aanzicht vanaf beoogde bezoekerscentrum

Effectenbeoordeling HIA en CHER

optie a	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Effect op kernkwaliteiten:	
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Schepen op de locatie van de aanlegsteiger hebben tijdelijk impact op het zicht op het rivierenlandschap. De beleving van het slot te midden van een nat, open riviermoeras wordt beïnvloed door hedendaagse elementen. Voorzieningen rondom de aanlegsteiger hebben permanent een klein effect op het historische en natuurlijke karakter.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	+ Schepen op de locatie nabij Slot Loevestein versterken de historische relatie met water.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Met een toename van het gebruik van de steiger wordt het Werelderfgoed voor meer mensen bereikbaar en beleefbaar. – Schepen op de locatie van de aanlegsteiger hebben tijdelijk een modern effect op het historische karakter van Slot Loevestein.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Schepen op de locatie van de aanlegsteiger liggen tijdelijk in de accessen en in de eerste cirkel van de open Verboden Kringen.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Schepen op de locatie van de aanlegsteiger hebben tijdelijk effect op het open en natuurlijke karakter van de rivier en zicht op de rivier en dijken. – Door aanwezige bomen en struiken rondom de Vesting zijn zichtlijn al beperkt. Cruiseschepen op deze locatie hebben tijdelijk invloed op de doorzichten en daarmee beleefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van het rivieraccess.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	– Schepen op de locatie van de aanlegsteiger liggen tijdelijk midden in de Vestingdriehoek en hebben daarmee effect op zichtlijnen.
optie b	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Effect op kernkwaliteiten:	
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Schepen in het bassin hebben tijdelijk een minimale impact op het zicht vanaf Woudrichem op het rivierenlandschap.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	+ Schepen in het bassin nabij Slot Loevestein benutten het ontginningslandschap/ ontgraving, het historisch nut van de haven en het versterken van de historische relatie met het water.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Aanlegpunt op loopafstand van de Vesting, waardoor het Werelderfgoed voor meer mensen bereikbaar en beleefbaar wordt. – Schepen in het bassin hebben tijdelijk een minimale impact op het historische karakter.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Schepen in het bassin liggen tijdelijk in de tweede cirkel open Verboden Kringen.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Schepen in het bassin hebben tijdelijk een minimaal effect op het natuurlijke karakter van de rivier.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	– Schepen in het bassin liggen tijdelijk midden in de Vestingdriehoek, en hebben minimaal effect op zichtlijnen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

optie c Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Schepen nabij het nieuwe bezoekerscentrum varen twee keer langs het gebied om op deze locatie te komen. Daarbij is extra verkeer over land nodig om mensen terug naar het slot te verplaatsen. Deze extra verkeersbewegingen hebben effect op het open, natuurlijke en rustige karakter van de rivierkom. – Klein permanent effect van voorzieningen omtrent de aanlegsteiger op natuurlijke karakter.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	• Geen effect.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Met een aanlegplaats op deze locatie kan een link gelegd worden met het historische contactpunt met de Maas: Wilhelminasluis, fabriek en het nieuwe entreegebouw.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Schepen nabij het nieuwe bezoekerscentrum hebben beperkt effect op het strategische landschap, door de extra verkeersbewegingen.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Schepen nabij het nieuwe bezoekerscentrum hebben beperkt en tijdelijk effect op het open en natuurlijke karakter van de rivier en zicht op de rivier en dijken.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	• Geen effect.

Aanbevelingen:

Hoewel een cruiseschip een tijdelijk effect heeft en er al veel/permanent verkeer op de rivier aanwezig is van (zeer) grote vrachtschepen en riviercruises, is er tijdelijk een groot effect van het moderne karakter van de cruiseschepen op het historische karakter van Slot Loevestein. Voor optie a geldt dit voor zicht vanaf de noordzijde van de Waal, als vanaf de Shouwendijk; de beleving van de Vesting te midden van een nat, open riviermoeras wordt beïnvloed door hedendaagse elementen. Neem voor deze optie het zoekgebied ruimer, en kijk of de steiger aan deze kant van het slot naar het westen verschoven kan worden, uit de zichtlijn op de Vesting. Maak daarnaast gebruik van bestaande begroeiing om impact van riviercruises op de beleving van het gebied te beperken. Ruimtelijke ingrepen in het rivieracces moeten de zichtbaarheid, beleefbaarheid en

ruimtelijke kwaliteit van de Vestingdriehoek behouden en versterken. Hierbij is het doorgaande karakter van het landschap van belang.

Optie b ligt buiten belangrijke zichtlijnen omtrent de Vesting. Bij deze locatie is aandacht voor het soort vervoer en de frequentie van dat vervoer vanaf de aanlegplaats naar de Vesting nodig, wanneer blijkt dat deze afstand te ver is om ter voet te overbruggen.

Hoewel optie c voor meer verkeersbewegingen langs het gebied zorgt, kan het ensemble van steiger, dijk, (mogelijk) entreegebied in samenhang ontworpen worden met het fabrieksterrein. Daarbij is het borgen van de continuïteit van het rivieracces en de rivierdijk belangrijk, voorkom verstening van de oever en zorg voor transparante uitstraling van de aanlegsteigers.

*Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)***4. Paden en routing**

De visie voor de doorontwikkeling van het Munnikenland, inclusief Slot Loevestein, betreft het creëren van een grote belevingswaarde door cultuur, natuur en water in het Munnikenland bijeen te brengen. Paden op de juiste plek dragen bij aan een goede beleving in het gebied, die de bezoekers in het gebied de diverse karakteristieken van het gebied laten beleven.

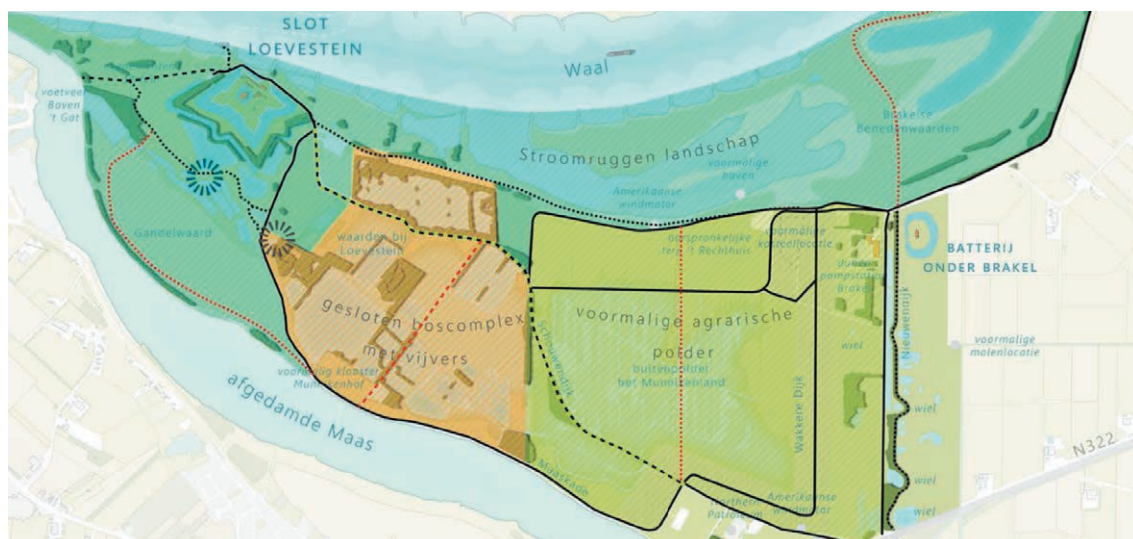
Voor de beleving het landschap is toegankelijkheid van belang, onder andere voor verschillende ommetjes die beloopbaar zijn (qua afstand) voor een divers publiek. In de huidige situatie zijn de meeste paden oost-west georiënteerd en is de rest van het gebied struinnatuur. Noord-zuid georiënteerde verbindingen zijn er in mindere mate. Door het creëren van nieuwe noord-zuid verbindingen tussen de huidige oost-west gelegen paden zal een padenstructuur ontstaan die meer gebiedsdekkend is, en dus de diversiteit in het landschap meer beleefbaar maakt. Op de kaart is daar een suggestie voor gedaan. De exacte uitwerking van de padenstructuur vraagt afstemming met Staatsbosbeheer.

Kleine recreatieve voorzieningen kunnen dienen als rustplekken of hotspots (hierbij

wordt gedacht aan het herplaatsen van een Trebuchet en Poldermolen) langs de route ook voor belevingswaarde, oriëntatie en verblijfskwaliteiten. Door dergelijke plekken langs een route wordt men verleid zich verder te bewegen door het gebied.

Ontwikkeling:

1. uitbreiding van padenstructuur, i.s.m. Staatsbosbeheer, die bijdraagt aan de beleving van het gebied:
 - » routing die landschapstypen aaneenrijgt
 - » locaties van paden op het snijvlak van twee landschapstypen
 - » verschillende ommetjes die beloopbaar zijn voor diverse publiek
 - » noord-zuid verbindingen tussen oost-west georiënteerde paden
 - » hoogwatervrije routes
 - » toegankelijker voor breder publiek (eventueel paden voor mindervaliden)
2. kleine recreatieve voorzieningen als rustplekken en museale hotspots:
 - » herplaatsen van het middeleeuwse trebuchet (middeleeuws slingerarm-artilleriewapen)
 - » herbouwen van één of twee voormalige poldermolens

De voorgestelde nieuwe paden zijn gedaan vanuit landschappelijk en belevingsoogpunt, en moet gezien worden als een 'praatplaat' voor de toekomstige ontwikkeling van de paden.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	+ Met het uitnodigen van de bezoeker in het landschap met een fijnmazig netwerk van paden, wordt het landschap toegankelijk en beleefbaar. – Meer bezoekers in het landschap kan voor verstoring van rust, stilte en natuurwaarden zorgen.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	+ Het aanleggen van routes over dijken en kades zorgt voor een betere beleving. – Paden over dijken en kades kan voor een verstoring van het natuurlijke karakter zorgen.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ Met het aanleggen en voorzieningen* worden cultuurhistorische elementen beter beleefbaar.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Het plaatsen van recreatieve hotspots* in de open Verboden Kringen heeft effect op de openheid en tijdelijkheid van deze plekken.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	+ Routes door de inundatieveld en polder vergroten de beleefbaarheid. – Meer bezoekers in de polder kunnen effect hebben op het open en natuurlijke karakter.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	• Geen effect.

Aanbevelingen:

Met het uitnodigen van de bezoeker in het landschap met een fijnmazig netwerk van paden, wordt het landschap toegankelijk en beleefbaar. Bij de keuze voor de locatie van nieuwe paden is het interessant om te kijken naar hoe de nieuwe paden bijdragen aan de beleving van de verschillende landschapstypes, en ook om locaties van paden te kiezen die op het snijvlak van twee landschapstypes liggen.

Het advies is om zorgvuldig om te gaan met nieuwe toevoegingen in de kom. Voorkom bijvoorbeeld overmatig aanwezige wegwijsborden door het ontwikkelen van een app met informatievoorziening. Heb daarnaast ook aandacht voor de vormgeving van de herbouw van recreatieve hotspots*. Sluit aan bij het tijdelijke karakter van de Verboden Kringen en/of de historische inrichting.

**Om gericht uitspraken te kunnen doen over de mate van impact, is een nadere uitwerking nodig van de kleine recreatieve voorzieningen als rustplekken en museale hotspots.*

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

5. Duurzame energie en mobiliteit

Naar alle waarschijnlijkheid neemt de energievraag van Slot Loevestein in de toekomst flink toe. Dit vanwege de gewenste nieuwe gebouwen, de aanmerende riviercruiseschepen en bijbehorende walstroom en de transportmiddelen naar de vesting. Daarom wordt onderzocht wat de effecten van verschillende duurzame vormen van energieopwekking zijn, zoals windenergie met de herbouw van de historische poldermolens, zonnepanelen en duurzaam vervoer.

Voor ontwikkelingen omtrent aardwarmte, pelletkachels, aquathermie, waterkracht of biovergisting is vervolgonderzoek nodig, daarom is gekozen om de effecten van deze ontwikkelingen niet mee te nemen in dit onderzoek.

Ontwikkeling:

1. windenergie middels de herbouw van de historische poldermolens
2. zonnepanelen op daken van toekomstige moderne nieuwbouw en bij de nieuwe parkeerplaats
3. duurzaam vervoer van de entree naar het slot:
 - » elektrische waterpendel
 - » elektrisch busjes
 - » (elektrische) fietsen/ stepjes

Bestaande molen aan begin van gebied

Huidige parkeerplaats

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op kernkwaliteiten:	Integriteit (compleetheid, gaafheid) en authenticiteit (leesbaarheid, beleefbaarheid)
Kernkwaliteit A Rivierenlandschap	– Zonnepanelen boven parkeerplaatsen zorgen voor een industrieel karakter van het open en natuurlijke rivierenlandschap.
Kernkwaliteit B Mensgemaakt landschap	+ Het opwekken van duurzame energie met de herbouw van historische poldermolens draagt bij aan de beleefbaarheid van het mensgemaakte landschap.
Kernkwaliteit C Cult. hist. elementen	+ De beleving van het cultuurlandschap wordt versterkt door de herbouw van voormalige polder- en watermolens. + Het is een kans om hedendaagse functies te combineren, zoals het plaatsen van zonnepanelen bij het moderne bezoekerscentrum en de fabriek.
Kernkwaliteit 1 Strategisch landschap	– Zonnepanelen boven parkeerplaatsen in belangrijke zichtlijnen zorgen voor een industrieel karakter en hebben een effect op het open en natuurlijke karakter van het strategisch landschap.
Kernkwaliteit 2 Watermanagement	– Zonnepanelen nabij dijken hebben effect op het natuurlijke dijken- en polderlandschap.
Kernkwaliteit 3 Militaire werken	• Geen effect.

Aanbevelingen:

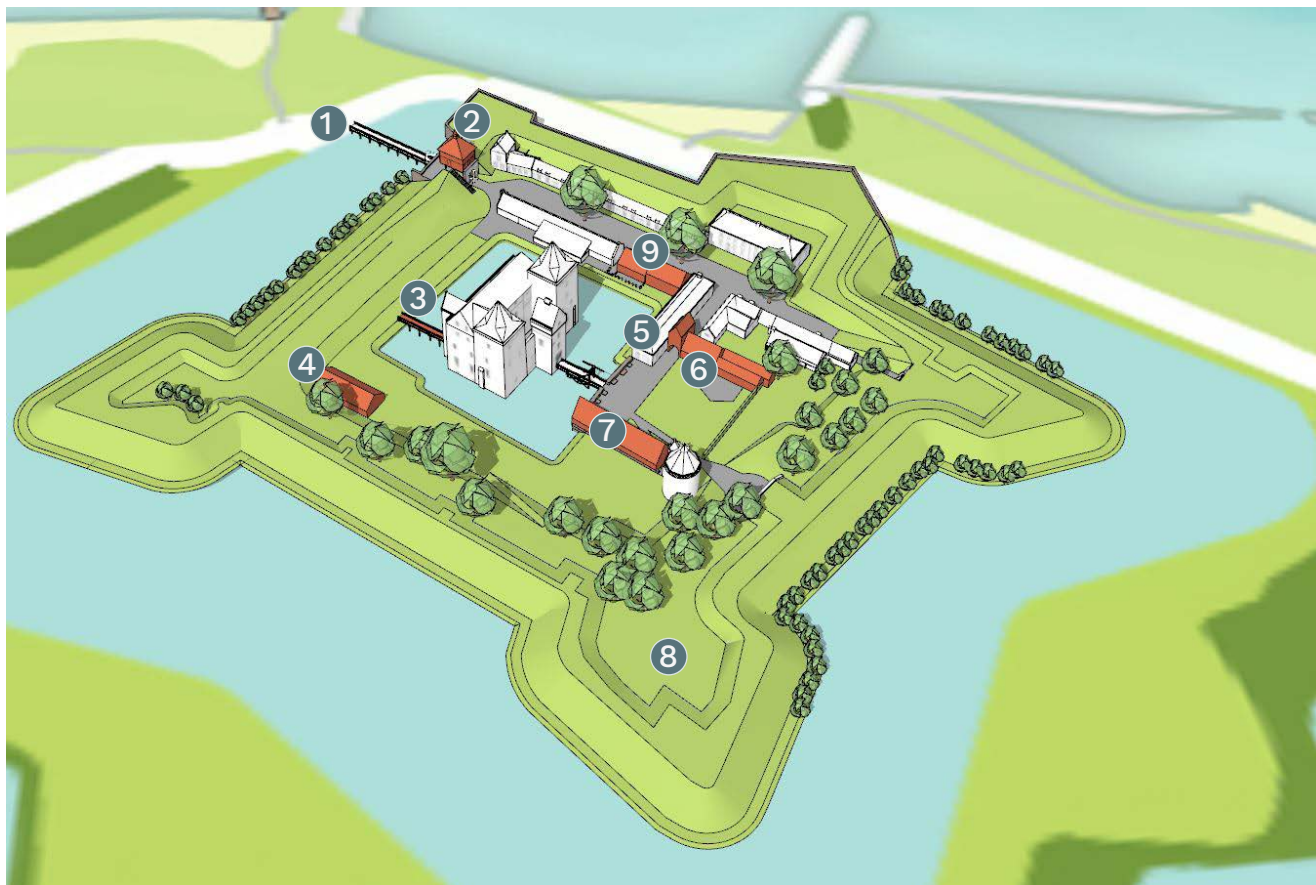
Verduurzaming van Werelderfgoed draagt bij aan de instandhouding van het erfgoed. Het is daarbij een kans om hedendaagse functies te combineren, zoals het plaatsen van zonnepanelen bij het moderne bezoekerscentrum en de fabriek. Daarbij is het belangrijk om zonnepanelen zorgvuldig te positioneren, met aandacht voor het industriële karakter en passend bij de maat en schaal van het landschap. Vormen van duurzaam vervoer dragen bij aan het beperken van overlast bij een toename van het aantal verkeersbewegingen in het gebied. Bij de herbouw van objecten is het belangrijk om aandacht te hebben voor de vormgeving en materialisering.

*Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)***6. Herbouw voormalige gebouwen en objecten rondom en in de Vesting**

Gedurende de hele geschiedenis van Loevestein was er 'ruimtegebrek'. Er waren te weinig plekken voor paard en wagen, er waren te weinig barakken en nu is er te weinig ruimte om het rijksmuseum Loevestein op een levensvatbare manier te exploiteren en om een passend aantal bezoekers te kunnen bergen. Om meer verschillende bronnen van inkomsten te hebben en de huidige beperkte middelen aan te vullen is Loevestein toenemend cultureel aan het ondernemen. De verschillende 'bedrijfstakken' vullen elkaar aan, maar zitten elkaar ook in de weg. Bruiloften en feesten kunnen pas na de museale openstelling georganiseerd worden. Dat is vaak suboptimaal, waardoor kansen verloren gaan, maar ook is het niet efficiënt, omdat veel extra personeel nodig is. Dit doet afbreuk aan de beleving van zowel de museumbezoeker als van de hurende partij.

Slot Loevestein streeft naar een integrale benadering en sterkere museale en toeristisch-recreatieve ontwikkeling. Binnen en rondom de Vesting betekent dit de volgende nieuwe toevoegingen:

1. Wachthuis
2. Toegangspoortgebouw
3. Toegangsbrug achterzijde kasteel
4. Genieloods
5. Aanpassing van het Arsenaal
6. Brouwhuis en poort Voorburcht
7. Tuighuis
8. Muurtoren in het Dragon Bastion
9. Diaconie en Turfschuur

Overzicht van nieuwe toevoegingen rondom Slot Loevestein

Ontwerputgangspunten voor nieuwbouw

In 2009 zijn reeds moderne gebouwen binnen de vesting ontwerpen door de Rijksgebouwdienst. Het uitgangspunten voor de nieuw te bouwen gebouwen, is om voort te bouwen op deze nieuwe toevoegingen. De ontwerputgangspunten die voor de nieuwbouw geformuleerd zijn, zijn:

- gebouwen binnen de vesting sluiten aan op de authentieke ervaring van de militaire vesting: ruig, stoer, functioneel;
- er wordt rekening gehouden met cultureel-historische, monumentale en belevingswaarden;
- volumes zijn bepaald op basis van gebouwen die er eerder gestaan hebben om zo de historische ontwikkeling en ruimtelijke verhoudingen toe te kunnen lichten en inzichtelijk te maken;
- nieuwe volumes spelen in op de ontwikkeling door de tijd en de betekenis van Loevestein in de Nederlandse geschiedenis;
- gebouwen worden in harmonie met de bestaande bebouwing herplaatst, waarbij wel duidelijk is dat deze anno nu gerealiseerd zijn;
- er worden geen historische gebouwen gemaakt, maar de historische uitgangspunten in materiaal, verhouding en schaal worden gebruikt in nieuwbouw;
- in tegenstelling tot de historische gebouwen, worden de nieuwe gebouwen in afwerking aan de binnenkant anno nu vormgegeven (aansluitend bij de uitgangspunten van eenvoud en functionaliteit van de militaire vesting).

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- + Door voort te bouwen op de ontwerputgangspunten die gehanteerd zijn voor de nieuwe gebouwen uit 2009, blijven de gebouwen binnen de vesting hun samenhang behouden.
- + De opeenvolging van diverse architectonische bouwstijlen blijven behouden en er worden nieuwe lagen toegevoegd.
- Nieuwe toevoegingen binnen de Vesting hebben invloed op huidige zichtlijnen en open/besloten zones binnen de Vesting.
- Het plaatsen van nieuwe gebouwen binnen de Vesting heeft impact op de ontwikkeling van het ensemble Slot Loevestein met haar monumentale onderdelen.
- Het toevoegen van nieuwe gebouwen kan impact hebben op de archeologische waarden.
- Nieuwe toevoegingen rondom de Vesting hebben effect op de open, groene, onbebouwde Verboden Kringen als onderdeel van het voormalig schootsveld en inundatieveld en belangrijke zichtlijnen.
- Met het toevoegen van vele nieuwe gebouwen, ontstaat een hoog cumulatief effect met verstoring van het beeld van/op het slot en open ruimtes.

6.1 Wachthuis

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Het wachthuis is de receptie van Slot Loevestein en het startpunt voor de bezoekers die via het veer vanaf Woudrichem en Gorinchem het gebied bereiken. Het Wachthuis wordt geplaatst voor de toegangsbrug van Slot Loevestein ten behoeve van kaartverkoop en -controle. Het gebouw valt buiten de Vesting, maar wordt gezien als onderdeel van de Vesting, omdat dit het startpunt is voor bezoekers die vanaf het water komen. Het gebouw is verplaatsbaar en kan vormgegeven worden met de architectuur van het bezoekerscentrum.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- De entree is een belangrijke zichtlijn. Het nieuwe wachthuis komt in deze zichtlijn.
- Nieuw wachthuis komt in open Verboden Kringen van Vesting, dit heeft invloed op de openheid en het tijdelijke karakter van de kringen.

Aanbevelingen:

Het Wachthuis is het eerste punt waar bezoekers vanaf het water stoppen. Het Wachthuis is gepositioneerd in de zichtlijn naar de Vesting vanaf de buitenkant en bevindt zich in de Verboden Kringen. Advies is daarom om het wachthuis zo open en transparant mogelijk te laten zijn, eventueel inspelend op het tijdelijke karakter van de Verboden Kringen. Ook is het advies om de exacte locatie van het Wachthuis te heroverwegen aan de hand van een visuele studie met belangrijke zichtlijnen.

Huidige situatie met zichtlijn op Vesting

Beoogd nieuw Wachthuis vooraanzicht

Beoogd nieuw Wachthuis zij aanzicht

6.2 Toegangspoort-gebouw

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

De toegangspoort is de entree en het aanzicht van de Vesting. Volgens historische prenten heeft op deze toegangspoort een gebouw gestaan. Op basis van deze prenten zijn reconstructiebeelden gemaakt en is een nieuw bouwvolume vormgegeven.

Ondanks het relatief kleine oppervlak geeft deze locatie een mooie ruimte om de strategische ligging bij de samenkost van Maas en Waal te zien. Door het nieuw toe te voegen bouwvolume ontstaan er twee ruimten die gebruikt kunnen worden voor zakelijke bijeenkomsten en educatie, totaal 40 personen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- Een nieuw bouwvolume in een belangrijke zichtlijn heeft een mogelijk groot effect op het aanzicht van Slot Loevestein. De exacte invulling bepaald de mate van en of het effect positief of negatief uitpakt.
- De ingreep heeft effect op de huidige integriteit en authenticiteit van het slot, zowel authentiek als modern vormgegeven.

Aanbeveling

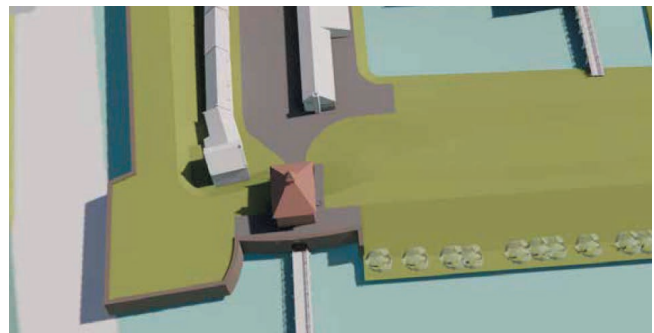
Het nieuwe toegangspoort gebouw is zowel van binnenuit als van buitenaf zichtbaar. Door deze beeldbepalende positie, is het belangrijk om zeer zorgvuldig te werk te gaan. Daarnaast wordt het gebouw op de oude muur gebouwd. Het is een ontwerpogave hoe de historische bebouwing en de nieuwe toevoeging samenkomen. Het formuleren van kwaliteitseisen voor de architectuur en een expliciete keuze voor reconstructie of het toevoegen van een nieuwe laag helpen daarbij.

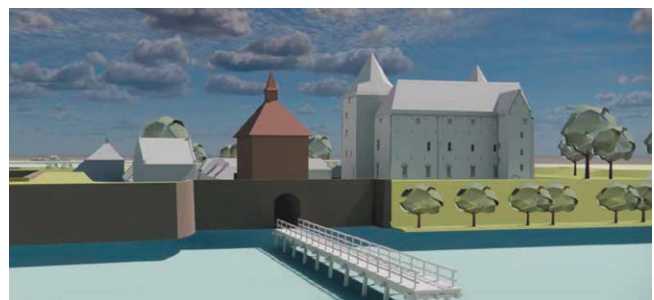
Huidige situatie met zichtlijn op Vesting

Huidige situatie met vanuit de Vesting

Vogelvluchtperspectief nieuw toegangspoortgebouw

Aanzicht Vesting met nieuw toegangspoortgebouw

Historische prent van Toegangspoortgebouw in 1732

6.3 Toegangsbrug achterzijde kasteel

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Ten behoeve van de nooduitgang maar ook een neven dienstingang is er reeds een aantal jaren een tijdelijke brug in gebruik, drijvend op het water. Slot Loevestein wil graag een permanente oplossing. Voorstel is om een eenvoudige houten toegangsbrug te maken die ondergeschikt is aan het Slot. Hiermee wordt het middeleeuwse kasteel met zijn trappen en smalle gangen ook voor mindervalide personen op de eerste verdieping bereikbaar.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

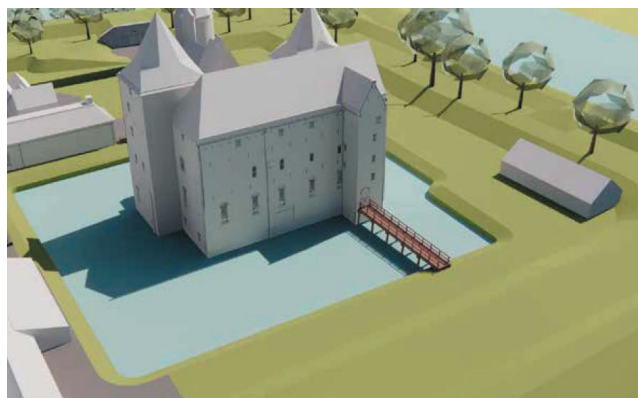
- + Het toevoegen van een toegangsbrug zorgt voor een betere ontsluiting en daarmee beleving van het Slot.
- + Met de tijdelijke brug wordt de gracht onderbroken, de nieuwe toegangsbrug zweeft en onderbreekt de gracht niet langer.
- De historische toegangsbrug betreft de verbinding tussen kasteel en voorburcht vanwege het feit dat een kasteel vanwege de verdedigende functie slechts een toegang behoort te hebben die goed kon worden verdedigd. Een tweede vorm van ontsluiting van het kasteel is niet authentiek.
- + Ook al is de brug niet authentiek, ten tijde van inschrijving (nul-situatie) was de brug er al. Het is geen verslechtering dat de brug verbeterd wordt.

Aanbeveling

Met het vervangen van de 'tijdelijke' drijvende brug, draagt een zwevende brug positief bij aan de beleving van de gracht. Doordat de brug niet authentiek is en het meer gaat om een mindervalideningang, kan de voorkeur ernaar uit gaan om geen brug als verschijningsvorm te willen. Wanneer wel voor een brug gekozen wordt, is het aan te raden om met de materialisering aan te sluiten bij het militaire karakter: ruig, stoer, functioneel.

Huidige situatie

Vogelvlicht beoogde nieuwe brug

Bovenaanzicht beoogde nieuwe brug

6.4 Genieloods

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Loevestein wil de museale waarde van het kasteel verhogen door zakelijke activiteiten niet langer binnen het kasteel te laten plaatsvinden. Om hier toch ruimte voor te bieden, is een alternatieve locatie nodig. Deze locatie moet ruimte bieden aan grote groepen voor conferenties, feesten en partijen, en educatie en recreatie.

Op de plaats van twee oorspronkelijke genieloodsen wordt een nieuwe “loods” geplaatst. Het benodigde programma is afwijkend in vorm dan de eerdere twee losse loodsen. Gekozen is daarom voor één genieloods waarbij het overige programma de open (loze) ruimte aan de achterkant en in zeer beperkte mate in (het schuine oplopende gedeelte van) de wal is gesitueerd. Door de tweede loods niet te herplaatsen, blijft er meer open ruimte behouden en daarmee blijft het zicht vanaf de vestingwallen op het kasteel behouden. In totaal er is ruimte voor groepen tot 250 personen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- Door de nieuwe genieloods vast te maken aan de aarden vestingwal, wordt deze aangetast als een opzichzelfstaand element en wordt de zichtlijn doorbroken. Alles wat er met het talud gebeurt doet afbreuk aan de heldere structuur. Door dit ontwerp verdwijnt de scherpste van het talud van de vesting. Dit heeft invloed op zowel de integriteit als de authenticiteit van de Vestingwallen.
- Een nieuwe loods op deze locatie heeft impact op de openheid rondom de Vesting.

Aanbevelingen

Waar in het verleden twee loodsen stonden, is nu gekozen voor één gebouw. Dit gebouw is deels gebaseerd op de vormgeving van een

Huidige situatie van groene vestingwallen

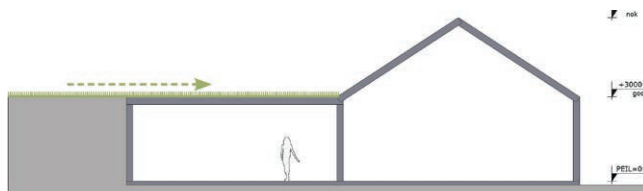
Links van het kasteel zijn de artillerieloods uit 1889 zichtbaar en de tijdens de Mobilisatie gebouwde loods.

Reconstructie Artillerieloods en loods uit de tijd van de mobilisatie

Nieuw bouwvolume beoogd op locatie van oorspronkelijke genieloodsen

Nieuw bouwvolume beoogd op locatie van oorspronkelijke genieloodsen

genieloods, maar is verbreed en 'verborgen' in de aarden wal van de Vesting om wel de benodigde capaciteit te realiseren, maar het bouwvolume te minimaliseren. Door deels voort te bouwen op het verleden, maar toch af te wijken van bouwvolumes, is het des te belangrijker om het verhaal goed te vertellen. Bij de genieloods moet zichtbaar zijn dat het om nieuwbouw gaat, maar met een duidelijke link naar het verleden. Blijf bij nieuwe toevoegingen, die gebaseerd zijn op oude foto's en tekeningen, zo dicht mogelijk bij het verleden. Ga geen nieuwe vormen toevoegen, maar vertel het verhaal van het verleden.

Daarnaast is het belangrijk om de Vestingwallen een op zichzelf staand element zijn. Laat nieuwe elementen zich zichtbaar onderscheiden van de wallen en houd rekening met belangrijke zichtlijnen. Tot slot is aandacht voor de archeologische waarden in de vestingwal belangrijk.

Huidige situatie Arsenaal

Nieuwe toevoegingen van ramen in Arsenaal

6.5 Aanpassing van het Arsenaal

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Het huidige Arsenaal maakte geen onderdeel uit van de 15de en 16de-eeuwse Voorburcht. Het is gebouwd in 1781. Daarmee is de vroegere Voorburcht niet helemaal te herstellen. Wel draagt het Arsenaal bij aan het besloten karakter van de Voorburcht en geeft het een andere historische periode weer. Voor beter gebruik en zicht op het slot zijn er drie nieuwe ramen aan de achterzijde toegepast. De nieuwe ramen volgen het ritme van de ramen aan de voorzijde van het gebouw.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- Ramen in een arsenaal zijn niet authentiek, wat afbreuk doet aan de betekenis en verhaal van het gebouw.

Aanbevelingen

Ook al zijn de ramen in het arsenaal niet authentiek, nieuw gebruik en daarmee aanpassingen van reeds bestaande gebouwen, is duurzaam en draagt bij aan de beleving van het Werelderfgoed. Daarbij is aandacht voor materiaalgebruik van belang. Zorg voor een goede aansluiting bij het geheel en heb aandacht voor het vertellen van het verhaal van het gebouw in het geheel.

6.6 Brouwhuis en poort Voorburcht

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Een wezenlijk element van Loevestein was de Voorburcht. Naast de Kruittoren en het Arsenaal is slechts een fundament en een beukenhaag die de begrenzing aangeeft over. Door op de fundamenteën nieuwe volumes te bouwen kan het bestaande ruimteprobleem worden opgelost. Ter plaatse van de oorspronkelijke toegangspoort wordt een poortgebouw en Brouwhuis toegevoegd. Het poortgebouw staat los van het Arsenaal. Het Arsenaal is later over de oorspronkelijke gracht heen gebouwd en staat op de plaats van een gesloopt bouwdeel. Door het gebruik van kolommen aan de kant van het Arsenaal blijven de ramen van het bestaande gebouw zichtbaar. Het poortgebouw kan gebruikt worden als werkruimte voor 8 personen, het Brouwhuis voor toeristisch-recreatieve groepen, evenementen en workshops voor 50 tot 70 personen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- Het toevoegen van het Brouwhuis en het poortgebouw betekenen een grote toename van bouwvolume op de Voorburcht, dit heeft veel impact op het huidige open karakter.

Aanbevelingen

Met het toevoegen van het Brouwhuis en poort Voorburcht, in combinatie met het nieuwe Tuighuis, is het overgrote deel van de Voorburcht gereconstrueerd. Bij de vele nieuwe toevoegingen op deze plek is aandacht nodig voor cumulatie, maar ook samenhang met de andere onderdelen. Het gaat hier om het reconstrueren van de Voorburcht, en niet om het toevoegen van op zichzelf staande elementen. Heb daarbij aandacht voor vormgeving en materialisering. Wanneer het overgrote deel van een plek herbouwd wordt, is het vertellen van het verhaal nog belangrijker. Heb ook aandacht voor archeologische waarden.

Huidige situatie Voorburcht met Arsenaal

Huidige situatie Voorburcht met beukenhaag die begrenzing aan geeft.

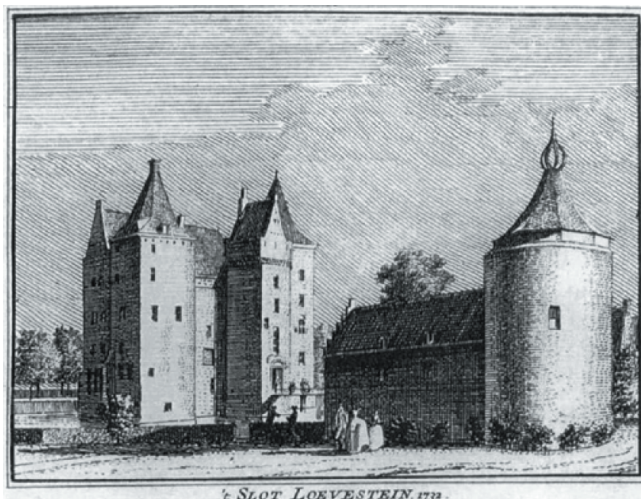
Beoogde nieuwe bouwvolumes op Voorburcht

Prent met situatie uit 1678

Huidige situatie Kruittoren als deel van de Voorburch

Prent van Tuighuis in 1732

Beoogde nieuwe bouwvolumes op Voorburch

6.7 Tuighuis

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Het Tuighuis behoort tot de bebouwing en afsluiting van de Voorburch. Het oorspronkelijke bouwvolume was tegen de Kruittoren gebouwd. Om doorgang tot de Genieloods en om de eigen entree van de Kruittoren te behouden, is er in tegenstelling tot de historische situatie voor gekozen om ruimte te houden tussen het gebouw en de toren. De historische verbinding tussen twee gebouwen wordt visueel behouden door een glazen achtergevel met de verticale lamellen.

Het Tuighuis wordt gereconstrueerd op de oude nog aanwezige fundamenteën. De ruimten worden overdag gebruikt voor educatie en in de avonden voor zakelijke bijeenkomsten of evenementen, totaal ongeveer 100 personen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- Deze nieuwe toevoeging heeft impact op het huidige open karakter, en blokkeert het zicht op de groene Vestingwal.
- Hoewel gebaseerd op oude fundamenteën en prenten, wordt met het nieuwe tuighuis afgeweken van het verleden en is daarbij in mindere mate authentiek.

Aanbevelingen

Na deze toevoeging, in combinatie met het nieuwe Tuighuis, is het overgrote deel van de Voorburch gereconstrueerd. Bij de vele nieuwe toevoegingen op deze plek is aandacht nodig voor cumulatie, maar ook samenhang met de andere onderdelen. Door deels voort te bouwen op het verleden, maar toch af te wijken van aansluiting op bestaande gebouwen, is het des te belangrijker om het verhaal goed te vertellen. Heb daarnaast ook aandacht voor archeologische waarden.

6.8. Muurtoren in het Dragon Bastion

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Onder de aarden wallen en bastions bevindt zich een verdedigingsring die tussen 1400 en 1500 is aangelegd. Loevestein is in deze periode de grootste vesting van Nederland geweest. Het betreft een ringmuur met muurtorens, waarvan substantiële delen zich nog in de bodem bevinden. Diverse onderzoeken uit het verleden hebben aangetoond dat er delen van de ringmuur aanwezig zijn. In het begin van de 20e eeuw zijn ook delen van de muur en mogelijk een toren waargenomen in het Dragon Bastion. Dit alles zou een mooie aanvulling op de museale functie van Slot Loevestein kunnen worden. In de jaren 80 is in het Brakels Bastion een muurtoren ontdekt. De toren is bedekt met een waterwerende laag en daarna weer afgedekt met aarde.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- + Archeologie op zichzelf, zonder opgraving, is moeilijk beleefbaar. Wanneer opgegraven, wordt de uitlegbaarheid van de vondsten en tijdvakken waaruit deze stammen, vergroot.
- + Het zichtbaar maken van de ringmuur heeft grote educatieve waarde en sluit aan bij de gedachte om de verschillende tijdlagen en militaire functies uitlegbaar te maken.
- Het is ook mogelijk dat door opgraving archeologische waarden worden aangetast, onder andere van de Vestingwallen.

Aanbevelingen

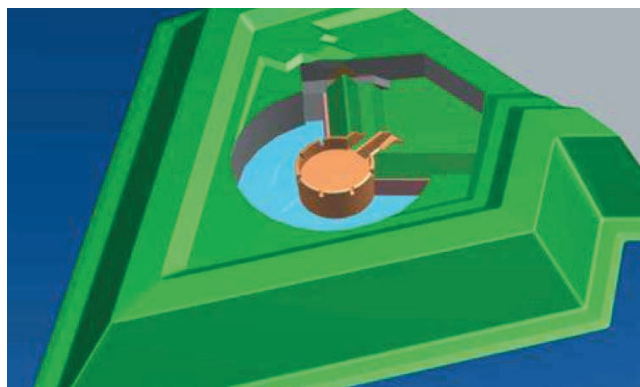
Hoewel behoud 'in situ' de beste garantie voor conservering is, zal de blootlegging van de Muurtoren een toevoeging van grote museale waarde zijn voor de beleving van het verhaal. Er dient daarvoor verder archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om hier een compleet beeld van te krijgen.

Huidige situatie van Dragon Bastion

Huidige situatie van Vestingwallen richting Dragon Bastion

Beoogde blootlegging van Muurtoren in het Dragon Bastion

6.9. Diaconie en Turfschuur

Beschrijving initiatief (haalbaarheidsstudie 2014)

Tot een van de huizen die in particuliere handen waren, behoorde de 17de-eeuwse Predikantswoning met aangrenzende turfschuur. De schuur werd in 1729 gedeeltelijk afgebroken ten behoeve van de nieuwgebouwde barakken aan de zuidzijde van de Voorhof. Met het vertrek van dominee Duitser in 1810 zal de woning in verval zijn geraakt. Het huis en het restant van de schuur heeft men dan ook in 1853 gesloopt.

De Diaconie en de Turfschuur worden gereconstrueerd op de plek waar ze historisch gesitueerd waren, ook hier is de bestaande fundering de eerste aanleiding. Het gebouw kan later gerealiseerd worden ten behoeve van de opvang van grotere groepen vanuit de riviercruises en toeristen in groepsverband (touringcars). In totaal is er is ruimte voor groepen tot 190 personen.

Effectenbeoordeling HIA en CHER

Effect op de kernkwaliteiten:

- + Met het toevoegen van de nieuwe gebouwen wordt het besloten karakter van de binnenplaats versterkt ('het soldatenstraatje').
- Hoewel er in het verleden geen zicht op het kasteel vanaf de binnenplaats mogelijk was, is dit hedendaags wel een zichtlijn met toegevoegde waarden. De Diaconie en Turfschuur hebben impact op deze zichtlijn.

Aanbevelingen

Het herstellen van het besloten karakter van de binnenplaats draagt bij aan de beleving van het militaire karakter. Echter is het een huidige kwaliteit dat het kasteel te beleven is vanaf de binnenplaats. Zorg met nieuwe toevoegingen dat deze zichtlijn visueel behouden blijft.

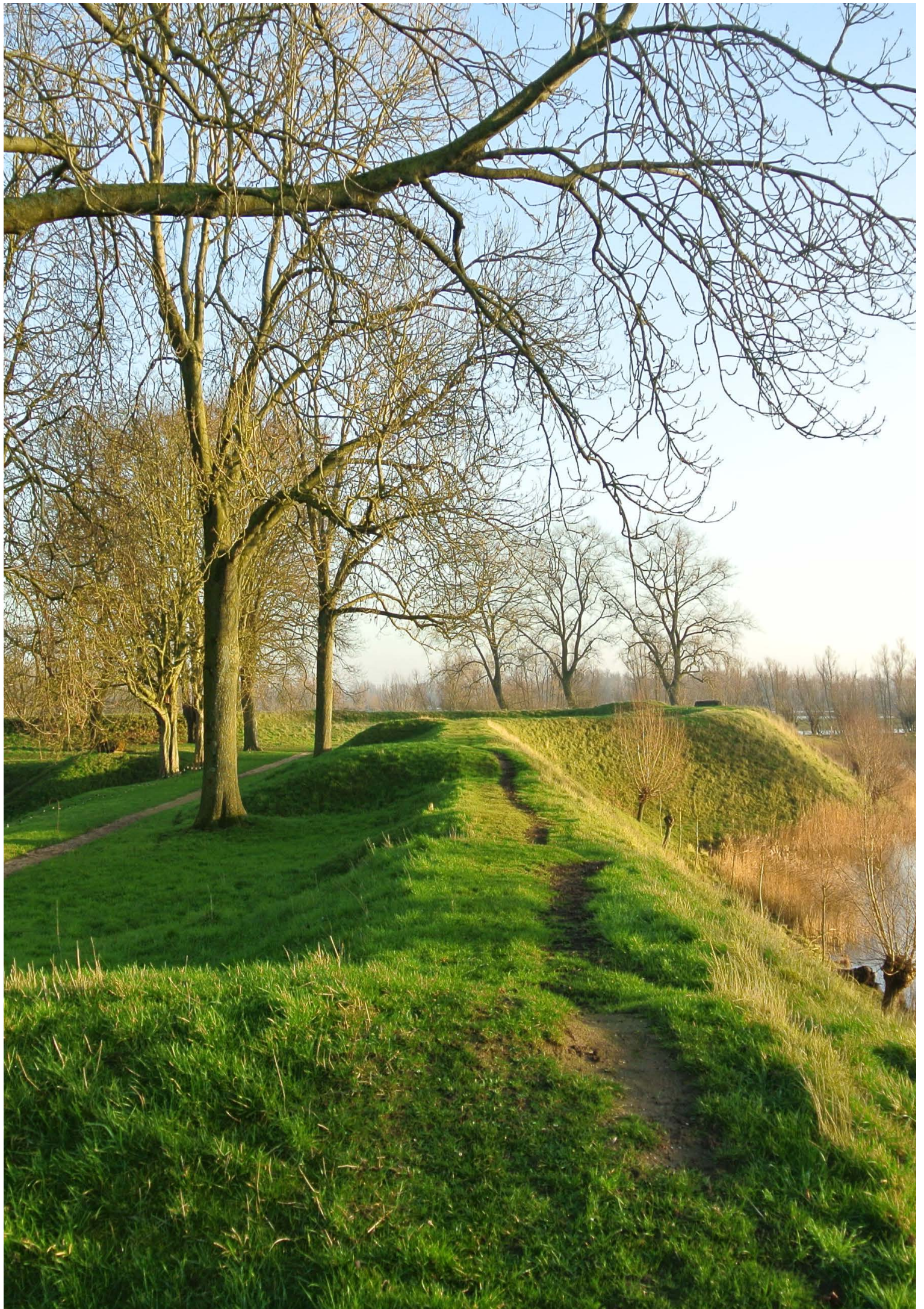
Huidige zicht op kasteel vanaf binnenplaats

Huidige situatie met terras op locatie van voormalige Diaconie en Turfschuur.

Beoogd beouwwolume op binnenplaats.

4. Advies voor doorontwikkeling

De integrale gebiedsontwikkeling is een kans om de historische ontwikkeling van het gebied beter herkenbaar en beleefbaar te maken. Bovendien dragen toevoegingen bij aan de instandhouding van het erfgoed. Gezien de huidige waardering van het landschap en de gebouwen is het belangrijk zorgvuldig om te gaan met nieuwe toevoegingen. De plannen zijn nog niet heel concreet en met de aanbevelingen uit de HIA / CHER kunnen eventuele negatieve effecten worden voorkomen of geminimaliseerd. Vooral de exacte locatie en vormgeving vragen bij de uitwerking aandacht. Specifiek voor ontwikkelingen binnen de Vesting is het nodig zorgvuldig om te gaan met de cumulatie aan nieuwe toevoegingen.

Kernkwaliteiten

Met betrekking tot het dynamische rivierenlandschap vinden de beoogde ontwikkelingen uit de haalbaarheidsstudie met name plaats in en nabij de dynamische uiterwaarden, de afwisselend open en besloten natte rivierkom en langs de rivieroever. De voor het gebied zo kenmerkende contrasten tussen besloten en open landschappen lijken behouden te blijven met de nieuwe ontwikkelingen. Het landschap blijft leesbaar, aangezien de natuurlijke hoogtes en laagtes niet worden aangetast. De clustering van nieuwe ontwikkelingen bij bestaande bebouwing, waar het dynamisch rivierlandschap al minder beleefbaar is, draagt hier ook aan bij. Een aandachtspunt is de mogelijke verstoring van de op de landschapstypes geënte natuur, met name in en rondom de Boezem van Brakel.

Met betrekking tot het mensgemaakte landschap vinden de beoogde ontwikkeling met name plaats op of rondom verschillende dijken in het gebied; in de uiterwaarden; en in of nabij oude ontginningsstructuren zoals de Boezem van Brakel. Rondom de Wakkere Dijk is het dijklandschap nog volop in ontwikkeling.

Een aandachtspunt is om de ontwikkelingen hieromheen op een goede manier hierop aan te haken. Andere ontwikkelingen landen met name bij de meer historische dijken en de hieraan gekoppelde ontginningspatronen. Ook hier is een zorgvuldige inpassing van met name de gebouwde ontwikkelingen erg belangrijk. Als laatste is het effect van de ontwikkeling op met name de beplanting van het mensgemaakte landschap een aandachtspunt, bijvoorbeeld op de broekbossen en laanstructuren in het gebied.

In het gebied bevinden zich elementen uit veel verschillende tijdslagen, die ieder ook een specifieke connectie met omliggend landschap hebben. Voor alle individuele ontwikkeling geldt dat ze zich verhouden tot die elementen, en dat een zorgvuldige inpassing en duidelijke verhouding tot die elementen belangrijk is. Met name het effect van de ontwikkelingen rondom de bebouwing met een monumentale status is een belangrijk aandachtspunt, zeker op Slot Loevestein zelf.

Voor de ontwikkelingen nabij de hoofdverdedigingslijn hebben effect op het strategisch landschap. Het gaat om het entreegebied, de seizoensentree en toeristisch-recreatieve ontwikkeling Batterij onder Brakel. Belangrijk is het strategisch landschap zo herkenbaar mogelijk te houden door het open en natte karakter te behouden. De andere ontwikkelingen hebben minder effect op het strategisch landschap en vragen met name om een zorgvuldige inpassing. Een goede inpassing biedt ook kansen voor het versterken van de herkenbaarheid.

Voor het watermanagementsysteem geldt dat het begrijpen van het systeem van onderwaterzetting beleefbaar blijft. De meeste ontwikkelingen hebben een beperkte invloed op het watermanagementsysteem. Ook voor deze kernkwaliteit geldt dat de nieuwe entree een aandachtspunt is. Het zicht vanuit de toegangsweg over het open inundatie landschap is kenmerkend. De positie en vormgeving zou bij een verdere uitwerking in kunnen zetten op het herkenbaar houden van het inundatiegebied.

De ontwikkelingen nabij Batterij onder Brakel en Slot Loevestein hebben invloed op de kernkwaliteit militaire werken. Voor batterij onder Brakel gaat het om de seizoensentree en de toeristisch-recreatieve ontwikkeling. De positionering en vormgeving van de seizoensentree vraagt nader onderzocht te worden in relatie tot de kernkwaliteiten. Het is van belang de verboden kringen zoveel mogelijk vrij de houden. Voor de ontwikkelingen in Slot Loevestein is een zorgvuldige afweging van nieuwe toevoegingen ten opzichte van het historisch ensemble belangrijk.

Ontwikkelingen

Van de zes opgaven die onderzocht zijn, vraagt vooral de nieuwe toe te voegen bebouwing extra aandacht: het entreegebouw, de seizoensentree

bij Dunea en de (her)bouw van gebouwen in Slot Loevestein. Het nieuwe entreegebouw vraagt om een nadere afweging in een ruimere context. Dit in samenhang met het nog nader uit te werken programma en de daarbij behorende volumes. De seizoensentree bij Dunea vraagt om een nadere uitwerking met betrekking tot de exacte locatie, dit is van belang voor de mate waarin de kernkwaliteiten worden beïnvloed. De toe te voegen verdwenen gebouwen in Slot Loevestein vragen om nader onderzoek, waarbij vooral de cumulatieve en samenhang van nieuwe gebouwen een aandachtspunt is. Het is daarbij nodig de balans van nieuwe toevoegingen in relatie tot het historisch ensemble nader te duiden. De overige ontwikkelingen kunnen met een zorgvuldige inpassing de impact op de kernkwaliteiten minimaliseren. Dit vraagt wel om een zorgvuldige uitwerking bij de verdere planontwikkeling en een visie op het gebied als geheel, ook in relatie tot ontwikkelingen buiten het plangebied en de nut & noodzaak van ontwikkelingen. In de tabel op pagina 63 zijn de aanbevelingen per ontwikkeling, zoals in hoofdstuk 3 beschreven, overzichtelijk weergegeven.

Alle ontwikkelingen samen zorgen voor een betere ontsluiting, regulering en beleving van het gebied. De ontwikkelingen dragen bij aan een betere spreiding en verdeling van de bezoekers. Bij de verdere ontwikkeling van de plannen is het belangrijk rekening te houden met de draagkracht van deze bezoekslocaties.

Overkoepelend voor Munnikenland en Hollandse Waterlinie

Bij ontwikkelingen is respect voor de natuurlijke ondergrond van belang; dit is de basis voor de Waterlinie. Daarnaast is het van belang dat de karakteristieke ruimtelijke contrasten tussen de uiterwaarden, oeverwallen en komgronden behouden blijven en versterkt worden, met de karakteristieke ruimtelijke hoofdbouw van

kaden, weteringen en lanen. Bij ontwikkelingen in de kom is respect voor rust, ruimte en duisternis van belang. En ingrepen in de nog aanwezige landelijke delen van de inundatiekom dienen de openheid en het groen en overwegend rustig karakter te respecteren.

Voor de Waterlinie is het van belang dat ruimtelijke ingrepen in het rivieracces de zichtbaarheid, beleefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van de Vestingdriehoek behouden en versterken. Hierbij is het doorgaande karakter van het landschap van belang.

Ruimtelijke ingrepen aan Den Nieuwendijk moeten het cultuurhistorisch dijkprofiel en het groene, rustige karakter respecteren. Maatregelen in de directe omgeving hiervan kunnen de asymmetrie van de dijk versterken; meer openheid richting de inundatiekom in het oosten en landschappelijke verdichting aan de westzijde.

Ruimtelijke ingrepen aan batterij onder Brakel moeten de kernkwaliteiten respecteren. Daarbij is het behoud van de verweerde uitstraling en een terreininrichting die de essentie van batterij onder Brakel beleefbaar maakt, met respect voor de huidige natuurwaarden van belang. Zorgt dat bij ruimtelijke ingrepen rondom de batterij onder Brakel de open verboden kringen (schootsvelden) niet verdichten. Hier werd van oudsher in hout gebouwd vanwege het tijdelijke karakter. Maak gebruik van dit tijdelijk karakter bij het toevoegen van nieuwe functies. Daarnaast is het van belang Batterij onder Brakel in samenhang met de Batterij onder Pouderoijen en het Slot Loevestein te ontwikkelen. Beide batterijen zullen in gebruik en vorm complementair zijn (rust-drukte, behoud-herstel).

Bij herinrichting en natuurbeheer van de omgeving is de zichtbaarheid van de

Vesting van groot belang, ondanks de vele monumentale groenstructuren. Versterk met nieuwe toevoegingen het contrast tussen cultuur en natuur; het slot rijst op in een nat, open riviermoeras. Het is van belang het Munnikenland te benutten binnen de toeristisch-recreatieve samenhang van de Vestingdriehoek, inclusief de batterij.

Overkoepelend voor de Vesting

De Vesting Slot Loevestein is een Rijksmonument en maakt onderdeel uit van het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies. Daarom is het belangrijk terughoudend om te gaan met nieuwe toevoegingen. De vraag is of alles moeten worden bebouwd (hoog cumulatief effect). Daarvan zal nader uitgezocht moeten worden wat wel en niet in samenhang gebouwd en ingepast kan worden. Verstoring van het beeld van/op het slot en open ruimtes zijn hierbij belangrijke thema's die aandacht behoeven.

Indien gekozen wordt voor nieuwe toevoegingen, is het belangrijk om te starten met het ontwikkelen van een duidelijke visie, die aansluit bij de bouwgeschiedenis van het Slot. Maak daarbij gebruik van huidig onderzoek en ga daarbij na welke verdwenen gebouwen zich lenen voor herbouw. Verricht waar nodig, nader onderzoek. Door voort te bouwen op de ontwerputgangspunten die gehanteerd zijn voor de nieuwe gebouwen uit 2009, blijven de gebouwen binnen de vesting hun samenhang behouden.

Streef voor de nieuwe gebouwen naar hoogwaardige architectuur, passend bij de status van Werelderfgoed. Waak voor historiserend bouwen en leg voorafgaand aan het ontwerp de beeldkwaliteitskaders vast. Heb aandacht voor de vormgeving van herbouw. Sluit met de materialisering aan bij het militaire karakter: ruig, stoer, functioneel. Een

kwaliteitsteam zou ingezet kunnen worden om de kaders te bewaken.

Het is belangrijk om zorgvuldige afwegingen te maken tussen de verhouding van het huidige ruimtelijke ensemble en de nieuwe volumes. Zorg voor een goede balans in de mate van herbouw in de Vesting (cumulatie). De omvang van het historische deel van de vesting moet een significant deel van de vesting beslaan, nieuwe delen zijn nadrukkelijk ondergeschikt.

Beargumenteer ook het belang van nieuwe toevoegingen voor de museale en educatieve betekenis en instandhouding van het erfgoed en beschouw hierbij ook andere opties.

Zorg dat nieuwe toevoegingen op zichzelf staande elementen zijn, en geen relatie aan gaan met bestaande (oude) gebouwen of andere elementen, zoals de aarden wal. Nieuwe toevoegingen moeten passen bij de maat en schaal van de Vesting. Daarnaast mogen nieuwe toevoegingen geen negatieve effecten hebben op bepaalde zichtlijnen en -relaties.

Archeologie

Voor archeologie is het advies om voor de exacte locatie van ontwikkelingen te zoeken naar plekken met een zo laag mogelijke verwachtingswaarde. Wanneer via onderzoek archeologische vondsten worden gedaan, is behoud 'in situ' de beste garantie voor conservering. Dit sluit aan bij internationale wetgeving, zoals het verdrag van Valletta. Bij ex situ veiligstellen is risico op verlies van waarden aanwezig.

Wanneer toch gebouwd op locaties waar archeologische resten of sporen in de bodem zitten, is de aanbeveling bodemverstoringen voorkomen door archeologievriendelijk te bouwen.

Meer kennis over archeologie biedt ook een kans om de uitlegbaarheid van de vondsten en tijdvakken waaruit deze stammen te vergroten. Slot Loevestein is bovendien het archeologische best gedocumenteerd kasteel van Nederland. De archeologie en de archeologische collectie vormen het hart van het museum, naast de gebouwen en geschiedenis. De inzet van archeologie wordt overwogen, waarbij de bescherming en behoud een belangrijke voorwaarde zijn.

Wet- en regelgeving

Naast bovenstaande aanbevelingen die voortkomen uit dit onderzoek, moet ten alle tijden vigerend beleid gevolgd worden. Tijdens het opstellen van deze HIA/CHER is verwezen naar diverse wet- en regelgeving waar bij planontwikkeling zeker rekening mee moet worden gehouden. Het betreft wet- en regelgeving met betrekking tot archeologie, Natura2000, de legger van Rijkswaterstaat voor opstuwing in het winterbed van de rivier en bestemmingsplannen. De in het proces benoemde aandachtspunten die betrekking hebben op deze wet- en regelgeving wordt meegenomen in de ontwikkeling van het Masterplan.

Ontwikkeling	Aanbevelingen
1.1 Nieuwe entree bij fabriek Feedvalid	- Een bezoekerscentrum nabij de ingang van het gebied draagt bij aan meer controle en minder verstoring in het gebied. - Beschouw de exacte locatie van het bezoekerscentrum in relatie tot belangrijke zichtlijnen in het gebied. Neem daarbij ook de huidige parkeerlocatie mee in de afweging. - Pas de architectuur, oriëntatie, licht/donker in de vormgeving van het entreegebouw slim toe en houd rekening met de schaal en maat van een riviergebonden bedrijf i.r.t. nieuwe toevoeging. - Een aandachtspunt is de bereikbaarheid in verband met de lastige en reeds drukke situatie rondom de afslag N322/Schouwendijk.
1.2 Seizoensentree nabij Dunea	- Een seizoensentree nabij Dunea en Batterij onder Brakel versterkt het toeristisch-recreatieve karakter van de Vestingdriehoek. - Sluit voor de exacte locatie aan bij hedendaagse bebouwing (optie a), buiten de verboden kringen. - Speel bij toevoegingen in de Verboden Kringen (optie b) in op het tijdelijke karakter van een seizoens entree.
2. Toeristisch-recreatieve ontwikkeling rondom Batterij onder Brakel	- Sluit ruimtelijke ingrepen rondom batterij onder Brakel aan bij de verweerde uitstraling en een terreininrichting die de essentie van de batterij beleefbaar maakt, met respect voor de natuurwaarden. - Er liggen kansen voor het versterken van de zichtbaarheid tussen batterij, het Waalaces en inundatiegebied. Beschouw Batterij onder Brakel in samenhang met de Batterij onder Pouderoijen en Slot Loevestein.
3. Uitbreiding steiger capaciteit voor cruiseschepen	- Neem voor optie a het zoekgebied ruimer, kijk of de steiger aan deze kant van het slot naar het westen verschoven kan worden, uit de zichtlijn op de Vesting. Maak daarnaast gebruik van bestaande begroeiing om impact van rivierscruises op de beleving van het gebied te beperken. Ruimtelijke ingrepen in het rivieracces moeten de zichtbaarheid, beleefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van de Vestingdriehoek behouden en versterken. Hierbij is het doorgaande karakter van het landschap van belang. - Bij optie b is aandacht voor het soort vervoer en de frequentie van dat vervoer vanaf de aanlegplaats naar de Vesting nodig, wanneer blijkt dat deze afstand te ver is om ter voet te overbruggen. - Ontwerp voor optie c het ensemble van steiger, dijk en (mogelijk) entreegebied in samenhang met het fabrieksterrein. Daarbij is het borgen van de continuïteit van het rivieracces en de rivierdijk belangrijk, voorkom verstening van de oever en zorg voor transparante uitstraling van de aanlegsteigers.
4. Paden en routing	- Zorg dat nieuwe paden bijdragen aan de beleving van het landschap en natuurwaarden. - Ga zorgvuldig om met nieuwe toevoegingen in de kom. Beperkt deze zoveel mogelijk en heb aandacht voor vormgeving bij herbouw van recreatieve hotspots. Sluit aan bij het tijdelijke karakter van de Verboden Kringen en/of de historische inrichting.

5. Duurzame energie en mobiliteit	• Verduurzaming van Werelderfgoed draagt bij aan de instandhouding van het erfgoed. Combineer daarbij hedendaagse functies en positioneer zonnepanelen zorgvuldig, met aandacht voor het industriële karakter en passend bij de maat en schaal van het landschap. • Bij de herbouw van objecten is het belangrijk om aandacht te hebben voor de vormgeving en materialisering.
6.1 Wachthuis	• Houd het nieuwe Wachthuis zo open en transparant mogelijk, eventueel inspelend op het tijdelijke karakter van de Verboden Kringen. • Heroverweeg de exacte locatie van het Wachthuis aan de hand van een visuele studie met belangrijke zichtlijnen.
6.2 Toegangspoort-gebouw	• Ga op een beeldbepalende positie als die van het Toegangspoortgebouw zeer zorgvuldig te werk met betrekking tot de architectuur en vormgeving. • Het is een ontwerpopgave hoe de historische bebouwing en de nieuwe toevoeging samenkomen. Het formuleren van kwaliteitseisen voor de architectuur en een expliciete keuze voor reconstructie of het toevoegen van een nieuwe laag helpen daarbij.
6.3 Toegangsbrug achterzijde kasteel	• Heroverweeg de keuze voor een brug op deze locatie. • Sluit met materialisering aan bij het militaire karakter: ruig, stoer, functioneel.
6.4 Genieloods	• Door deels voort te bouwen op het verleden, maar toch af te wijken van bouwvolumes, is het des te belangrijker om het verhaal goed te vertellen. • Blijf bij nieuwe toevoegingen, die gebaseerd zijn op oude foto's en tekeningen, zo dicht mogelijk bij het verleden. Ga geen nieuwe vormen toevoegen, maar vertel het verhaal van het verleden. • Laat de Vestingwallen een op zichzelf staand element zijn. Laat nieuwe elementen zich zichtbaar onderscheiden van de wallen en houd rekening met belangrijke zichtlijnen. • Heb aandacht voor de archeologische waarden in de vestingwal.
6.5 Aanpassing van het Arsenaal	• Aandacht voor materiaalgebruik is van belang. Zorg voor een goede aansluiting bij het geheel. • Heb aandacht voor het vertellen van het verhaal van het gebouw wanneer de oorspronkelijke functie niet langer herkenbaar zal zijn.
6.6 Brouwhuis en poort Voorburcht en 6.7 Tuighuis	• Bij de vele nieuwe toevoegingen op deze plek is aandacht nodig voor cumulatie, maar ook samenhang met de andere onderdelen. • Heb daarbij aandacht voor vormgeving en materialisering. Wanneer het overgrote deel van een plek herbouwd wordt, is het vertellen van het verhaal nog belangrijker. • Heb aandacht voor archeologische waarden.
6.8. Muurtoren in het Dragon Bastion	• Het blootleggen van de Muurtoren vraagt nader archeologisch onderzoek, om hier een compleet beeld van te krijgen.
6.9. Diaconie en Turfschuur	• Versterk met het toevoegen van een nieuw gebouw het besloten karakter van de binnenplaats, maar behoud ook de huidige kwaliteit van het visuele zicht op het slot.

Bijlage I: Bronnen

Documenten

- Advies op Haalbaarheidsstudie doorontwikkeling Munnikenland Slot Loevestein, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 30 december 2021
- Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel, RAAP, 16 augustus 2011
- Dijkstra, K.; Van Galen, H.; Jansen, S. en Weber, E. (2011) Slot Loevestein Ontrafeld, 650 jaar bouwgeschiedenis
- Haalbaarheidsstudie Doorontwikkeling Munnikenland (14 juli 2020)
- Integrale planstudie Munnikenland, Verrijkt VKA, Waterschap Rivierenland, 23 januari 2009
- Kernkwaliteiten Nieuwe Hollandse Waterlinie, ten zuiden van de Lek DEEL II - inundatitekom Bommelerwaard, Pact van Loevestein, juli 2015
- Loevestein ambitiedocument, van Militaire versterking naar platform voor vrede, vrijheid en recht, 20 januari 2020w
- Ontwerp Omgevingsvisie Bommelerwaard, 19 november 2021
- Op weg naar Werelderfgoed Hollandse Waterlinies, april 2019
- Preadvies bouw genieloods, gespreksverslag Samenwerkingsverband Cultuurhistorie Gelderland, 12 oktober 2021
- Ruimtelijk kwaliteitskader blauw, groen, goud, Waterschap Rivierenland, oktober 2007
- Structuurvisie Buitengebied, gemeente Zaltbommel, 31 januari 2012
- Toelichting en ontwerpvisie toe te voegen gebouwen in de Vesting, TPAHG architecten, 12 mei 2022
- Toeristisch-recreatief Ambitieprogramma Munnikenland, Werkgroep Munnikenland, november 2018

Kaarten

- Archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart gemeente Zaltbommel, RAAP-rapport 2025, kaartbijlage 1, 2011
- Archeologische waarden Gemeente Zaltbommel, via https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0297.BGBBP20130009-VS01/t_NL.IMRO.0297.BGBBP20130009-VS01_3.1.html#_3.1.2_Cultuurhistorischewaarden, laatst bekeken op 16-06-2022
- Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel, Beleidskaart, RAAP-rapport 2025, kaartbijlage 3, 2011
- Cultuurhistorische inventarisatiekaart buitengebied gemeente Zaltbommel, RAAP-rapport 2025, kaartbijlage 2011
- Historisch landschap, historische stendbouw en archeologie, Provincie Gelderland, via <https://geoportaal.gelderland.nl>, laatst bekeken op 16-06-2022
- Landschappelijke waarden Gemeente Zaltbommel. via https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0297.BGBBP20130009-VS01/t_NL.IMRO.0297.BGBBP20130009-VS01_3.1.html#_3.1.2_Cultuurhistorischewaarden, laatst bekeken op 16-06-2022
- Legger Rijkswaterstaat, via <https://maps.rijkswaterstaat.nl/geoweb55/index.html?viewer=LeggerRijkswaterstaatswerken>, laatst bekeken op 16-06-2022
- Natura 2000, via <https://www.natura2000.nl/gebieden/gelderland>, laatst bekeken op 21-06-2022

Bijlage II: Kernkwaliteiten

Onderstaande documenten zijn gebruikt voor het definiëren van de kernkwaliteiten. Al deze documenten bevatten verschillende indelingen van de kernkwaliteiten. Om de ontwikkelingen op te toetsen, was het van belang een concrete set van kernkwaliteiten te krijgen, zonder te veel overlap tussen de onderdelen. Daarvoor zijn alle (onderdelen van) kernkwaliteiten verzameld, geordend en gestructureerd, en uiteindelijk teruggebracht naar 6 hoofd-kernkwaliteiten. Elke kernkwaliteit bestaat uit een beschrijving, karakteristiek en attributen. Het complete overzicht van welk onderdeel uit welk document komt, is hieronder terug te vinden.

Documenten in legendakleur:

Toeristisch-recreatief Ambitieprogramma Munnikenland
Integrale Planstudie Munnikenland (VKA)
Kernkwaliteiten NHW Bommelerwaard
Ontwerp Omgevingsvisie Bommelerwaard
Bommelerwaardenkaart (specifiek Loevestein/Munnikenland)
Structuurvisie Buitengebied
Ruimte voor de Rivier Munnikenland
Gebiedsvisie Munnikenland

Kernkwaliteit Rivierenlandschap

- Rivier natuur langs Waal (stepping stone tussen Biesbosch en GP)
- Oer-Hollands landschap Munnikenland, met o.a.
 - Brakelse Benedenwaarden
 - Waarden bij Loevestein
 - Munnikenlandse kom
 - Gandelwaard
- Rivierenlandschap (met rivier, uiterwaard, oeverwal, kom)
- De Waal als grootste zandrivier in Rijndelta
- Natuurwaarden met hoog/laagdynamische rivierprocessen
- Polder Het Munnikenland: buitenpolder + laagdynamische rivier natuur + historische ontginning
- Den Nieuwendijk & de Boezem van Brakel: moerasnatuur + identiteit NHW + openheid
- De Waarden bij Loevestein: buitenpolder + laagdyn. rivier natuur + hist.ontginning + openheid
- Brakelse Benedenwaarden: natuurlijk uiterwaardenlandschap + hoge dynamiek Waal + openheid
- Gandelwaard: natuurlijk uiterwaardenlandschap + getijdenpark + openheid
- Opbouw rivierenlandschap uiterwaard-oeverwal-kom
- Natuurwaarden
- Landelijk karakter: rust, ruimte en duisternis
- 5. Deelgebieden van de Bommelerwaard
 - Waal uiterwaard en Het Munnikenland
- Natuurlijke rivier- en getijdendynamiek
- Gaaf oud reliëf
- Cultuurhistorische relict: kades, bewoningsplaatsen*, verkavelingspatronen
- Slot Loevestein als icoon van vaderlandse geschiedenis
- Grootschalige openheid (vml. schootsvelden) en landschappelijke samenhang
- Natuurwaarden (Natura2000)
- Ensemble NHW met SL als onderdeel verdedigingsstelsel, Munnikenland als inundatiekom en VK
- *Munnikenhof, kasteelplaats Munnikenland, Rechthuis, agrarische erven
- 5.2 Uiterwaarden Afgedamde Maas
- Rustig en groen karakter met lage dynamiek (in contrast met hoogdynamische Waal)
- Openheid landschap met brede uiterwaarden
- Natuurlijk reliëf, o.a. bij onvergraven delen Maasarm bij De Nes
- Cultuurhistorische relict, zoals oude (zomer-)kades, verkavelingspatronen, wielen, waterlopen, beplanting
- Natuurwaarden
- Ensemble NHW met ligging binnen de VK en de relatie met het inundatiestelsel
- 5.3 Boezem van Brakel
- Cultuurhistorische betekenis als boezem
- Natuurwaarden (Natura2000)
- Cult.hist. patronen/elementen, zoals o.a. sloten, wettingen, kaden waterwerken (Mansvelter gemaal)
- Openheid van het landschap van Verboden Kringen
- Natte karakter inundatiekomlandschap
- 5.4 Oeverwal en glastuinbouwlandschap
- Weidse uitzichten vanaf de dijk
- Hist. Kenm. oeverwallenlandschap: dorpen, dijkhuizen, kleinschaligheid, verkavelingspatroon, gaarden
- Huis Brakel en ruïne
- Nieuwe te ontwikkelen kernkwaliteiten van glastuinbouwgebied tot eigen landschapstype
- 5.5 Agrarische kom
- Grootschalige openheid, landelijk, rust, duisternis
- Rationele verkaveling, met raamwerk van kaden, wegbeplantingen en wettingen
- Restanten van karakteristieke polder-boezemstructuur met historische dorpspolderkaden
- Sober karakter van landschap en gebouwen
- Gradient van komgronden naar oeverwallen
- Eendenkooien en oude bosblokken
- Ensemble NHW
- 1. Dijken
- o.a. Banddijken Waal en Maas, dwarsdijken Meidijk en Nieuwendijk
- Karakteristieke dijk, 'gouden randje Bommelerwaard'
- Functie als weg en uitzicht omliggende landschap
- Waardevol open komgebied
- Rivierlandschap (buitendijkse uiterwaarden, droge oeverwallen, open kommen)
- Het buitendijks land (incl. Waal, Maas en Afgedamde Maas)
- Het droge land, valt samen met oeverwallen
- Open kommen, o.a. Het Munnikenland
- Groene diamanten
- ... Munnikenland, incl. nieuwe Wakkere dijk 500 m ten westen eeuwenoude Nieuwendijk
- ... Landgoed Brakel
- ... Meidijksche Wielen
- ... Natuurgebieden langs de Capreton, zoals de Lieskampen
- ... Alem
- ... Kil van Hurwenen
- Rivierlandschap (buitendijkse uiterwaarden, droge

oeverwallen, open kommen

- 2. Vijf deelgebieden
- ... Polder Het Munnikenland
- ... Den Nieuwendijk & de Boezem van Brakel
- ... Waarden bij Loevestein
- ... Brakelse Benedenwaarden
- ... Gandelwaard
- Ontwerp met kernkwaliteiten de samenhang tussen water, natuur en cultuuropgave
- Ontwerpprincipes, o.a. kernkwaliteiten (zie document, pg. 14)
- Versterk de karakteristieken van het rivierlandschap
- ... rivier, uiterwaard, oeverwal, kom
- Benut de identiteit van de Waal
- ... grootste zandrivier Rijndelta, belangrijkste scheepvaartrivier ter wereld (?)
- Ontwikkel diversiteit aan natuurwaarden
- ... hoge en lage dynamiek, rivier- en getijdesysteem
- Behoud de leegte
- ... respecteer de rust, ruimte, stilte, duisternis en landelijkheid
- Groen: rivierdynamiek stuurt natuur; tussen getijde- en rivierdynamiek
- Opgave = water+cultuur+groen+recreatie i.s.m. ideniteit
- Vijf deelgebieden (zie document, pg. 2:
- ... Buitenpolder Het Munnikenland
- ... Den Nieuwendijk & de Boezem van Brakel
- ... Waarden bij Loevestein en Slot Loevestein
- ... Brakelse Benedenwaarden
- ... Gandelwaard

Kernkwaliteit Mensgemaakt landschap

- Leegte; rust, ruimte, stilte, duisternis, landelijkheid
- Diverse ontginningperiodes
- NHW (strijd tegen water / verdediging met water)
- Historische dijkstructuur (o.a. Schouwendijk, Wakkere dijk, Waaldijk, Maasdijk, Den Nieuwendijk)
- Historisch kavelpatroon
- relatie stroomruggen en boerderijplaatsen
- Ruimtelijke structuur van kaden, wegbepantingen en wetingen
- 6. Erven
- 2. Beschermd stads- en dorpsgezicht
- Met name in oostelijk deel Bommelerwaard
- Grienden
- Kenmerkende percelering
- ... twee eendenkooien
- Kernen
- Bedrijventerrein
- Intensieve tuinbouw
- *toelichting op bijzondere waarden op pg. 120 t/m 143
- Kenmerkende percelering
- Oude polders (pg. 45), o.a. Munnikenland
- ... openheid (o.a. zichtlijnen Loevestein-Vuren-Brakel-Pouderoijen)
- ... cultuurhistorische waarden
- Oeverwallen en bebouwingsconcentraties (pg. 45)
- ... kleinschalig en afwisselend landschap met waardevolle bebouwingslinten
- ... contrast met open komgebied, met enkele

waardevolle dorpsranden

- Streekplanuitwerking, 16. 'kom-oeverwal ensemble Bommelerwaard':
- Open komgebied
- ... gave open kommen
- ... grote openheid
- ... weidebouw
- ... verspreid liggende bebouwing
- ... populierenbossen
- ... eendenkooien en grienden
- ... mooie doorzichten
- Kleinschalige oeverwallen
- ... afwisseling tussen fruitteelt, glastuinbouw, bedrijvigheid en wonen
- ... contrast met open kommen
- ... oude hoeven op terpen en wielen langs de dwarsdijken
- Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW)
- ... afleesbare cultuurhistorische waarden, verweven met het landschap
- ... o.a. batterijen, inundatievelden, oude boerderijen op pollen, kades, slot
- ... defensielinie tegen Munnikenland, met batterijen en waterwerken
- ... inundatieveld (ten oosten, tot Meidijk)
- Behoud en ontwikkel de cultuurhistorie
- ... diverse ontginningperiodes

Kernkwaliteit Occupatie en overige cultuurhistorie

- Voormalige haven Brakelse polder
- Voormalige Munnikenlandse kasteel a/d Waal
- t Rechthuis
- De Munnikenhof
- Uitwateringssluysje
- Groepsschuilplaats Sneepkil
- Blinde steeg
- Oude Waalkade
- Middeleeuwse ontginningen: Munnikenhof + Loevestein
- 17de eeuwse ontginningen: Loevestein + verbinding Pouderoijen en Brakel
- Latere ontginningen: Rechthuis, kasteel en omgeving
- Slot Loevestein als icoon van de vaderlandse geschiedenis
- ... Kasteel Ammersoyen, Kasteel Nederhemert en Kasteel Brakel
- ... Fort Sint Andries
- ... Kasteel Rossum
- ... Kasteel Well
- ... Oude dijkdoorbraken (wielen), o.a. langs Meidijk, Nieuwendijk
- Bijzondere Waardevolle cultuurhistorische elementen:
- 3. Bijzondere cultuurhistorische plekken
- ... Kasteel Munnikenland
- ... 't Rechthuis
- Goud: cultuurhistorie als leitmotief

Kernkwaliteit Strategisch landschap

- 3. Accessen
- Algemeen
- Doorgaande landsschapsstructuur van Waal en Maas met rivier, uiterwaard, dijk en oeverwal
- Netwerk van Middeleeuwse dorpspolderkades en -boezems
- Hoge, droge ligging van de landaccessen t.o.v. het omringende lage, natte landschap
- De relatie acces-militair complex (batterijen)

- Belevingslijnen voor de Waterlinie
- 3.1 Waal en Afgedamde Maas
- Doorgang door de inundatievlakte
- Hoge ligging in het landschap van oeverwal en dijk
- Panorama's en zichtlijnen over het landschap
- Relatie met de verdedigingswerken Vestingsdriehoek
- Rivier als recreatieroute
- Natuur in de uiterwaarden en Het Munnikenland
- Openheid en groen rustig karakter landschap binnen de Verboden Kringen
- 3.2 Infrastructuur
- Doorgang door de inundatievlakte
- Hoge ligging in het landschap
- Panorama's en zichtlijnen over het landschap
- Relatie met de verdedigingswerken
- Infrastructuurlijnen zijn belevingslijnen voor de NHW
- ... openhouden schootsveld / Verboden Kringen
- ... accentuering hoofdverdedigingslijn
- ... zichtlijnen vrijmaken

Kernkwaliteit Watermanagementsysteem

- 1. Landschap van inundatiekom Bommelerwaard: Voor 800
- Rivierlandschap: rivier, uiterwaard, oeverwallen, stroomruggen, kommen, rivierduinen (donken)
- Van 800-1100
- Zijdelings afstromende kades: zijvingen, zijvangen, zeevingen
- Patroon van langgerekte dorpspolders als waterhuishoudkundige eenheden
- Patroon van kades, sloten, tochtsloten en bansloten
- Afwatering in laagste deel dorpsolder via wetering op rivier via poldermolens
- Van 1100-1300
- Aanleg Winterdijk om Bommelerwaard
- Huizen op dijken (dijkdorpen) en op kunstmatige heuvels (woerden)
- Dwarsdijken als zekering tegen eventuele dijkdoorbraak: Den Nieuwendijk en de Meidijk
- Akkerbouw en tuinbouw (o.a. boomgaarden) op hogere oeverwallen
- Patroon van oost-west georiënteerde wetering ter ontwatering natte komgebied
- Hooilanden, eendenkooien en hakhoutbossen (grienden) in natte komgebied
- Afwatering bij gemalen aan rivierdijk
- Na 1300
- 17de eeuw; verbinding tussen Maas en Waal door afsnijden meanders Zaltbommel
- 19de eeuw: verdwijnen zandbanken door aanleg kribben
- 20ste eeuw: dorpsuitbreiding, ontwikkeling agrarische erven, steenfabrieken, ontgronding uiterwaarden, glastuinbouw en verdwijnen open landschap tussen dorpen
- Al met al drie hoofdeenheden: uiterwaarden, oeverwallen, kommen
- Oeverwallen
- Zeer open, regelmatig onder water, enkele 'eilanden'
- Oeverwallen
- Onregelmatige blokverkeveling, kleinschalig mozaïek van bebouwing en beplanting
- Dicht netwerk van wegen dat dorpen verbindt
- Overgang naar uiterwaarden abrupt door dijk, overgang naar kom geleidelijk
- Oeverwallen in Munnikenland hebben natuurlijk karakter oiv rivierdynamiek
- Komgronden
- Agrarisch, open karakter, maar ook kleinschaligheid door griendpercelen
- Verspreide boerenerven
- Open weidegebieden met strokenverkeveling
- Populierenrijen langs de wegen
- Hoofwegen- en waterlopen hebben een oost-west oriëntatie
- Komgronden Munnikenland na dijkteruglegging rivierkommoeras
- Vijf kenmerkende deelgebieden: de Waaluiteraard en Het Munnikenland, de uiterwaarden van de Afgedamde Maas, de Boezem van Brakel, de oeverwal met glastuinbouwlandschap en agrarische kom
- Ontginningsgeschiedenis (strijd tegen het water)
- ... structuur van dorpspolderkades, met molenlocaties
- ... Meidijk en Den Nieuwendijk als dwarsdijk
- ... afwatersysteem van de weteringen met uitlaatpunten
- ... historische verkevelingspatronen van de polders
- ... verhoogde huisplaatsen; de woerden
- ... patroon van kombossen, grienden en (resten van) eendenkooien
- ... boezem van Brakel
- Samenhang ensemble Nieuwe Hollandse Waterlinie
- 2. Inundatiestelsel
- Algemeen
- Samenhangend stelsel van inundatiewerken:
- ... Brakelse sluis, inundatiesluis, binnensluis, veldsluis en twee poldersluizen
- ... samenhangende civiele werken, zoals het Mansvelder gemaal
- ... waterlopenstelsel
- Samenhang tussen rivieren, inundatiewerken en inundatiekom
- Begrenzings van inundatiekom: Waal- en Maasdijk, Meidijk en natuurlijk reliëf van oeverwal Waal en Maas
- Natuurlijk reliëf als basis inundatiekom
- Natte karakter ondergrond
- Grote openheid en groen, overwegend rustig karakter
- 2.1 Inundatiestelsel Poederoijen
- Ensemble van monumentale waterwerken; o.a. duiker en diverse sluizen* (zie ook document pg. 98)
- Mansvelder gemaal
- Samenhang tussen de verdedigings- en waterwerken en het inundatiestelsel
- Open, groen en landelijk karakter van het landschap in de omgeving van het inundatiestelsel
- *Brakelse dubbelsluis, Poederoijse sluis, gemaalsluizen Veldsluis en Binnensluis, Mansvelder gemaal
- ... cult.hist. 'blauw' erfgoed van wetering, dwarsdijken, sluizen, etc.
- Nieuwe Hollandse Waterlinie / inundatiegebied Het Munnikenland
- Primaire waterkeringen (o.a. Waaldijk, Maasdijk) en overige waterkeringen (o.a. dwarsdijken)
- Landschappelijke kernkwaliteiten: zie document pg. 42
- Uiterwaardenlandschap (pg. 43)
- ... openheid met op sommige plaatsen bosclusters

- ... aanwezigheid en leesbaarheid van dijksysteem langs Maas en Waal
- ... hoge natuurwaarden en potenties voor natuurwaarden
- ... hoge cultuurhistorische waarde van de omgeving Slot Loevestein
- Relatief open komgebied (pg. 43)
- ... openheid en rust
- ... noord-zuid gerichte verkavelingsstructuur
- ... vochtige omstandigheden en geschiktheid voor weidevogels en ganzen
- ... zichtlijn tussen komgebied en de dijk tussen Zuilichem en Nieuwaal
- ... hoge cultuurhistorische waarde van de NHW en Drielsche Wetering
- Groen-blauwe structuurband (pg. 44)
- ... afwisseling openheid en besloten noord-zuid gericht broekbossen
- ... hoge cult.hist. Waarden, o.a. eendenkooien en groenblauwe dwarsverb.
- ... hoge natuurwaarden (EHS) en potenties voor (natte) natuurwaarden
- Ruimtelijk kwaliteitskader 'Blauw, Groen en Goud'
- Karakteristieke ruimtelijk opbouw in drie niveaus:
- 1. Raamwerk van dijken
- ... zomer- en winterdijk Waalbanddijk
- ... zomer- en winterdijk Afgedamde Maas (benedendams)
- ... Den Nieuwendijk
- ... Schouwendijk
- Dijken (zie document, pg. 20)
- Waalbanddijk
- Munnikenlandse kade
- Kaden Loevestein
- Deltadijk (vml. tracé Munnikenlandse kade)
- Schouwendijk
- Dam Afgedamde Maas
- Den Nieuwendijk (hoofdverdedigingslijn NHW)
- Blauw: de wateropgave is leidend, o.a. dijkverlegging en uiterwaardvergaving
- ... historische dijken en wegenpatroon
- ... inundatievlakte
- ... inundatiemiddel
- Historisch verweerde karakter, smal en hoog profiel
- Wielen met dijkomleggingen
- Rust, groene karakter
- Natuurwaarden
- 4.2 Batterij onder Brakel
- Ensemble van monumentale onderdelen (zie document pg. 114)
- Samenhang tussen de batterij en het Waalaces met rivier, oeverwal en dijken
- Samenhang tussen de batterij en het inundatieveld (o.a. de Boezem van Brakel)
- Samenhang tussen de batterij en Den Nieuwendijk
- Relatie tussen de batterijen Brakel en Pouderoijen
- Open, groen en landelijk karakter van landschap binnen de Verboden Kringen
- 4.3 Batterij onder Poederoijen
- Ensemble van monumentale onderdelen (zie document pg. 118)
- Samenhang tussen de batterij en het Maasaces met rivier, oeverwal en dijken
- Samenhang tussen de batterij en het inundatiestelsel (sluizen, waterwerken, inundatieveld Maaswater)
- Samenhang tussen de batterij en Den Nieuwendijk
- Relatie tussen de batterijen Pouderoijen en Brakel
- Open, groen en landelijk karakter van landschap binnen de Verboden Kringen
- 4.4 Tussenstelling aan de Nieuwendijk
- Ensemble van monumentale onderdelen (zie document pg. 122)
- Samenhang tussen schuilplaatsen en waterwerken onderling en met de batterijen
- Samenhang tussen de verdedings- en waterwerken en het inundatiestelsel
- Samenhang tussen verdedingswerken en hoofdverdedigingslijn Nieuwendijk-Afsluitdijk
- Open, groen en landelijk karakter van landschap binnen de Verboden Kringen
- 4.5 Slot Loevestein
- Ensemble van monumentale onderdelen (zie document pg. 126)
- Samenhang tussen het slot met het acces van de Maas en Waal
- Samenhang met de Vestingen Woudrichem, Gorinchem, Fort bij Vuren en batterijen Brakel en Pouderoijen
- Open en groen karakter van Het Munnikenland, als onderdeel van vml. schootsveld en inundatieveld
- Uniek contrast tussen de cultuur van het slot en de natuur van het Munnikenland

Kernkwaliteit Militaire werken

- Slot Loevestein
- Boezem van Brakel
- Batterij van Brakel
- Batterij van Poederoijen
- Fort bij Vuren
- Vestingdriehoek (met Woudrichem en Gorinchem)
- Slot Loevestein (met contrescarpegracht en Bloemcamperpolder)
- 4. Militair stelsel
- 4.1 Hoofdverdedigingslijn
- Identiteit van de dijk als hoofdverdedigingslijn
- Zicht over de inundatiekom
- Relatie met betonnen schuilplaatsen (dijk als dekking)
- Verbinding tussen de batterijen
- Relatie met het inundatiestelsel
- De identiteit als dwarsdijk (dijk zonder zichtbare rivier)
- 3. Cultuurhistorie
- NHW met o.a. Loevestein, btt. Brakel, btt. Poederoijen, inundatieveld
- ... Slot Loevestein
- ... Batterij Poederoijen en Batterij Brakel
- Slot Loevestein, Batterij onder Brakel, Batterij onder Pouderoijen, Huis Brakel, Meidijksche Wielen
- Versterken identiteit Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinies
- ... slot Loevestein als icoon
- ... fort of vesting
- ... groepsschuilplaats
- ... overige liniewerken, o.a. batterijen

